

Comori Pontice

Obiecte din colecția Muzeului de Istorie
Națională și Arheologie din Constanța

|

Pontic Treasures

Artefacts from the collections of the Museum of
National History and Archaeology from Constanța

|

Comori Pontice

Obiecte din colecția Muzeului de
Istorie Națională și Arheologie
din Constanța

Pontic Treasures

Artefacts from the collections of
the Museum of National History
and Archaeology from Constanța

Editori:

Ana Cristina Hamat
Ștefan Georgescu
Tiberiu Potârniche

MEGA
Cluj-Napoca
2024

DTP & copertă:
Editura Mega

Autorii:

Irina Sodoleanu, Traian Cliante, Livia Buzoianu, Maria Bolocan, Aurel Mototolea, Tiberiu Potârniche, Ingrid Petcu-Levei,
Radu Petcu, Cătălin Dobrinescu, Gabriel Mircea Talmațchi, Ștefan Georgescu, Ana Cristina Hamat

Traducere în engleză:

Irina Sodoleanu, Traian Cliante, Livia Bozoianu, Maria Bolocan Aurel Mototolea, Tiberiu Potârniche, Ingrid Petcu-Levei,
Radu Petcu, Cătălin Dobrinescu, Gabriel Mircea Talmațchi, Ștefan Georgescu, Ana Cristina Hamat

Restaurare:

Luiza Ionescu, Mariana Vasilățeanu, Doina Constantin, Mădălina Lemnar, Alexandra Nițu, Nicoleta Adoichiței, Dan Ionescu

Fotografii:

Ștefan Georgescu, Tiberiu Potârniche, Irina Sodoleanu

© Autorii/Authors, 2024

ISBN 978-606-020-791-7

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

Cuprins / Contents

Cuvânt înainte / Foreword • 9

Irina Sodoleanu

Decretul din timpul împăratului Tiberius, descoperit la Săcele (18–19 p. Chr.) (MINAC inv. nr. 7479) / The decree from the time of emperor Tiberius, discovered at Săcele (18–19 AD) (MINAC inv. nr. 7479) • 13

Traian Cliante

Stela funerară a lui Patrikios (secolul al IV-lea p. Chr.) (MINAC inv. nr. 49605) / Funerary stela of Patrikios (4th century AD) (MINAC inv. no. 49605) • 19

Livia Buzoianu, Maria Bolocan

Grup statuar de marmură cu reprezentarea Dioscurilor (prima jumătate a secolului al III-lea p. Chr.) (MINAC inv. nr. 2012) / Marble statuary group with the representation of Dioscuri (first half of the 3rd century AD) (MINAC inv. no. 2012) • 23

Ana Hamat, Ștefan Georgescu

Stăpâna magiei. Statuia zeiței *Hecate Triformis* la Tomis (secolele II–IV p. Chr.) (MINAC inv. nr. 52071) / Mistress of magic. The statue of the goddess *Hecate Triformis* at Tomis (2nd–4th centuries AD) (MINAC inv. no. 52071) • 29

Aurel Mototolea, Tiberiu Potârniche

Basoreliev mitraic descoperit la Tomis (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 50740) / Mithraic bas-relief found at Tomis (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 50740) • 34

Radu Petcu

Basoreliev dedicat Cavalerului Trac descoperit la Capidava (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 50616) / Bas-relief dedicated to the Thracian Horseman discovered at Capidava (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 50616) • 41

Traian Cliante

Vas de cult (*crater*) de epocă romană (secolul I p. Chr.) (MINAC inv. nr. 36350) / Cult vessel (*crater*) from the Roman period (1st century AD) (MINAC inv. no. 36350) • 44

Irina Sodoleanu

Vase romane cu scene dionisiace descoperite în necropolele anticului Tomis (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 33923–33924) / Roman vessels with Dionysian decor discovered in the necropolises of ancient Tomis (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 33923–33924) • **47**

Tiberiu Potârniche

Amforă romană de tip sac utilizată în transportul uleiului de măsline (secolele III–IV p. Chr.) (MINAC inv. nr. 50031) / Roman sack-type amphora used in the transport of olive oil (3rd–4th centuries AD) (MINAC inv. no. 50031) • **55**

Ștefan Georgescu, Tiberiu Potârniche

Fiat Lux! Un opaiț ceramic *bilychnis* descoperit la Tomis (secolele I–II p. Chr.) (MINAC inv. nr. 14815) / *Fiat Lux!* A *bilychnis* ceramic lamp discovered at Tomis (1nd–2nd centuries AD) (MINAC inv. no. 14815) • **60**

Radu Petcu, Ingrid Petcu-Levei

Mărturii creștine din Dobrogea antică – O țiglă cu reprezentarea Profetului Daniel descoperită la Capidava (secolul al VI-lea p. Chr.) (MINAC inv. no. 50.614) / Christian testimonies from ancient Dobruđja – A roof tile with the representation of the Prophet Daniel discovered at Capidava (6th century AD) (MINAC inv. no. 50.614) • **68**

Irina Sodoleanu

Jucării de epocă romană descoperite la Tomis (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 5334, 13547, 34826, 33926, FN) / Toys from the Roman era discovered at Tomis (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 5334, 13547, 34826, 33926, FN) • **75**

Irina Sodoleanu

Mundus muliebris. Instrumente de înfrumusețare utilizate de femei în antichitate (MINAC inv. nr. 4287, 39737, 40026, 40359, 40360, FN, FN) / *Mundus muliebris*. Beauty tools used by women in ancient times (MINAC inv. no. 4287, 39737, 40026, 40359, 40360, FN, FN) • **79**

Irina Sodoleanu

Paharul cu reprezentări mitologice (secolul I p. Chr.) (MINAC inv. nr. 35842) / Glass cup decorated with mythological representations (1st cent. AD) (MINAC inv. nr. 35842) • **85**

Ingrid Petcu-Levei, Radu Petcu

O furcă de tors din sticlă cu reprezentarea unui porumbel descoperită la Tomis (secolul al II-lea p. Chr.) / Glass distaff with a dove representation discovered at Tomis (2nd century AD) • **92**

Irina Sodoleanu

Instrumente medicale romane descoperite la Tomis (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 1064, 4554, FN, FN) / Roman medical instruments discovered at Tomis (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 1064, 4554, FN, FN) • **98**

Ana Hamat, Ștefan Georgescu

Chnoubis și magia medicală. Inelul de argint cu piatră gravată, descoperit la Tomis în 1961 (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 993) / *Chnoubis* and medical magic. The silver ring with an engraved stone, discovered in Tomis in 1961 (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 993) • **103**

Cătălin Dobrinescu

Depozitul de bronzuri de la Cernavodă (secolele XIV–XIII a. Chr.) (MINAC inv. nr. 49119–49122) / The bronze deposit from Cernavodă (14th–13th centuries BC) (MINAC. inv. no. 49119–49122) • **106**

Gabriel Mircea Talmațchi

Tezaurul monetar roman republican și imperial de la Casicea (secolele III a.Chr. – I p. Chr.) / The Roman republican and imperial monetary hoard from Casicea (3rd century BC. – 1st century AD) • **114**

Tiberiu Potârniche, Aurel Mototolea

Mormânt de incinerare de epocă romană timpurie descoperit la Tomis (secolul I p. Chr.) (MINAC inv. nr. 50745, 50761–50764) / Early Roman cremation grave discovered at Tomis (1st century AD) (MINAC inv. no. 50745, 50761–50764) • **120**

Abrevieri / Abbreviations • **127**

Cuvânt înainte

Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța găzduiește și expune una dintre cele mai importante colecții muzeale legate de istoria zonei Mării Negre și a Dunării de Jos, cu o relevanță națională, și formată din artefacte care provin din situri arheologice cunoscute din zona de astăzi a Dobrogei. Multe dintre acestea sunt bine cunoscute, și la nivel internațional, prin intermediul publicațiilor de specialitate și a expozițiilor internaționale, la care instituția a participat de-a lungul timpului. Alături de piese foarte cunoscute și cu valoare de unicat, așa cum este cazul tezaurului de sculpturi de la Tomis, din care fac parte statuia *Fortunei* cu *Pontos*, dar și statuia divinității *Glycon*, muzeul din Constanța găzduiește multe alte comori arheologice, unele dintre acestea rămânând până acum aproape necunoscute publicului larg și chiar specialiștilor.

Prin urmare, scopul declarat al acestui prim volum bilingv din seria *Comori Pontice. Obiecte din colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța / Pontic Treasures. Artefacts from the collections of the Museum of National History and Archaeology from Constanța*, este de a populariza patrimoniul mai puțin cunoscut al instituției constănțene într-o manieră atractivă pentru publicul larg. Prin urmare, în cadrul paginilor sale vor fi prezentate artefacte importante din colecția muzeului, fiind aduse în atenția cititorului iubitor de istorie, informații care privesc obiectul și locul de descoperire al acestuia precum și detaliile legate de funcționalitatea lui.

Editarii și autorii își doresc ca prin intermediul acestora, publicul să aibă acces la o lume demult apusă, ale cărei povești despre zei și eroi, regi, preoți, soldați, meșteșugari sau oameni simpli, să încânte și să inspire imaginația celor care le citesc.

Foreword

The Museum of National History and Archaeology from Constanța houses and exhibits one of the most important collections related to the history of the Black Sea and the Lower Danube area, with a particular national relevance and consisting of artifacts from well-known archaeological sites in the area of today Dobruja. Many of them are also well-known internationally, due to specialized publications and international exhibitions, in which the institution has participated over time. Along with these important treasures, as is the case with the sculpture hoard from Tomis, from which we can highlight the unique statues of *Fortuna* with *Pontos* and *Glycon*, the museum from Constanța houses many other treasures, some of which remain until now, almost unknown to the general public and even to the specialists.

The stated purpose of this first bilingual volume from the series: *Comori Pontice. Obiecte din colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța / Pontic Treasures. Artefacts from the collections of the Museum of National History and Archaeology from Constanța* is to popularize the heritage of Constanța institution in an attractive way for the general public. Thus, within its pages, important artifacts from the museum's collection will be presented, bringing in to the reader's attention information about the object and its discovery place, as well as the stories related to its functionality. Together, publishers and authors wish that through their presentations, the public will have access to a world long gone, whose stories about gods and heroes, kings, priests, soldiers, craftsmen or ordinary people, will capture and inspire the imagination of those who will read them.

Parcurgând paginile prezentului volum, publicul se va putea reconecta cu obiecte foarte cunoscute așa cum este grupul statuar cu *Dioscuri*-parte a tezaurului de sculpturi de la Tomis, paharul de sticlă cu reprezentări mitologice și craterul de mari dimensiuni cu reprezentări dionisiace, însoțite de instrumentele de înfrumusețare feminine și de jucăriile și instrumentele medicale de epocă romană. Alături de acestea, sunt prezentate artefacte mai puțin cunoscute așa cum este inelul de argint cu piatră gravată cu imaginea lui *Chnoubis* sau inscripția de la Săcele, la care se adaugă cele două vase cu scene dionisiace și opaițul de epocă romană, obiecte care au intrat în patrimonial instituției în a doua jumătate a secolului trecut. O altă categorie este cea descoperirilor recente, provenite din cercetările preventive desfășurate fie în necropolele Tomis-ului, fie în cadrul proiectului de restaurarea al cetății Capidava, sau din cercetările preventive executate pentru autostrada Constanța-Cernavodă, la care se adaugă cercetarea epavelor antice aflate în largul coastelor Constanței, alături de o descoperire fortuită de la Casicea. În această categorie intră inscripția lui Patrikios, băiețelul de 4 ani ai cărui părinții îndurerăți i-au ridicat monumentul funerar în Tomis-ul secolului al IV-lea p. Chr. (stelă funerară apărută la cercetarea complexului comercial Maritimo), sau statuia zeiței *Hecate Triformis* descoperită în așezarea de epocă romană investigată cu ocazia construirii magazinului Hornbach, alături de basorelieful mithraic descoperit în zona peninsulară a Constanței și a basorelieful dedicat *Cavalerului Trac* de la Capidava. Lor li se alătură și țigla cu reprezentarea profetului Daniel descoperită la Capidava, furca de tors din sticlă cu reprezentarea unui porumbel provenită dintr-un mormânt de la Tomis, precum și unul dintre inventarele funerare care aparțin unui complex arheologic cercetat tot în zona peninsulei constănțene. De menționat este și amfora de tip sac, descoperită în mare, cu ajutorul unor tehnologii moderne așa cum este ROV și a cărei recuperare face parte din efortul instituției de a cartografia epavele antice din zona costieră a Mării Negre, în proximitatea Tomis-ului antic.

Through the pages of this book, you will be introduced to well-known artefacts such as the statuary group with *Dioscuri* – part of the Tomis sculpture hoard, the glass beaker with mythological representations, the large krater with Dionysian representations, female beauty tools, toys and the medical instruments from the Roman period. Along with these, lesser-known artifacts are presented, such as the silver ring with a stone engraved with the image of *Chnoubis*, the inscription from Săcele to which are added the two vessels with Dionysian scenes or the Roman-era lamp, artifacts that entered in the patrimony of the institution in the second half of the last century. Another category of artefacts is represented by recent discoveries, from the preventive research carried out either in the necropolises of Tomis, or during the restoration project of the Capidava fortress, along with the preventive research for the Constanța-Cernavodă highway, or the research of ancient shipwrecks located on the coasts of Constanta, along with a fortuitous discovery from Casicea. This category includes the inscription of Patrikios, the 4-year-old boy whose grieving parents erected his funerary monument in the city of Tomis from the 4th century AD. (the funerary stela was found during the research of the Maritimo commercial complex), the statue of the goddess *Hecate Triformis* discovered in the Roman period settlement researched for the erection of the Hornbach commercial complex, alongside the Mithraic bas-relief discovered in the area of the Constanța peninsula and the bas-relief dedicated to the Thracian Horseman from Capidava. They are joined by the tile with the representation of the prophet Daniel discovered in Capidava, the glass distaff with the representation of a dove from a tomb in Tomis and one of the funerary inventories belonging to a tomb investigated in the peninsular area of Tomis. It is also worth mentioning the bag-type amphora, discovered off the coast of Constanta, with the help of modern technologies such as the ROV and whose recovery is part of the institution's effort to map the ancient shipwrecks in the coastal area of the Black Sea, in the vicinity of ancient Tomis.

Din punct de vedere cronologic, artefactele prezentate în volumul de față se încadrează într-o perioadă lungă de timp, începând cu Epoca Bronzului și până în epoca Romano-Bizantină, mai precis între secolul al XIV-lea a. Chr. (tezaurul de bronzuri de la Cernavodă) și până în secolul al VI-lea p. Chr. (țigla cu reprezentarea profetului Daniel descoperită la Capidava). Cele mai multe dintre acestea aparțin însă perioadei secolelor I–IV p. Chr., când Tomis-ul se afla sub stăpânire romană.

Din punct de vedere tipologic, majoritatea fac parte din categoria ilustrată de către o singură descoperire, iar în alte trei cazuri avem de-a face cu ansambluri de piese care redau universul feminin alături de lumea copilăriei cu toate încântările sale, sau și profesia de medic, aceasta din urmă una dintre meseriile cele mai importante în țesătura societății umane de ieri și de astăzi. O mai mică parte aparțin categoriei tezaurelor, din care fac parte depositul de la Cernavodă și tezaurul monetar de la Casicea.

Statistic, cele 20 de articole prezintă un număr de 192 de artefacte și reunesc 12 autori cunoscuți, membri în colectivul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Și pentru că demersul de față reprezintă o muncă de echipă, suntem recunoscători tuturor colegilor care s-au implicat în acest proiect. Astfel, pentru susținerea necondiționată și ajutorul primit, îi suntem recunoscători domnului Aurel Constantin Mototolea-managerul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța. De asemenea, domnului Liviu Lungu îi rămânem îndatorați pentru sfaturile neprețuite și pentru timpul pe care la investit în realizarea acestui proiect editorial. Alături de aceștia, dorim să mulțumim echipei laboratorului de restaurare MINAC, formată din colegii Luiza Ionescu, Mariana Vasilățeanu, Doina Constantin, Mădălina Lemnaru, Alexandra Nițu, Nicoleta Adoichiței și Dan Ionescu. Munca cercetătorului și a muzeografului nu ar fi posibilă fără susținerea importantă venită din partea acestora.

Tuturor le rămânem profund recunoscători și le aducem calde mulțumiri!

La finalul acestei scurte intervenții din partea noastră și la

From a chronological point of view, the artefacts presented in the following date from the 14th century BC. (the bronze deposit from Cernavodă) to the 6th century AD. (the tile with the representation of the prophet Daniel discovered at Capidava). Most of them belong to the period of the 1st to the 4th centuries AD.

From a typological point of view, most of them belong to the category illustrated by a single discovery, in three cases we are dealing with ensembles of pieces that reproduce the female universe alongside the world of childhood with all its delights and the medical profession, the latter one being one of the most important jobs in the fabric of human society from all times. A small category of pieces is that of hoards, which include the deposit from Cernavodă and the monetary hoard from Casicea.

Statistically, the 20 articles present a number of 192 artifacts and bring together 12 well known authors, members of the collective of the Constanța National History and Archaeology Museum. We are grateful for all the unconditional support and help received from Mr. Aurel Constantin Mototolea-the manager of the Museum of National History and Archaeology from Constanța. We are also indebted to Mr. Liviu Lungu for his invaluable advice and the time he invested in this project. The work of the researchers and curators would not be possible without the important support from the institution's restoration laboratory, which is why we would like to thank the team formed from Mrs. Luiza Ionescu, Mariana Vasilățeanu, Doina Constantin, Mădălina Lemnaru, Alexandra Nițu, Nicoleta Adoichiței and Mr. Dan Ionescu.

We remain deeply grateful to all of them!

At the end of our short intervention and at the beginning of the lecture for the reader, we wish to express our wish, on behalf of the authors, that this book will serve the valuable heritage of the institution, in the hope that it will give the public one more reason to cherish and protect it as part of the multicultural and millennial heritage of Constanța, the ancient metropolis of Tomis.

începutul lecturii cititorului, dorim să ne exprimăm dorința, în numele autorilor, ca această carte să servească patrimoniul deosebit de valoros al instituției, în speranța că va oferi publicului încă un motiv să-l prețuiască și să-l protejeze ca parte a moștenirii multiculturale și milenare a orașului Constanța, antica metropolă Tomis.

Suntem absolut convinși că într-o lume aflată în permanentă mișcare și prefacere, cele 192 de obiecte prezentate în paginile următoare ne demonstrează că rădăcinile sunt ancore importante pe care se poate clădi un prezent în acord cu trecutul, dar și un viitor mai bun!

Editorii

We are absolutely convinced that in this world which is in permanent movement and transformation, the 192 objects presented in the following pages can demonstrate to us that the roots are important anchors on which we can build a present in harmony with the past and a better future!

The editors

**Decretul din timpul împăratului
Tiberius, descoperit la Săcele
(18–19 p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 7479)**

Irina Sodoleanu

Un decret fragmentar în marmură descoperit întâmplător în anul 2012, în comuna Săcele (jud. Constanța), dar provenit probabil de la Histria, ne interesează în chip deosebit pentru cunoașterea realităților istorice în orașele de pe litoralul vest-pontic, la începutul domniei lui Tiberius.

Primele rânduri și sfârșitul textului lipsesc, iar unele dintre litere sunt șterse. Lectura acestuia este însă în bună măsură asigurată, scrierea fiind clară. Se relatează misiunea unui trimis al împăratului Tiberius în zonă, în timpul legatului propraetor Lucius Pomponius Flaccus. Scopul misiunii este de a menține și salva părțile din Pontul Stâng ce țin de autoritatea romană. Oficialul înregistrează neliniștea orașelor față de manifestările de violență suportate de o *polis* (amintită la începutul decretului). Din această cauză, propune garanții din partea barbarilor și a orașului, după care părăsește zona. În același timp este trimisă o ambasadă și la Roma, la împărat. În a doua parte a decretului se menționează numele lui Iulius Vestalis. Acesta, constatând starea de slăbiciune a orașului, a convocat cetățenii și i-a îndemnat să se folosească de dreptul restituit de divinus Augustus, inclusiv în privința teritoriului.

Decretul descoperit relativ recent în Dobrogea arată o stăpânire romană recent instalată, dar și anumite dificultăți în raporturile

**The decree from the time of emperor
Tiberius, discovered at Săcele
(18–19 AD)
(MINAC inv. nr. 7479)**

Irina Sodoleanu

A fragmentary marble decree, discovered in 2012 in Săcele (Constanta county), probably coming from Histria, is particularly interesting for the understanding of ancient life on the West-Pontic coast, early in the reign of Tiberius.

Even though the first lines and the last part of the text are missing, and some letters are not quite visible, the writing is clear enough to ensure a proper reading and understanding of the inscription. In the first part of the inscription, an embassy from a West-Pontic Greek city is mentioned that was sent to Rome to ask the emperor to uphold Roman authority. Following this request, Q. Iulius Vestalis was sent there to act with the imperial legate Lucius Pomponius Flaccus. According to the second part of the decree, Quintus Iulius Vestalis encouraged the citizens to enjoy a *polis*, status as restored by the 'divine' Augustus.

The decree thus attests a newly installed Roman domination, but also some difficulties with the barbarians. Moreover, the presence of Roman administrators is mentioned by Ovid in his exile work, Iulius Vestalis¹ and Pomponius Flaccus². Their authority was also extended to the coast. The latter, returned as governor of

¹ *Pont.* 4.7.1–54, AD 12.

² *Pont.* 4.9.75–80.

cu barbarii din jur, specifice epocii. Confirmă epigrafic restabilirea unor raporturi juridice în vremea lui Augustus și mai ales prezența unor reprezentanți ai autorității romane cunoscuți din opera scrisă în exil a lui Ovidius. Este vorba despre Iulius Vestalis¹ și Pomponius Flaccus², care au acționat inclusiv pe litoral, probabil în calitate de *praefecti*; ultimul a revenit, după exercitarea consulatului (în anul 17 p. Chr.), în fruntea provinciei Moesia (în anii 18–19 p. Chr.); funcția sa de legat imperial *propraetor* este consemnată și în decretul de față, sporindu-i valoarea documentară.

Punctele comune dintre textul literar al lui Ovidius și inscripția de la Săcele sunt:

- menționarea prezenței barbare în orașele vest-pontice și în teritoriul învecinat, manifestată prin jafuri constante;
- trimiterea lui Quintus Iulius Vestalis în vestul Pontului Euxin, cu misiunea de a consolida autoritatea romană în regiune.

Practica misiunilor diplomatice este întâlnită în regiunea vest-pontică mai ales în perioada elenistică, dar este propagată și în Imperiul Roman timpuriu. Inscripția de la Săcele, alături de altele din aceeași perioadă (spre exemplu Hotărnicia lui Laberius Maximus, privitoare la Histria și la teritoriul ei), reprezintă o dovadă a acestei practici în timpul Principatului. În general ambasadorii prezentau problemele întâlnite în relația cu barbarii, cereau recunoașterea unor drepturi sau doreau câștigarea bunăvoinței autorităților romane.

Inscripția:

- (ἐπεὶδη uel ἐπεὶ Κοῖντος Ἰούλιος Οὐεστᾶλις)
 [30–35] ἀποσταλείς τε ὑ-
 [πὸ τοῦ αὐτοκράτορος] θεοῦ υἱοῦ Τιβερίου Καίσαρος διὰ
 [πρε]σ[βευτοῦ καὶ ἀ]ντ[ι]στ[ρα]τήγου Λευ[κί]ου Πομπωνίου
 4 [Φλ]άκ(κ)ου εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς τόπους ἐπὶ συμ(μ)ονῆ καὶ σω-
 [τ]ηρία τῶν ἐν τοῖς εὐωνύμοις μέρεσι τοῦ Πόντου Ἐλ-
 [λ]ηνίδων πόλεων, μάλιστα δε τῆς ἡμετέρας πόλ[ε]-

Moesia (18–19 AD) after his consulship (AD 17) and his function as *legatus Augusti pro praetore* is also reflected in the decree of Săcele.

Realities mentioned in both the literary sources (Ovid's texts) and this inscription are:

- the barbarian presence in the West-Pontic cities and their territories, manifested by constant plundering;
- the mission of Quintus Iulius Vestalis to consolidate the Roman authority upon this region.

Sending embassies was a common practice of the West-Pontic colonies in Hellenistic times, but it also continued to be used in the Early Empire. The inscription discovered at Săcele, along with other inscriptions from the same period (for example the *Border tracing* of Laberius Maximus, concerning Histria and its territory), constitute the proof of this practice during the Principate. The ambassadors were usually commissioned to present the problems the cities had with the neighboring Barbarians, to ask for different rights to be granted to the cities and their citizens, or only to gain the willingness of the Roman officials.

The inscription:

- (ἐπεὶδη uel ἐπεὶ Κοῖντος Ἰούλιος Οὐεστᾶλις)
 [30–35] ἀποσταλείς τε ὑ-
 [πὸ τοῦ αὐτοκράτορος] θεοῦ υἱοῦ Τιβερίου Καίσαρος διὰ
 [πρε]σ[βευτοῦ καὶ ἀ]ντ[ι]στ[ρα]τήγου Λευ[κί]ου Πομπωνίου
 4 [Φλ]άκ(κ)ου εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς τόπους ἐπὶ συμ(μ)ονῆ καὶ σω-
 [τ]ηρία τῶν ἐν τοῖς εὐωνύμοις μέρεσι τοῦ Πόντου Ἐλ-
 [λ]ηνίδων πόλεων, μάλιστα δε τῆς ἡμετέρας πόλ[ε]-
 [ως] διὰ τὸ προκεῖσθαι ἐνγιστα τοῖς βαρβάροις καὶ πόλι-
 8 [τεῦ]σθαι διὰ παντός, καὶ διὰ τὸ μέλλειν ἐνκαταλείπειν
 τὴν πόλ[ι]ν, κατῶς καὶ πρεσβεύ[α]ντες περὶ τούτων
 εἰς Ῥώμ[η]ν πρὸς τὸν αὐτο[κ]ράτο[ρ]α δεόμενοι τὴν ἐξο[ι]-
 [κ]ησίαν [ῆ]τοῦμεν, *vac* παραγενόμενος εἰς τὴν πόλιν ἡ-
 12 μῶν Κοῖ[ν]τος Ἰού[λι]ος Οὐεστᾶλις καὶ ἰδὼν ὀλιγανδρού-
 σαν τὴν πόλιν κ[α]ὶ κατὰ πάντα ἀσθενοῦ[σα]ν συνελέ-

¹ *Ex Ponto* IV 7, 1–54; anul 12 p. Chr.

² *Ex Ponto* IV, 9, 75–108.

8 [ως] διὰ τὸ προκείσθαι ἔγγιστα τοῖς βαρβάροις καὶ πόλι-
 τ[εύε]σθαι διὰ παντὸς, καὶ διὰ τὸ μέλλειν ἐνκαταλείπειν
 τὴν πόλι[ι]ν, κατῶς καὶ πρεσβεύσ[α]ντες περὶ τούτων
 εἰς Ῥώμ[η]ν πρὸς τὸν αὐτοκ[κ]ράτο[ρ]α δεόμενοι τὴν ἔξο[ι-]
 κ[η]σίαν [ῆ]τοῦμεν, *vac* παραγενόμενος εἰς τὴν πόλιν ἡ-
 12 μῶν Κοῖ[ν]τος Ἰού[λι]ος Οὐεστάλις καὶ ἰδὼν ὀλιγανδρού-
 σαν τὴν πόλιν κ[α]ὶ κατὰ πάντα ἀσθενοῦ[σα]ν συνελέ-
 [ῆ]σας π[α]ρ[ε]κάλεσεν τοὺς πολεῖτας χρηστὰς ἐ[λ-]
 [πίδ]ας [δι]δοῦς τὰς ἀπὸ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ [5-6]
 16 [ὑπέ]στη τοὺς ἐκπεπο[ρ]θηκότας τὴν χώ[ραν] ἡμῶν βαρ-
 βάρους [π]ένπων δι' ἑαυτοῦ ΠΑΡΕΣ[.]..ca. 10]
 [12]ῆμῶν πολει[6] ΕΓ[.....]
 [14].E...[.....]

Traducere:

Trimis de împăratul Tiberius Caesar, fiu al divinului Augustus, prin intermediul legatului imperial cu puteri pretoriene Lucius Pomponius Flaccus, în regiunea noastră, pentru menținerea și salvarea orașelor grecești de pe litoralul stâng al Pontului, în special a orașului nostru, din motivul că el se află foarte aproape de Barbari și pentru supravegherea orașului în toate circumstanțele; în acest scop au părăsit orașul ambasadorii trimiși la Roma cu această misiune, pe lângă împărat, cerându-i ... (e.g. să trimită pe cineva); Quintus Iulius Vestalis, ajuns în orașul nostru, și văzând un oraș cu puțini locuitori și vulnerabil din toate părțile, a convocat cetățenii într-o adunare, le-a restituit privilegiile pe care le primiseră de la divinul Augustus și [...] Barbarii care au prădat teritoriul [...] și se afla lângă ... orașul nostru [...].

Piesa aceasta a făcut obiectul expoziției *Obiectul Lunii Iulie 2015* și a fost publicată în: Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, *L'espace ouest-pontique sous l'empereur Tibère à la lumière d'un décret inédit découvert en Dobroudja*, in: V. Cojocaru, A. Coșkun, M. Dana, *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods, Pontica et Mediterranea, III*, Cluj-Napoca, 2014, p. 415–434..

[ῆ]σας π[α]ρ[ε]κάλεσεν τοὺς πολεῖτας χρηστὰς ἐ[λ-]
 [πίδ]ας [δι]δοῦς τὰς ἀπὸ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ [5-6]
 16 [ὑπέ]στη τοὺς ἐκπεπο[ρ]θηκότας τὴν χώ[ραν] ἡμῶν βαρ-
 βάρους [π]ένπων δι' ἑαυτοῦ ΠΑΡΕΣ[.]..ca. 10]
 [12]ῆμῶν πολει[6] ΕΓ[.....]
 [14].E...[.....]

Translation:

Sent by the emperor Tiberius Caesar, son of the divine Augustus, through the imperial legate with praetorian powers Lucius Pomponius Flaccus, in our region, for the maintenance and rescue of the Greek cities on the left coast of Pontus, especially our city, for the reason that he it is very close to the Barbarians, and for the surveillance of the city under all circumstances; for this purpose, the ambassadors sent to Rome with this mission left the city, next to the emperor, asking him ... (e.g. to send someone); Quintus Iulius Vestalis, having arrived in our city, and seeing a city with few inhabitants and vulnerable on all sides, summoned the citizens to an assembly, restored to them the privileges they had received from the divine Augustus and [...] the Barbarians who plundered the territory [...] and was near ... our city [...].

The artefact was the *Object of the Month July 2015* and published in: Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, *L'espace ouest-pontique sous l'empereur Tibère à la lumière d'un décret inédit découvert en Dobroudja*, in: V. Cojocaru, A. Coșkun, M. Dana, *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods, Pontica et Mediterranea, III*, Cluj-Napoca, 2014, p. 415–434.

Bibliografie / Bibliography:

- Al. Avram, *The Territories of Istros and Kallatis*, in: P. Guldager Bilde, V. F. Stolba (eds), *Surveying the Greek Chora. Black Sea Region in a Comparative Perspective*, Black Sea Studies 4, 2006, 59–58.
- Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, *L'espace ouest-pontique sous l'empereur Tibère à la lumière d'un décret inédit découvert en Dobroudja*, in: V. Cojocaru, A. Coşkun, M. Dana (eds.), *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Pontica et Mediterranea, III, Cluj-Napoca, 2014, 415–434.
- Maria Bărbulescu, L. Buzoianu, *Brève intervention sur l'inscription de Săcele (dép. de Constanța)*, in: Al. Avram, Livia Buzoianu (eds), *Varia epigraphica et archaeologica. Volume dédié à la mémoire de Maria Bărbulescu*, Pontica, 52, Supplementum VI, Constanța, 2019, 32–33.
- Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, *La période de début du Principat dans les villes grecques ouest-pontiques à la lumière des sources littéraires et épigraphiques*, in: J. Boardman, J. Hargrave, Al. Avram, A. Podosinov (eds.), *Connecting the Ancient West and East*, vol. I, Leuven – Paris – Bristol, 2022, 205–215.

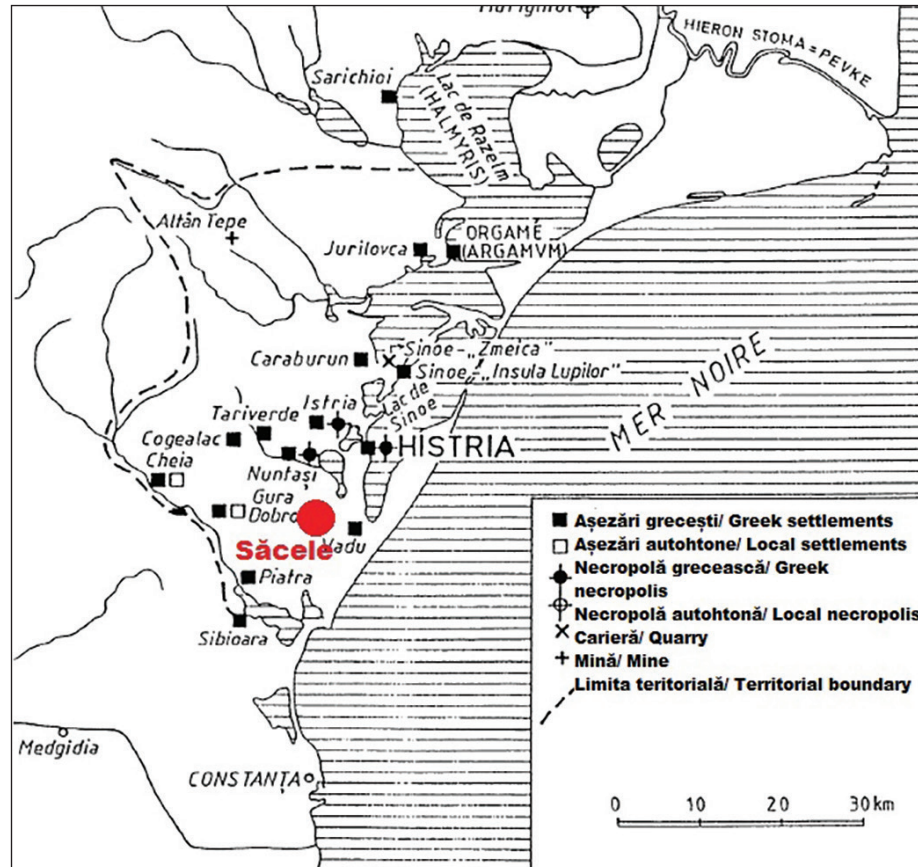

Fig. 1. Săcele și teritoriul Histriei / Săcele and Histria's territory.

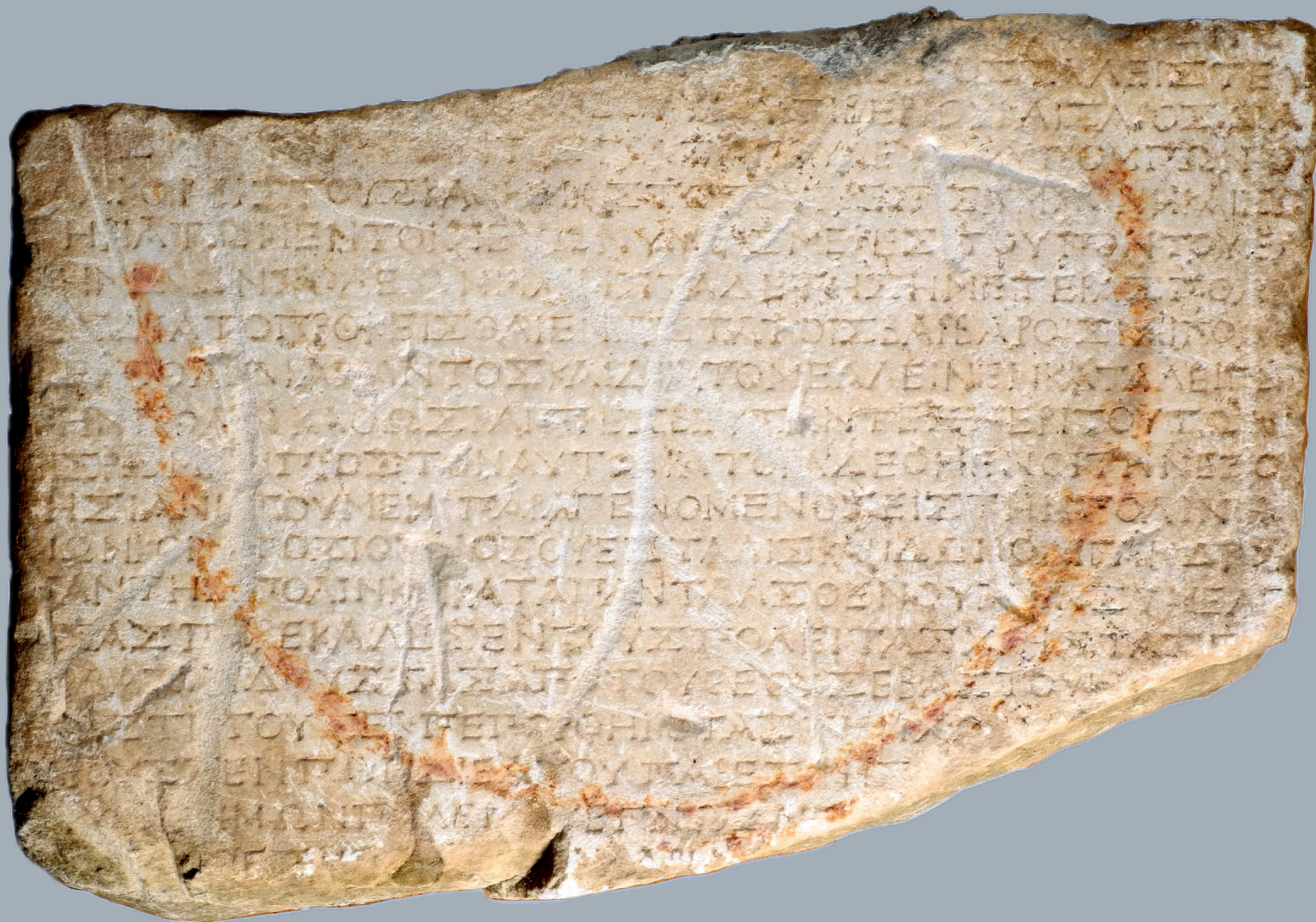

Fig. 2. Inscripția de la Săcele (MINAC inv. nr. 7479), Fotografie MINAC /
The inscription from Săcele (MINAC inv. no. 7479), photo MINAC.

**Stela funerară a lui Patrikios
(secolul al IV-lea p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 49605)**

Traian Cliante

Una dintre cele mai emoționante descoperiri arheologice din ultimii anii la Tomis, este o inscripție funerară în limba greacă, datată în secolul IV p. Chr. și descoperită în timpul amenajării parcurii Centrului Comercial Maritimo din Constanța. Zona respectivă este cunoscută și pentru alte descoperiri arheologice grecești și romane de factură diversă, în literatura de specialitate.

Stela este lucrată în marmură, fiind spartă în partea superioară, iar în partea inferioară a fost practicată o gaură, ceea ce arată că ea a fost ulterior refolosită. Scrierea este cu litere adânc gravate, de dimensiuni variabile.

Inscripția este o dedicație pentru Patrikios, fiul lui Zosimos, care a trăit doar patru ani și căruia, părinții îndurerați îi pun epitaful funerar.

Textul iese în evidență prin referirea pe care o face la viața de dincolo, fapt ce constituie o trimitere la religia creștină și fiind totodată un ecou la credința despre viață și moarte, prezentă în opera lui Homer. De asemenea, povestea lui Patrikios, ne atrage atenția asupra pericolelor care îi pândeau la tot pasul pe copii în antichitate și ne aduce aminte că dragostea părinților este cu siguranță nemuritoare. Pierderea unui copil, atunci ca și acum, reprezintă cea mai mare durere pentru un părinte, iar părinții lui Patrikios rămân nemângâiați pentru tot restul zilelor lor, așa cum ne spune inscripția.

**Funerary stela of Patrikios
(4th century AD)
(MINAC inv. no. 49605)**

Traian Cliante

One of the most exciting archaeological discoveries in recent years from Tomis is a funerary stela with inscription in Greek, dated to the 4th century AD. and discovered during the construction of the parking area of the Maritimo Shopping Centre in Constanța. This area is also known for various other Greek and Roman archaeological discoveries.

The stela is made from marble, it was found broken in the upper part, and with a hole made in the lower part, which suggests that it was later reused. The writing is with deep engraved letters of variable sizes.

The inscription is a dedication to Patrikios, son of Zosimos, who lived only four years and to whom the grieving parents erected the funerary epitaph.

The text stands out through the reference it makes to the after-life, a fact that constitutes a reference to the Christian religion, being at the same time an echo to the belief about life and death, present in Homer's work. Also, the story of Patrikios draws our attention to the dangers that lurked at every step for the children in Antiquity and reminds us that the love of parents is certainly immortal. The loss of a child, then as now, is the greatest pain for a parent, and Patrikios' parents remain inconsolable for the rest of their days.

Putem concluziona că stela funerară descoperită la Tomis ne dezvăluie povestea familiei lui Zosimos și a soției sale nenumite. Cei doi locuiesc la Tomis în secolul al IV-lea p. Chr. împreună cu copiii lor și suferă pierderea unui membru drag al familiei, posibil mezinul, numit Patrikios. Profund îndurerăți, părinții îi ridică copilului un monument funerar din marmură, dovadă că Zosimos avea puterea financiară necesară unei asemenea acțiuni. Este interesant de observat, cum în secolul al IV-lea, într-un Imperiu Roman aflat în plină transformare religioasă și politică, antroponimele personajelor sunt de sorginte grecească, iar ultima apelație pomenește pe Dumnezeu cel nemuritor, foarte probabil Dumnezeu creștin, care devine tot mai puternic și în final îi va înfrânge pe vechii zei ai orașului.

Inscripția:

 [-----μή]-
 [νας] μὲν δις δύο καὶ vac.
 δύο λυκάβαντας ἔζησας,
 Πατρίκιε, πάντων ἐ-
 μοι πολὺ φίλτατε vac.
 παίδων < ζωος ἐών
 νῦν αὐτε πόνο<ν ᾗ> λη-
 κτον ἔμοιγε < κάλλ[ι]-
 πες ἐν βιότοιο καὶ μη-
 τέρι τοῖ τεκόμεσθα <
 σοὶ δ' ἐπουρανίων δα-
 <π>έδων κλήρον λάχε[ς]
 ἔμμενές αιεί, < εἴνεκα νη-
 παιίης Θεὸν ἄμβροτον
 εἰσορόων γε. > ΜΟ.СΥΗΠΙ
 Πατρίκιος υ(ιό)ς Ζωσίμου.³

We can conclude that the funerary stela discovered at Tomis reveals the story of the family of Zosimos and his unnamed wife, who together with their children live at Tomis in the 4th century AD. and who suffer the loss of a dear family member, possibly the youngest, called Patrikios. Deeply grieved, the parents erected a marble funerary monument for the child, proof that Zosimos had the financial power necessary for such an action. It is interesting to observe how in the 4th century, in a Roman Empire in full religious and political transformation, the anthroponyms of the persons are of Greek origin, and the last appellation mentions the immortal God, very likely the Christian God who will vanquish the old gods of the city in the end.

Inscription:

 [-----μή]-
 [νας] μὲν δις δύο καὶ vac.
 δύο λυκάβαντας ἔζησας,
 Πατρίκιε, πάντων ἐ-
 μοι πολὺ φίλτατε vac.
 παίδων < ζωος ἐών
 νῦν αὐτε πόνο<ν ᾗ> λη-
 κτον ἔμοιγε < κάλλ[ι]-
 πες ἐν βιότοιο καὶ μη-
 τέρι τοῖ τεκόμεσθα <
 σοὶ δ' ἐπουρανίων δα-
 <π>έδων κλήρον λάχε[ς]
 ἔμμενές αιεί, < εἴνεκα νη-
 παιίης Θεὸν ἄμβροτον
 εἰσορόων γε. > ΜΟ.СΥΗΠΙ
 Πατρίκιος υ(ιό)ς Ζωσίμου.³

Traducere:

--ai trăit de două ori două luni și doi ani.

Patrikios, cel mai îndrăgit dintre toți copiii mei pe când erai în viață. Acum însă, întrucât ne-ai părăsit, mie și mamei tale, care ți-am dat naștere, ne revine necontenita durere pe viață, în vreme ce tu ai căpătat prilejul de a-ți petrece timpul în ceruri. Rămâi acolo pentru totdeauna, contemplându-l datorită vârstei tale fragede, pe Dumnezeuul cel nemuritor.

[Salutări]

Patrikios, fiul lui Zosimos

De două ori ai⁴

Artefactul a reprezentat obiectul expoziției *Obiectul Lunii Septembrie 2015* și a fost publicat de către regretatul Alexandru Avram: A. Avram, T. Cliante, V. Lungu, *Neue Inschriften aus Tomis*, ZPE 197, 2016, p. 145–148, no. 3; ISM VI, 500.

Bibliografie / Bibliography:

A. Avram, T. Cliante, V. Lungu, *Neue Inschriften aus Tomis*, ZPE, 197, 2016, 140–148.

Translation:

---you lived twice two months and two years.

Patrikios, the most beloved of all my children on when you were alive. But now, since you left us, me and your mother, who gave birth to you, we remain to live further in pain, while you got the opportunity to spend time in heaven. Stay there forever, and contemplate, thanks to your tender age, to the Immortal God.

[Greetings]

Patrikios, son of Zosimos

you have twice⁴

The artifact represented the *September 2015 Exhibit of the Month* and was published by the late Alexandru Avram: A. Avram, T. Cliante, V. Lungu, *Neue Inschriften aus Tomis*, ZPE 197, 2016, p. 145–148, no. 3; ISM VI, 500.

⁴ Avram *et alii* 2016, no. 3, 146–147.

⁴ Avram *et alii* 2016, no. 3, 146–147.

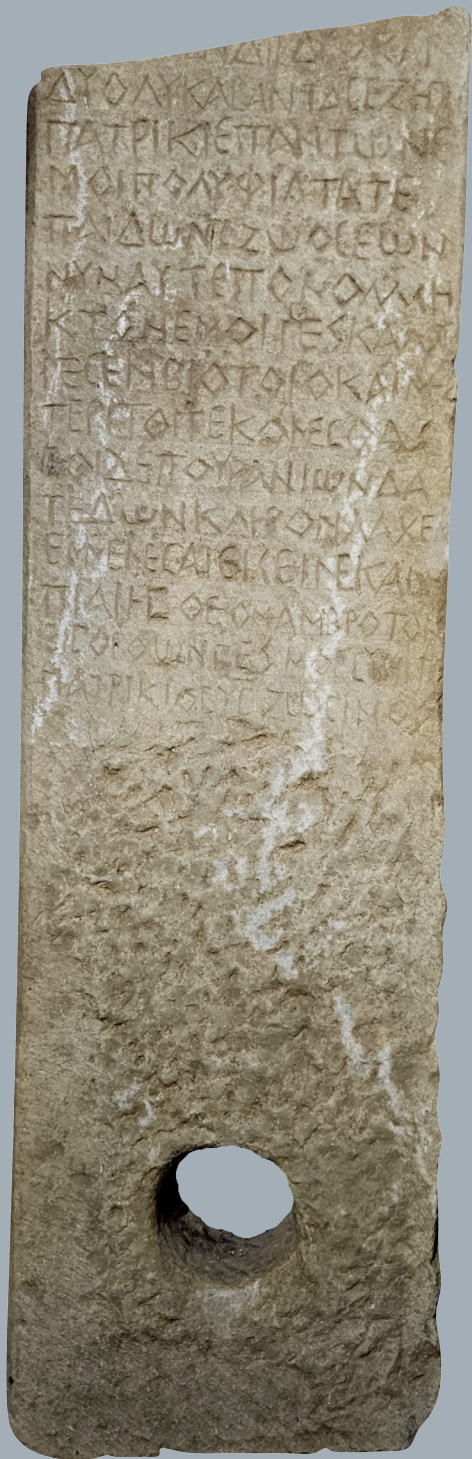

Fig. 1 Stela funerară a lui Patrikios (MINAC inv. nr. 49605), fotografie Ștefan Georgescu /
The The funerary stela of Patrikios (MINAC inv. no. 49605), photo Ștefan Georgescu.

**Grup statuar de marmură cu
reprezentarea Dioscurilor (prima
jumătate a secolului al III-lea p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 2012)**

Livia Buzoianu, Maria Bolocan

Grupul statuar de marmură cu reprezentarea unui Dioscur însoțit de calul său a fost descoperit alături de alte 24 de piese sculpturale în Constanța, în anul 1962, pe locul fostei gări a orașului. Tezaurul de sculpturi din care această statueta face parte este cunoscut în special prin grupul *Fortuna cu Pontos* (personificarea Mării Negre) și prin Șarpele *Glykon*-reprezentare rar întâlnită în lumea greco-romană. Inițial monumentul reprezenta pe amândoi Dioscurii – *Castor* și *Pollux* – însoțiți de caii lor. Din păcate, s-a păstrat numai jumătatea din stânga, ce înfățișează doar pe unul din ei, pe un soclu.

Cultul Dioscurilor cunoaște o mare răspândire în Dobrogea mai ales în timpul Imperiului Roman datorită apropierii lor de divinitățile locale reprezentate de Cavalerii Danubieni precum și datorită sincretismului cu *Cabirii*, Marii Zei din Samothrace. La Tomis, Dioscurii erau considerați protectori ai navigației și se numărau printre divinitățile cele mai adorate.

Sub numele de *Dioscuri* sunt cunoscuți fiii lui Zeus și ai Ledei, pe numele lor Castor și Pollux. Legenda spune că cei doi frați s-au născut dintr-un ou de lebedă rezultat din unirea mamei lor Leda cu Zeus. Dar Leda era soția muritorului Tyndareus, regele

**Marble statuary group with the
representation of Dioscuri (first half of
the 3rd century AD)
(MINAC inv. no. 2012)**

Livia Buzoianu, Maria Bolocan

The marble statuary group with the representation of one of a Dioscuri accompanied by his horse was discovered along with 24 other sculptural pieces in Constanța, in 1962, on the site of the former railway station. The treasury of sculptures of which it is a part is known especially for the group of *Fortuna* with *Pontos* (the personification of the Black Sea) and for the *Glykon* serpent, a rarely seen representation in the Greco-Roman world. Originally the monument represented both Dioscuri – Castor and Pollux – accompanied by their horses; only the left half of the group has been preserved, depicting only one of them, on a plinth.

The cult of the Dioscuri is widespread in Dobrogea especially during the Roman Empire due to their proximity to the local divinities represented by the Danubian Horsemen as well as due to their syncretism with the *Cabeiri*, the Great Gods of Samothrace. In Tomis the Dioscuri were considered protectors of navigation and were among the most worshiped divinities.

Dioscuri – the sons of Zeus and Leda were known under this name. Legend says that the two brothers Castor and Pollux were born from an egg of the swan Leda after union with Zeus. But Leda was the wife of the mortal Tyndareus, king of Lacedaemonia, and

Lacedemoniei, iar copiii ei purtau și numele de *Tindarizi*. În noaptea în care Zeus s-a unit cu Leda, aceasta s-a unit și cu soțul ei, iar cele două cupluri de gemeni care s-au născut sunt atribuite astfel: Pollux și Elena – copiii lui Zeus, iar Castor și Clitemnestra-copiii lui Tyndareus. Locul nașterii lor este considerat a fi muntele Taiget din apropierea Spartei. Potrivit lui Homer, Castor era celebru pentru priceperea sa în îmblânzirea cailor, iar Pollux pentru iscusința în pugilism.

Dioscurii dispuneau alternativ de nemurire (la câte două zile); această apariție alternativă era transferată în plan astral, ei apărând pe rând în sfera zodiacală și reprezentând cele două emisfere: boreală și australă.

În urma conflictului avut cu verii lor, gemenii Idas și Lynkeus, Castor este răpus de către Idas iar la rugămintea lui Pollux, Zeus i-a îngăduit acestuia să împărtășească soarta fratelui său. Pentru a recompensa atașamentul reciproc al celor doi frați, Zeus i-a așezat printre astre sub forma constelației Gemenilor.

Frații simbolizează în mitologia greacă dragostea frățească ideală. Ei apar menționați încă de la Homer. Faptele lor sunt evocate în *Imnurile homerice*, în *Cipriile* la Pindar, în *Nemeene* 10, la tragici. Sunt considerați ocrotitorii muzicii la Teocrit. În unele surse, ei tind să fie confundați cu *Cabirii*.

Dioscurii au fost adorați inițial la Sparta ca zei ai luminii, iar mai târziu vor fi invocați de către marinarii greci, pe vreme de furtună, ca protectori ai navigației; în această ipostază sunt înfățișați zburând prin aer, călări pe armăsari albi. În cinstea lor atât în Grecia cât și la Roma se celebra *Dioscuria* – sărbătoare religioasă însoțită de jocuri și de întreceri sportive. În societatea intelectuală romană din vremea Imperiului, dar mai ales sub Augustus, exista o predilecție pentru cultul Dioscurilor. La Roma, în For, se afla un templu consacrat lor.

Piesa descoperită la Constanța păstrează pronunțate influențe grecești, atât în modul de redare a eleganței trăsăturilor, cât și după caracteristicile elementelor de vestimentație. Corpul dioscurului este nud, musculos, cu piciorul stâng puțin fanat. De

her children also bore the name of Tyndareus. On the night when Zeus united with Leda, she also united with her husband and the two pairs of twins that were born are attributed as follows: Pollux and Elena – the children of Zeus, and Castor and Clytemnestra – the children of Tyndareus. Their birthplace is considered to be Mount Taiget near Sparta. According to Homer, Castor was famous for his skill in taming horses, and Pollux for his skill in boxing.

The Dioscuri alternatively had immortality (every two days); this alternate appearance was transferred to the astral plane, they appeared in turn in the zodiacal sphere and represented the two hemispheres: borealis and austral.

Following the conflict with their cousins, the twins Idas and Lynkeus, Castor was slain by Idas and at the request of Pollux, Zeus allowed him to share his brother's fate. To reward the mutual attachment of the two brothers, Zeus placed them among the stars in the form of the constellation Gemini.

Brothers symbolize "ideal brotherly love" in Greek mythology. They appear mentioned since Homer. Their deeds are evoked in the *Homeric Hymns*, in the *Cyprii*, by Pindar in *Nemeene* 10, in the tragedies. They are considered the protectors of music by Theocritus. In some sources, they tend to be confused with the *Cabeiri*.

The Dioscuri were originally worshiped in Sparta as gods of light and would later be invoked by Greek sailors, on stormy weather, as protectors of navigation; in this hypostasis they are depicted flying through the air riding white stallions. In their honour, both in Greece and in Rome, the Dioscuria was celebrated – a religious holiday accompanied by games and sports competitions. In the Roman intellectual society during the time of the empire, but especially under Augustus, there was a predilection for the cult of the Dioscuri. In Forum there was also a temple dedicated to them.

The piece, which is the subject of our presentation, preserves pronounced Greek influences both in the way of rendering the elegance of the features and in the characteristics of the clothing elements. The body of the Dioscuri is naked, muscular, with the

la piept către spate se revarsă o mantie care formează un fel de trunchi pe care se sprijină capul zeității. Partea superioară a hlamidei, care acoperă spinarea zeului, este redată prin cute destul de sumare, ca și porțiunea ce-i acoperă pieptul. Capul, desprins de corp, a fost restaurat ulterior. Pe cap poartă boneta frigiană de sub care iese părul, aranjat în bucle abundente.

Mâna stângă este ruptă din umăr. Cu mâna dreaptă ține de frâu calul, care este redat mult mai mic decât Dioscurul. Capul calului este ridicat semeț iar pe creștet apare o proeminență (probabil o podoabă de harnașament), de la care pornește coama redată în linii, ce imită împletituri simple, despărțite longitudinal printr-o șanțuire, pe toată lungimea gâtului.

În locul de unde pornea coada, azi lipsă, a rămas o gaură cu urme de oxid de fier, dovadă că statuia a suferit o reparație în vechime. Coada, lucrată separat, a fost atașată cu un crampon de fier. Picioarele calului sunt subțiri; piciorul stâng a dispărut din antichitate, iar celelalte picioare sunt în poziție de repaos. Picioarele din spate sunt unite în dreptul articulațiilor de la genunchi printr-o bară orizontală, de la care se mai păstrează capetele.

Partea stângă a postamentului în formă de placă este spartă împreună cu laba piciorului stâng al dioscurului încălțat cu *caliga* (sanda). Partea dispărută era probabil a celui de al doilea dioscur. Pe fața anterioară a plăcii se păstrează fragmente dintr-o inscripție în limba greacă, dispusă pe trei rânduri:

Inscripție:

[Δ]ιοσκόρους κτίστ[ας τῆς πόλεως τῆ φυ-]
λῆ Βορέων ἀνέ[θηκεν]
[.....]ος Ἀσκληπιωδ[ώρου]

Traducere:

*Pentru Dioscuri, fondatorii cetății,
în numele tribului Boreis, a consacrat [acest monument]
[.....]os, fiu al lui Asclepiod[oros].*

left leg slightly bent. From the chest to the back flows a mantle that forms a kind of stem on which the head of the deity rests. The upper part of the mantle, which covers the god's back, is rendered in rather summary folds, as is the portion that covers his chest. The head detached from the body was later restored. On his head he wears the Phrygian bonnet, from under which his hair comes out in abundant curls.

The left hand is broken at the shoulder. With his right hand he holds the reins of the horse, which is reproduced much smaller than the Dioscuri. The horse's head is raised straight and, on the mane, appears a protrusion (probably a harness decoration) from which starts the mane reproduced in lines, imitating simple braids, separated longitudinally by a groove, along the entire length of the neck.

At the beginning of the tail, which is missing today, there is a hole with traces of iron oxide, proof that the statue underwent a repair in the past, and the tail, made separately, was attached with an iron stud. Horse's legs are thin; the left leg has disappeared since antiquity, and the other legs are in a resting position. The back legs were joined at the knee joints by a horizontal bar, of which the ends are still preserved.

The left side of the plate-shaped pedestal is broken together with the left foot of the Dioscuri, is wearing a *caliga* (sandal). The missing part was probably from the second Dioscuri. Fragments of an inscription in Greek, arranged in three lines, are preserved on the front face of the plate:

Inscription

[Δ]ιοσκόρους κτίστ[ας τῆς πόλεως τῆ φυ-]
λῆ Βορέων ἀνέ[θηκεν]
[.....]ος Ἀσκληπιωδ[ώρου]

Translation:

*For the Dioscuri, the founders of the city,
in the name of the Boreis tribe, consecrated [this monument]
[.....]os, son of Asclepiod[oros].*

Monumentul a fost datat în prima jumătate a secolului al III-lea p. Chr.

Importanța deosebită a grupului statuar este relevată de prezența acestuia în numeroase expoziții din țară și străinătate; este publicat în ISM II, 122 (7); ISM VI.2, 122.

The monument was dated in the first half of the 3rd century AD.

The special importance of the statuary group is revealed by its presence in numerous exhibitions in the country and abroad, being published in ISM II, 122 (7); ISM VI.2, 122.

Bibliografie / Bibliography:

Maria Alexandrescu Vianu, *À propos du dépôt de sculptures de Tomis. Retour à la question*, in Vasilica Lungu, A. Robu (eds.), *Pratiques culturelles et dynamiques religieuses entre le Pont-Euxin et la mer Égée dans l'Antiquité: Actes de la session organisée dans le cadre du XIIe Congrès international d'études sud-est européennes (Bucarest, 2–6 septembre 2019)*, Brăila, 2022, 241–285.

Maria Alexandrescu Vianu, *The treasure of sculptures from Tomis. The cult inventory of a temple*, *Dacia N.S.*, 53, 2009, 27–46.

Gabriella Bordenache, *Contributi per una storia dei culti e dell' arte nella Tomi d'eta romana*, *StCl*, 6, 1964, 155–178.

V. Canarache, A. Aricescu A., V. Barbu, Al. Radulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, București, 1963.

Zaharia Covacef, *Sculptura antică din expoziția de bază a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Cluj-Napoca, 2011.

Anna Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Iași, 2003.

Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, 1995, 153–154.

D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări*, București, 1969.

I. Stoian, *Le culte des Dioscures et les tribus Tomitaines à la lumière d'un monument récemment publié*, *Dacia N.S.*, 10, 1966, 347–356.

J. Vertemont, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Timișoara, 2000.

Fig. 1. Grup statuar din marmură cu reprezentarea Dioscurilor (MINAC inv. nr. 2012), fotografie Tiberiu Potârniche / Marble statuary group with the representation of Dioscuri (MINAC inv. no. 2012), photo Tiberiu Potârniche.

Fig. 2. Grup statuar din marmură cu reprezentarea Dioscurilor (MINAC inv. nr. 2012), fotografie Tiberiu Potârniche / Marble statuary group with the representation of Dioscuri (MINAC inv. no. 2012), photo Tiberiu Potârniche.

**Stăpâna magiei. Statuia zeiței
Hecate Triformis la Tomis
(secolele II–IV p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 52071)**

Ana Hamat, Ștefan Georgescu

Periferia municipiului Constanța face în prezent obiectul unor ample cercetări arheologice, datorate extinderii și modernizării orașului actual spre zona industrială. Între anii 2021 – 2022, în zona numită Siloz Traian sau halta Traian și situată în partea de vest a municipiului Constanța, pe bulevardul Aurel Vlaicu la nr. 158, au fost executate cercetări arheologice ample de către un colectiv de arheologi al muzeului din Constanța, cu ocazia construcției unui nou magazin.

În cadrul acestora, a fost documentată o așezare și o necropolă de epocă romană, aflată în apropierea Tomis-ului și care atestă o locuire îndelungată, între secolele II–VII p. Chr., precum și o mică necropolă preistorică.

În așezare și necropola de epocă romană au fost descoperite și câteva monumente onorifice, votive și funerare, păstrate fragmentar, majoritatea dintre ele fiind refolosite la construcții private. Soarta monumentelor antice păgâne de la Tomis a fost pecetluită odată cu evoluția politică și mai ales religioasă a Imperiului Roman, de la finalul secolului al III-lea și pe parcursul celui următor. Marea majoritate a acestora au sfârșit probabil refolosite în construcții sau în cuptoarele de var ale orașului.

Astfel, în zidăria caselor datate în secolul al IV-lea p. Chr., din

**Mistress of magic. The statue of the
goddess Hecate Triformis at Tomis
(2nd–4th centuries AD)
(MINAC inv. no. 52071)**

Ana Hamat, Ștefan Georgescu

The outskirts of Constanța are currently the subject of extensive archaeological research, due to the expansion and modernization of modern Constanța towards the industrial area. Between the years 2021 – 2022, in the area called Siloz Traian or Halta Traian, located in the western part of Constanța, on Aurel Vlaicu boulevard at no. 158, extensive archaeological research was carried out by a team of archaeologists from Constanța museum, on the occasion of a new store construction.

Due to this research, a settlement and a necropolis from the Roman era, located near Tomis and attesting to a long-term habitation, between the 2nd and 7th centuries AD, as well as a small prehistoric necropolis, were documented.

In the settlement and the necropolis of the Roman era, several honorary, votive and funerary monuments were discovered, preserved fragmentarily, most of them being reused in later private constructions. The fate of the ancient pagan monuments from Tomis was sealed, together with the political and especially religious evolution of the Roman Empire, from the end of the 3rd century AD. and during the following one. The vast majority of them probably ended up being reused in construction or in the city's lime kilns.

așezarea cercetată, au fost găsite mai multe fragmente de monumente antice. Printre acestea se află și o statuie a zeiței *Hecate Triformis*.

Hecate este o zeitate asociată în antichitate cu magia, vrăjitoria, răspântiile, intrările, noaptea, lumina, luna, mormintele, cimitirele și necromanția, fiind considerată a fi păstrătoare a cheilor și cea care încurcă și descurcă viața oamenilor. Orașul Atena o venera ca o protectoare a casei și a oamenilor, romanii o cunoșteau sub numele de *Trivia*-protectoare a răspântiilor, călătoriilor, magiei și a lumii de dincolo.

În această calitate, ea este reprezentată la Tomis sub forma unor mici statuete – *hekataion*, reliefuri și inscripții votive. Colecția MINA Constanța deține mai multe astfel de statuete de marmură, descoperite la Tomis, unele dintre acestea fiind parte a celebrului tezaur de sculpturi de la Tomis și expuse pentru public.

În așezarea cercetată, a fost descoperită o mică statueta din marmură cu o reprezentare tipică a zeiței. Este vorba despre trei femei așezate spate în spate, fiecare cu un atribut specific (o torță, o cheie, un șarpe, un vas sau un mic animal) și însoțite de un câine, companion de nădejde și animal sacrificat în cadrul cultului acesteia. Statueta a fost găsită clădită în fundația unei case din secolul al IV-lea p. Chr., decapitată, semn al fragilității sau al unei acțiuni intenționate.

Mica statueta a reprezentat obiectul expoziției *Exponatul Lunii Decembrie 2023* în cadrul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

Bibliografie / Bibliography:

V. Canarache, A. Aricescu A., V. Barbu, Al. Radulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, București 1963.

Thus, several fragments of ancient monuments were found in the masonry of the houses dated in the 4th century AD, from the researched settlement. Among them is a statue of the goddess *Hecate Triformis*.

Hecate is a deity associated in antiquity with magic, sorcery, crossings, entrances, night, light, moon, tombs, cemeteries and necromancy, being considered to be the keeper of keys and the one who confuses and untangles people's lives. The city of Athena worshiped her as a protector of the house and people, the Romans knew her as *Trivia* – protector of crossroads, travels, magic and the world beyond.

In this capacity, she is represented at Tomis in the form of small statuettes – *hekataion*, reliefs and votive inscriptions. The MINA Constanța collection owns several such marble statuettes, discovered at Tomis, some of which are part of the famous sculpture treasure from Tomis and exhibited for the public.

In the investigated settlement, a small marble statuette with a typical representation of the goddess was discovered. It is a representation with three women sitting back to back, each with a specific attribute (a torch, a key, a snake, a bowl or a small animal) and accompanied by a dog, a companion and also one of the animal sacrificed in her cult. The statuette was found built into the foundation of a 4th century AD. house, decapitated, a sign of fragility or intentional action.

The small statuette was the *Object of Month December 2023*, exhibit at the Constanța National History and Archaeology Museum.

Fig. 1. Statuia zeiței *Hecate Triformis* la Tomis (MINAC inv. nr. 52071),
fotografie Ștefan Georgescu / The statue of the goddess *Hecate*
Triformis at Tomis (MINAC inv. no. 52071), photo Ștefan Georgescu.

Fig. 2. Detaliu cu piesa *in situ*, fotografie Ștefan Georgescu / Detail with the artefact *in situ*, photo Ștefan Georgescu.

Fig. 3. Imagine de șantier cu piesa imediat după descoperire, fotografie Ștefan Georgescu / Image from the archaeological excavation with the artefact immediately after the discovery, photo Ștefan Georgescu

**Basorelief mitraic descoperit la Tomis
(secolele II–III p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 50740)**

Aurel Mototolea, Tiberiu Potârniche

Basorelieful dedicat zeului *Mithras* (sec. II–III p. Chr.) a fost descoperit în luna mai a anului 2016, în timpul cercetărilor arheologice efectuate în zona veche a orașului Constanța (între *Lupa Capitolina* și fostul Palat Regal, actualmente Tribunalul Constanța), cercetări ce au dus la descoperirea a numeroase vestigii de epocă romană și romano-bizantină (secolele I–VI p. Chr.).

Piesa a apărut la adâncimea de 1,10 m, în proximitatea unui pavaj de piatră convențional denumit Complex I și are următoarele dimensiuni: lungime 30 cm, lățime 22 cm și grosime 4 cm. Ea este sculptată în marmură, stilul de lucru fiind specific artei provinciale romane.

Mithras este o divinitate bine documentată în panteonul Dobrogei romane. Peste 25 de monumente sculpturale, câteva gemme și mai multe atestări epigrafice, sunt dovezi de necontestat ale popularității cultului acestui zeu de origine orientală. În teritoriul dobrogean, piesa descoperită recent la Tomis prezintă bune analogii cu basorelieful de marmură descoperit la Gura Dobrogei și datat în secolul II p. Chr.

Din punct de vedere al schemei iconografice, basorelieful se înscrie în așa-numitul tip „danubian”, cu o scenă centrală, înconjurată – în chip de chenar – de o serie întreagă de scenete realizate în mici casete, în tendința de a reuni într-un singur monument

**Mithraic bas-relief found at Tomis
(2nd–3rd centuries AD)
(MINAC inv. no. 50740)**

Aurel Mototolea, Tiberiu Potârniche

The bas-relief dedicated to the god *Mithras* (2nd–3rd century AD), was discovered in May 2016, during the archaeological research conducted in the old part of Constanta (between *Lupa Capitolina* and the former royal palace, now Court of Constanta), research that led to the discovery of numerous Roman and Roman-Byzantine remains (1st – 6th centuries AD).

The piece appeared at a depth of 1.10 m, close to a conventional paving stone called Complex I and it has the following dimensions: 30 cm long, 22 cm wide and 4 cm thick. Sculpted in marble, the style is specific to the provincial Roman art.

Mithras is a well-documented deity in the Roman Dobruja's pantheon. Over 25 sculptural monuments, some gems and several epigraphic attestations are the irrefutable proof of the popularity of this Oriental origin god's cult. On Dobruja's territory, the artefact recently discovered in Tomis has good analogies with the marble bas-relief found in Gura Dobrogei (2nd century AD).

Regarding the iconographic scheme, the bas-relief falls under the so-called Danube type with a centre stage, surrounded – as a border – by a series of small boxes with different scenes, which are trying to bring in a single monument the essential illustration of the whole Mithraic doctrine. The main scene depicts *Mithras Taurochtonus*, the sacred place grotto where the sacrifice is made

ilustrația esențială a întregii doctrine mithriace. Scena principală îl înfățișează pe *Mithras Taurochtonos*, grota sacră în care se desfășoară sacrificiul este redată printr-un simplu arc. De o parte și de alta a scenei, în partea superioară, sunt reprezentate busturile lui *Sol* și al *Selenei*. *Dadophorii* sunt plasați la dreapta și la stânga imaginii centrale, iar sub taur sunt figurați șarpele și câinele, scorpionul nu se distinge.

În lumea romană, *Mithras*, zeul din *stâncile din grota persană* (așa cum este amintit în poemele lui Statius), apare în timpul Principatului. Cultul acestui zeu, cu o mare difuziune mai ales din secolul al II-lea p. Chr., a absorbit mai multe culte păgâne și a influențat o serie de culte orientale, reușind astfel să ajungă cea mai importantă doctrină religioasă opusă creștinismului. Ernest Renan sintetizează imaginea de ansamblu a epocii: *dacă creștinismul ar fi fost cumva oprit, atunci lumea ar fi devenit mitraică*.

Esența dogmei mithriace constă din lupta dintre bine și rău în univers, puterea zeului întinzându-se asupra celor trei lumi: subterană, pământeană și celestă. Mithraismul nu are ceremonii publice zgomotoase, ca ale altor divinități orientale, iar la sărbătorile cultului nu puteau participa decât inițiații, aceasta fiind o religie practică în grupuri mici, ai cărei membri se cunoșteau între ei, sau aveau semne de recunoaștere. Ea asigura adeptilor săi nemurirea, victoria împotriva forțelor răului și o viață fericită dincolo de mormânt. De la inițiere, care se făcea în cadrul unor ceremonii secrete, erau excluse femeile, iar depășirea celor șapte probe – deosebit de lungi și de grele – asigurau adeptilor (pentru mai târziu) o viață lipsită de griji în care nu vor mai exista diferențe sociale și în care toți oamenii vor fi egali.

Lui *Mithras* i-au fost alăturate epitetul *Invictus* sau *Deus Invictus*, fiind adorat în special de militari sau de veterani.

Prima atestare a tauroctoniei datează din epoca lui Tiberius, printr-un relief dedicat de Claudius Livianus, sclav al împăratului, unde apare iconografia standard, cu elemente precizate și bine cunoscute din alte analogii ulterioare.

Există însă un interval de timp relativ scurt – între 60. a. Chr

appears as a simple arc. *Sol* and *Selene's* busts are on both sides of the stage, at the top; the *dadophores* are placed to the right and left of the central image and below the bull, we can see the snake and dog, the *Scorpio* is indistinguishable.

In the Roman world, *Mithras*, the god from the “Persian grotto cliffs” (as mentioned in the poems of Statius), appears during the Principality. The cult of this god, who had a great diffusion especially in the 2nd century AD, absorbed many pagan cults and influenced a series of oriental cults, managing to become the most important religious doctrine opposed to Christianity. Ernest Renan summarizes the overall picture of the era: *If Christianity were somehow stopped, the world would have become Mithraic*.

The Mithraic dogma essence consists of the struggle between good and evil in the universe, the power of god stretching all over the three worlds: underground, earthly and celestial. Mithraism has no public noisy ceremonies, like the other Oriental deities, and only the initiates could participate at the cult's holidays, being a religion practiced in small groups, whose members knew each other or had recognition signs. It ensured his followers' immortality, victory against evil forces and a happy life beyond the grave. Women were excluded from the initiation made in secret ceremonies, and overcoming the seven trials – particularly long and intense – assured the followers (for later) a carefree life with no social differences and equality between people.

Mithras was given epithets such as *Invictus* or *Deus Invictus*, being particularly adored by military or veterans.

The first record on Tauroctony, dating back to the age of Tiberius, is a bas-relief dedicated to Claudius Livianus, slave of the king. It already shows the standard iconography with the specific and well-known elements in other analogies from subsequent periods.

However, there is a relatively short time – between 60 BC and 60 AD – when *Mithras* becomes a Roman god, with a well-defined iconographic aspect (showing a closed and well defined ceremony), universal, almost schematic throughout the Roman

și 60 p. Chr.-când *Mithras* devine un zeu roman, cu un aspect iconografic bine precizat (ceea ce indică și o ceremonie închisă și bine conturată), universal, aproape schematic în întreg Imperiul Roman. *Mithras* este un rod al unei *interpretatio Romana*, totuși, prezența accentuată a elementelor persane ne ajută să distingem acest cult din marea familie a cultelor orientale. Cultul lui *Mithras*, prin elemente persane și elenistice (grotă, iconografia zeului, denumirea gradelor inițiatice, latura astrală și soteriologică) și prin caracteristici unice (o arhitectură sacrală unică, exclusivitatea bărbaților în cult) se distinge de alte culte orientale.

Relieful a reprezentat *Obiectul lunii August 2016* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

Empire. *Mithras* is the result of an *interpretatio Romana*, however, the Persian elements' emphasised presence indicate to distinguish this oriental cult from the oriental cults' family. The cult of *Mithras*, through the Persian and Hellenistic elements (the cave, god's iconography, titles of the initiation degrees, astral and soteriological side) and unique features (a unique sacral architecture, men exclusivity in worship), stood out from the other oriental cults.

This artefact was *Object of the Month August 2016* at the Museum of National History and Archaeology from Constanța.

Bibliografie / Bibliography:

E. Renan, *Marc-Aurele et la fin du monde antique*. Paris, 1882.

Z. Covacef, *Sculptura antică din expoziția de bază a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Cluj-Napoca, 2011.

Fig. 1. Basorelief mitraic descoperit la Tomis (MINAC inv. nr. 50740), fotografie Cătălin Cojocaru
/ Mithraic bas-relief found at Tomis (MINAC inv. no. 50740), photo Cătălin Cojocaru.

Fig. 2. Vedere aeriană asupra cercetării arheologice din 2016, fotografie Cătălin Cojocaru
/ Aerial view of the 2016 archaeological research, photo by Cătălin Cojocaru.

Fig. 3. Locul de descoperire al reliefului, fotografie Aurel Mototolea /
The place of discovery for the relief, photo Aurel Mototolea.

Fig. 4 Detaliu cu locul de descoperire al reliefului, fotografie Aurel Mototolea / Detail with the place of discovery for the relief, photo Aurel Mototolea.

**Basorelief dedicat Cavalerului Trac
descoperit la Capidava
(secolele II–III p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 50616)**

Radu Petcu

Basorelieful dedicat Cavalerului Trac (secolele II-III p. Chr.) a fost descoperit în 2015, în timpul cercetărilor arheologice efectuate în cadrul proiectului de restaurare a cetății Capidava.

Cavalerul Trac reprezintă o divinitate sincretică a panteonului traco-greco-roman, întruchipând un personaj călare, adesea în împrejurări cinegetice. Grecii îl numeau *Theos Heros*, iar romanii *Deus Sanctus Heron*. El a fost preluat de către iconografia creștină sub forma Sfântul Gheorghe.

Iconografia Eroului Cavaler este, cu unele mici excepții, aceeași pe toate monumentele sculpturale. Cavalerul Trac, călare, în mers spre dreapta, mantia este prinsă pe umărul stâng cu o fibula și îi flutură în spate. Cu mâna stângă ține frâul calului. În fața sa se află copacul sacru, iar dintre crengile acestuia se văd șarpele și un altar cu focul aprins. El este însoțit de obicei de un câine. Sculptural, caracterul divers al personajului este sugerat fie de reprezentarea acestuia în mers liniștit, ținând în mâna dreaptă o *patera* sau un *rhyton*, ori făcând gestul de *benedictio latina*; fie galopând, ridică cu mâna dreaptă o lance cu care va străpunge vânatul, ajutat de câine. Vânatul îl reprezintă de cele mai multe ori un mistreț. Alteori, în locul mistrețului apare un iepure sau o căprioară.

**Bas-relief dedicated to the Thracian
Horseman discovered at Capidava
(2nd-3rd centuries AD)
(MINAC inv. no. 50616)**

Radu Petcu

The bas-relief dedicated to the Thracian Horseman (2nd-3rd centuries AD) was discovered in 2015, during the archaeological research carried out as part of the restoration project of the Capidava fortress.

The Thracian Horseman represents a syncretic deity of the Thracian-Greco-Roman pantheon, embodying a rider on horseback, often in hunting settings. The Greeks called him *Theos Heros*, and the Romans *Deus Sanctus Heron*. He was absorbed by Christian iconography in the form of Saint George.

The iconography of the Hero Knight is with some small exceptions, the same on all sculptural monuments. Thracian Horseman on horseback walking right, his mantle is fastened on left shoulder with a fibula and waving behind him. He holds the horse's rein with his left hand. In front of him is the sacred tree, and between its branches you can see the snake and an altar with a burning fire. He is usually accompanied by a dog. Sculpturally, the diverse character of the central horseman is suggested either by the representation of him walking quietly, holding a *patera* or a *rhyton* in his right hand, or making the *benedictio latina* gesture; or galloping, he raises with his right hand a spear with which he will pierce the venison, assisted by the dog. The venison

Datorită sincretismului religios, Cavalerul Trac capătă un caracter complex, el fiind considerat o divinitate a naturii, a vieții, a vânătorii, eminentamente htoniană.

Acesta este divinitatea cel mai bine documentată în panteonul Dobrogei romane. Peste 90 de reprezentări sculpturale, la care se adaugă atestările epigrafice, sunt dovezi de necontestat ale popularității cultului acestuia. În teritoriul dobrogean, piesa descoperită în 2015 la Capidava prezintă bune analogii cu cele descoperite la: Arsa, Callatis, Ciobănița, Gura Calniei, Ostrov, Topraisar și Tomis.

Artefactul a făcut obiectul expoziției *Obiectul Lunii Noiembrie 2015* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și a fost publicat în: Mihai Duca, *Eroul Cavaler pe un nou relief descoperit la Capidava*, Cercetări Arheologice, XXII, MNIR, 2015, 175–188.

Bibliografie / Bibliography:

Mihai Duca, *Eroul Cavaler pe un nou relief descoperit la Capidava*, Cercetări Arheologice, XXII, 2015, 175–188.

is usually a wild boar, but sometimes a rabbit or a deer appears instead of the boar.

Due to religious syncretism, the Thracian Horseman acquires a complex character, and is considered a divinity of nature, life, hunting, eminently Chthonian.

He is the most well-documented deity in the pantheon of Roman Dobrogea. More than 90 sculptural representations, to which are added the epigraphic attestations, are indisputable evidence of the popularity of his cult.

In the Dobrogea territory, the piece discovered in 2015 at Capidava shows good analogies with those discovered at: Arsa, Callatis, Ciobănița, Gura Calniei, Ostrov, Topraisar and Tomis.

The artifact was the subject of the *November 2015 exhibit of the month* at the Museum of National History and Archaeology from Constanta and it was published in: Mihai Duca, *Eroul Cavaler pe un nou relief descoperit la Capidava*, Cercetări Arheologice, XXII, 2015, p. 175–188.

Fig. 1. Basorelief dedicat Cavalerului Trac descoperit la Capidava (MINAC inv. nr. 50616), fotografie Tiberiu Potârniche / Bas-relief dedicated to the Thracian Horseman discovered at Capidava (MINAC inv. no. 50616) photo Tiberiu Potârniche

**Vas de cult (crater) de epocă romană
(secolul I p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 36350)**

Traian Cliante

Unul dintre cele mai frumoase și mai enigmatice exponate ale Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța este un vas de cult (*crater*) de epocă romană.

Artefactul a fost descoperit la începutul anului 1990 în sectorul de nord al orașului antic Tomis, într-un strat de depuneri arheologice peste care a fost ridicată una dintre basilicile din epoca romano-bizantină (secolele V–VI p. Chr).

Vasul de tip *crater* este de tradiție elenistică, având forme care au evoluat inclusiv în primele trei secole după Hristos.

Piesa noastră se datează în epocă romană, a fost realizată în ateliere provinciale din ceramică și are dimensiuni mari: înălțime 54 cm, circumferința de 131,5 cm. Pereții poartă un decor bogat, realizat prin mai multe tehnici: presare, incizii, figuri aplicate. Reprezentările conțin scene mitologice (*Dionysos Zagreus*, mitul *Persefonei*, imaginea lui *Cybele*) adaptate credințelor religioase din perioada romană timpurie (cultul morții și al reînvierii redat prin reprezentarea viței de vie și a pomului vieții).

Dionysos Zagreus este zeitatea centrală a cultului orfic, protectorul agriculturii și al femeilor care nasc. Potrivit textelor orfice, *Zagreus*, fiul lui *Zeus* și al *Persefonei*, era socotit de către tatăl său drept următorul stăpân al Universului. *Hera*, soția lui *Zeus*, din gelozie, le-a poruncit titanilor să-l ucidă pe copil. Astfel, el a fost

**Cult vessel (crater) from the Roman period
(1st century AD)
(MINAC inv. no. 36350)**

Traian Cliante

One of the most beautiful and enigmatic exhibits of the Constanta Museum of National History and Archaeology is a cult vessel (*crater*) from the Roman period.

The artefact was discovered at the beginning of 1990 in the northern sector of the ancient city of Tomis, in a layer of archaeological deposits over which one of the basilicas from the Roman-Byzantine era was erected (5th–6th centuries AD) was built.

The krater-type vessel is of the Hellenistic tradition, having forms that evolved even in the first three centuries after Christ.

Our artefact dates back to the Roman time and was made in provincial ceramic workshops, with large dimensions: height 54 cm, circumference 131.5 cm. The walls are richly decorated in several techniques: pressing, incisions, applied figures. The representations contain mythological scenes (*Dionysus Zagreus*, the myth of *Persephone*, the image of *Cybele*) adapted to the religious beliefs of the early Roman period (the cult of death and resurrection represented by the image of the grape vine leaves and the tree of life).

Dionysus Zagreus is the central deity of the Orphic cult, the protector of agriculture and women in childbirth. According to the Orphic texts, *Zagreus*, the son of *Zeus* and *Persephone*, was

tăiat în bucăți și devorat de către aceștea. *Zeus* a reușit să-i salveze doar inima, rămasă încă vie, pe care a înghițit-o și unindu-se ulterior cu *Semele*, a dat naștere unui nou fiu, zeul *Dionysos*, reîncarnare a lui *Zagreus*.

În epoca romană, craterul era folosit și ca vas de cult utilizat în ceremoniile religioase și consacrat ca ofrandă adusă divinității sau defuncțiilor. În practică, asemenea vase de mari (*krateres*) sau mici (*krateriskoi*) dimensiuni erau folosite pentru a amesteca vinul cu apă și mirodenii. Această practică, a îndoirii vinului, aparținea lumii civilizate, în concepția antică. Barbarii sunt cei care beau vinul neîndoit. Xenophanes și Theophrastus⁵, afirmă că în crater se turna mai întâi apă și pe urmă vinul, raportul era în general de 1:2 sau 1:2,5, mai rar 1:3. Proporția apă – vin putea să se schimbe în timpul ospățului, cantitatea de apă putând fi mai mare la început pentru a potoli setea participanților⁶.

Vasele de acest tip și de mari dimensiuni, erau probabil folosite la anumite celebrări și petreceri, unde numărul participanților era mai mare. Nu este exclus ca vasul să fi fost folosit în ceremoniile cultului lui *Dionysus*, acesta fiind atestat la Tomis prin numeroase reprezentări plastice, monumente și epigrafe votive.

Piesa aceasta a făcut obiectul exponatului lunii noiembrie 2015 la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și a fost publicată de către M. Alexandrescu Vianu în 2007: M. Alexandrescu Vianu, *Sur les mystères dionysiaques à Tomis*, Dacia N.S. 51, 2007, 221–226.

Bibliografie / Bibliography:

- M. Alexandrescu Vianu, *Sur les mystères dionysiaques à Tomis*, Dacia N.S., 51, 2007, 221–226.
A. Opaț, *Producția de vin în ținuturile dintre Carpați și Marea Neagră (secolele II a. Chr.–III p.Chr): unele considerații*, SCIVA, 64 / 1–2, 2013, 21–65.
A. Dalby, *Empire of pleasures. Luxury and indulgence in the Roman world*, Londra – New York, 1996.

⁵ Dalby 1996, 103.

⁶ Opaț 2013, 37.

considered by his father to be the next ruler of the Universe. Hera, the wife of Zeus, out of jealousy, ordered the Titans to kill the child. Thus he was cut into pieces and devoured by them. Zeus managed to save only his heart, which was still alive, by swallowed and later uniting with Semele, gave birth to a new son, the god Dionysos, the reincarnation of Zagreus.

In the Roman era, the crater was also used as a cult vessel for religious ceremonies and consecrated as an offering to the divinity or the deceased. In practice, such vessels of large (*krateres*) or small (*krateriskoi*) sizes, were used to mix wine with water and spices. This practice, of bending the wine, belonged to the civilized world, in the ancient conception. The barbarians are the ones who drink the wine whiteout mixing it. Xenophanes and Theophrastus⁵ state that, at first water was poured into the crater and then the wine, the ratio was generally 1:2 or 1:2.5, rarely 1:3. The proportion of water – wine may change during the feast, the amount of water may be higher at the beginning to quench the thirst of the participants⁶.

Vessels of this type and of large sizes were probably used at certain celebrations and parties, where the number of participants was greater. It is not excluded that the krater was used in the ceremonies of the cult of Dionysus, this being attested in Tomis by numerous plastic representations, monuments and votive epigraphs.

This artefact was the subject of the November 2015 exhibit of the month at the Museum of National History and Archaeology from Constanta and it was published by M. Alexandrescu Vianu in 2007: M. Alexandrescu Vianu, *Sur les mystères dionysiaques à Tomis*, Dacia N.S. 51, 2007, 221–226.

⁵ Dalby 1996, 103.

⁶ Opaț 2013, 37.

Fig. 1. Vas de cult (crater) de epocă romană (MINAC inv. nr. 36350), fotografie Tiberiu Potârniche / Cult vessel (crater) from the Roman period (MINAC inv. no. 36350), photo Tiberiu Potârniche.

**Vase romane cu scene dionisiace
descoperite în necropolele anticului
Tomis (secolele II–III p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 33923–33924)**

Irina Sodoleanu

Printre comorile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța se află și două vase ceramice de epocă romană, decorate cu scene dionisiace și datate între secolele II–III p. Chr., descoperite în necropolele orașului Tomis.

Efervescența constructivă a anilor 80' a condus la numeroase descoperiri făcute în necropolele orașului antic și care la rândul lor au contribuit la completarea cunoștințelor despre cetatea cu existență milenară.

Din totalitatea inventarelor funerare, remarcăm și prezența unei categorii aparte de ceramică, vase pentru servit, care prin formă, tehnica de lucru, ornamente și funcționalitate, suscită un interes deosebit.

Vasele aparțin tipului *oinophoros* (recipient pentru vin) și fac parte din categoria ceramicii de lux *terra sigillata*. Ambele piese sunt de mici dimensiuni, corpul este globular, buza rotunjită, delimitată în exterior de o canelură, care o separă de gâtul scurt al vasului, pe care sunt prinse două toarte decorate cu incizii laterale, reprezentând un decor împletit. Centrul de producție al pieselor pare a fi în zona micro asiatică.

Acest tip de recipiente ne este semnalat la Dunărea de Jos prin descoperiri mai vechi, cum sunt cele de la Aegyssus (Tulcea) și

**Roman vessels with Dionysian decor
discovered in the necropolises of
ancient Tomis (2nd–3rd centuries AD)
(MINAC inv. no. 33923–33924)**

Irina Sodoleanu

Among the treasures of the Museum of National History and Archaeology from Constanța are also two ceramic vessels from the Roman period, decorated with Dionysian scenes and dated between the 2nd and 3rd centuries AD, discovered in the necropolises of Tomis.

The constructive effervescence of the 80s led to numerous discoveries made in the necropolises of Tomis, which in turn contributed to the completion of knowledge about the millennial existence of this city.

From the totality of the funerary inventories, we also note the presence of a special category of ceramics, serving vessels, which by their form, work technique, ornaments and functionality, arouse special interest.

The vessels belong to the *oinophoros* (wine container) which in turn is subsumed to the category of luxury ceramics named *terra sigillata*. Both vessels are small in size, the body is globular, the lip is rounded, delimited externally by a groove, which separates it from the short neck of the vessel, on which are attached two prongs decorated with lateral incisions, representing an interlaced decoration. The production center of the artifacts seems to be in the micro-Asiatic area.

This type of containers was discovered in the area of the Lower

cea din comuna Greci (jud. Tulcea). Pentru majoritatea exemplarelor, diferențe apar la forma lor, acestea fiind cilindrice, în timp ce exemplarele de la Tomis au corp piriform. Astfel de vase au mai fost descoperite și în Dacia, prin producția atelierului de la Micăsasa (secolul al III-lea p.Chr.), în bazinul pontic la Chersones (secolul al II-lea p. Chr.) și în Dalmația, la Burnum⁷. Vasele de acest tip au fost produse pentru prima dată la Knidos (sau Cnidus, Cnidos), unul dintre orașele grecești întemeiate pe coasta sud-vestică a Asiei Minor, pe teritoriul Turciei de azi, fiind descoperiri rare în Imperiul Roman.

Ele erau realizate fie pentru a fi depuse ca ofrande în templele și sanctuarele lui *Dionysos*, dovadă fiind reprezentările care apar pe ele, exclusiv legate de cultul zeului, fie erau cumpărate ca suveniruri de către credincioșii care mergeau în locurile de cult ale divinității pentru Serbările dionisiace sau pentru aduce daruri acestuia.

Vasele păstrate în muzeul din Constanța au decoruri în relief pe ambele părți, pe ele fiind reprezentate scene legate de cultul zeului vinului, al vegetației și fertilității, numit *Dionysos*, de către greci, *Bacchus/Liber Pater*, de către romani.

Primul vas poartă o reprezentare a zeului *Mercur*, cu punga de bani în mână și caduceul în mâna stângă. Alături de el se află *Bacchus* care poartă cornul abundenței și naiul (*syrinx*), în mâini. Ambele divinități sunt înfățișate nud, încadrate de vrejuri de viță de vie încărcată cu struguri.

Pe al doilea exemplar sunt redată *Venus* și *Minerva*, cu atribute specifice, înconjurată de ciorchini de viță de vie.

Reprezentările în relief cu scene mitologice subliniază caracterul deosebit, de cult, al acestora și întăresc ideea că au fost depuse în mormânt pentru ai oferi decedatului acces la viața de apoi.

Cele două vase au reprezentat *Exponatul Lunii August 2015* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

Danube through older discoveries, such as those from Aegysus (Tulcea) and the one from Greci commune (Tulcea county). For most specimens, differences appear in their shape, these being cylindrical, while the specimens from Tomis have a pyriform body. Such vessels were also discovered in Dacia, through the production of the Micăsasa workshop (3rd century AD), in the Pontic basin at Chersones (2nd century AD) and in Dalmatia, at Burnum⁷. Vessels of this type were first produced at Knidos, one of the Greek cities founded on the south-west coast of Asia Minor, in the territory of today's Turkey, being rare finds in the Roman Empire.

They were made either to be placed as offerings in the temples and sanctuaries of *Dionysus*, as evidenced by the representations that appear on them, exclusively related to the cult of the god, or they were bought as souvenirs by the faithful who went to the places of worship of the divinity for the Dionysian Festivals or to bring him gifts.

The vessels kept in the museum from Constanța have decorations in relief on both sides, scenes related to the cult of the god of wine, vegetation and fertility, called *Dionysos* by the Greeks, *Bacchus/Liber Pater* by the Romans, are represented on them.

The first vessel bears a representation of the god *Mercury*, holding a money bag and the caduceus in his left hand. Next to him is *Bacchus* holding the cornucopia and the *syrinx* in his hands. Both deities are depicted naked, framed by vines laden with grapes.

On the second one, *Venus* and *Minerva* are shown, with specific attributes, surrounded by bunches of grapes and leaves.

The representations in relief with mythological scenes emphasize their special, cult character, and reinforce the idea that they were placed in the tomb to give the deceased access to the afterlife.

The two vessels represented the exhibit of the month in August 2015.

Bibliografie / Bibliography:

C. Chera, *Reprezentări mitologice în inventarele funerare din Tomis (sec. I–IV d. Chr.)*, Pontica, 30, 1997, 217–236.

A. Rădulescu, *Importations de céramique au IIIème siècle de n.e. au Bas-Danube*, Pontica 7, 1974, 317–323.

Fig. 1. Vase romane cu scene dionisiace descoperite în necropolele anticului Tomis (MINAC inv. nr. 33923- 33924), fotografie Ștefan Georgescu / Roman vessels with Dionysian decor discovered in the necropolises of ancient Tomis (MINAC inv. no. 33923- 33924), photo Ștefan Georgescu.

Fig. 2. Detaliu cu reprezentarea lui Bacchus de pe vasele romane cu scene dionisiace descoperite în necropolele anticului Tomis (MINAC inv. nr. 33923-33924), fotografie Ștefan Georgescu / Detail with Bacchus representation from the roman vessels with Dionysian decor discovered in the necropolises of ancient Tomis (MINAC inv. no. 33923-33924), photo Ștefan Georgescu.

Fig. 3. Detaliu cu reprezentarea lui Mercur de pe vasele romane cu scene dionisiace descoperite în necropolele anticului Tomis (MINAC inv. nr. 33923-33924), fotografie Ștefan Georgescu / Detail with Mercury representation from the roman vessels with Dionysian decor discovered in the necropolises of ancient Tomis (MINAC inv. no. 33923- 33924), photo Ștefan Georgescu.

Fig. 4. Detaliu cu reprezentarea lui Venus de pe vasele romane cu scene dionisiace descoperite în necropolele anticului Tomis (MINAC inv. nr. 33923-33924), fotografie Ștefan Georgescu / Detail with Venus representation from the roman vessels with Dionysian decor discovered in the necropolises of ancient Tomis (MINAC inv. no. 33923- 33924), photo Ștefan Georgescu.

Fig. 5. Detaliu cu reprezentarea Minervei de pe vasele romane cu scene dionisiace descoperite în necropolele anticului Tomis (MINAC inv. nr. 33923-33924), fotografie Ștefan Georgescu / Detail with the Minerva representation from the roman vessels with Dionysian decor discovered in the necropolises of ancient Tomis (MINAC inv. no. 33923-33924), photo Ștefan Georgescu.

**Amforă romană de tip sac utilizată în
transportul uleiului de măsline
(secolele III–IV p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 50031)**

Tiberiu Potârniche

De-a lungul epocii romane, amforele au fost utilizate pentru a transporta pe distanțe variabile diverse mărfuri, pentru a depozita, sau pentru a servi lichide la masă. În ceea ce privește amforele de transport și depozitare, conținutul lor poate fi divers, însă în majoritatea cazurilor este vorba despre uleiul de măsline, vin sau popularul sos *garum*.

Pentru a-și servi scopul, amfora trebuia să fie un recipient rezistent, cu greutate standard, ușor de manipulat și depozitat în mijloace de transport diverse, cum este și cala navelor sau carul. Acestea erau recipiente de lut, cu dimensiuni variabile, corp globular, prevăzute de obicei cu două mâner și un picior de fixare în stativ sau în nisip. Forma și dimensiunile amforelor au standardizat producția lor în funcție de materialul transportat și de centrele de producție ale acestuia. Cu toate acestea, în epoca romană târzie, s-a concluzionat că nu mai există neapărat o legătură între forma recipientului și materialul transportat.

Exponatul nostru este o amforă romană de tip sac, utilizată în transportul uleiului de măsline (secolele III–IV p. Chr.). Amfora, aflată într-o stare foarte bună de conservare, a fost descoperită în timpul unor prospecțiuni submarine la marginea platoului continental în largul Mării Negre, la adâncimea de 126 m. Datorită

**Roman sack-type amphora used in the
transport of olive oil
(3rd–4th centuries AD)
(MINAC inv. no. 50031)**

Tiberiu Potârniche

Throughout the Roman era, amphorae were used to transport various goods over variable distances, to store or to serve liquids at the table. Regarding transport and storage amphorae, we remind you that their contents can be diverse, but in most cases they transport olive oil, wine or the popular *garum* sauce.

To serve its purpose, the amphora had to be a durable container of standard weight, easy to handle and store in various means of transport, such as a ship's hold or a chariot. These were clay containers of variable size, with a globular body, usually provided with two handles and a foot to be fixed in a stand or in sand. The shape and dimensions of the amphorae standardized their production according to the material transported and its production centres. However, in the late Roman era, it was concluded that there was no longer necessarily a connection between the shape of the container and the material carried.

This exhibit is a sack-type Roman amphora, used to transport olive oil in the 3rd–4th centuries AD. It has a very good state of preservation and was discovered during underwater prospecting, at the edge of the continental shelf off the Black Sea, at a depth of 126 m. Due to the great depth at which the piece was located, it

adâncimii mari la care se afla piesa, a fost recuperată cu ajutorul tehnologiei moderne ROV. Ea reprezintă o raritate pentru zona litoralului vest-pontic, foarte puține exemplare fiind descoperite până în prezent în formă întreagă.

Din punct de vedere tipologic, amfora se încadrează tipului Dressel 23 și Keay XIIIIC, fiind produsă în Hispania și era folosită pentru transportul uleiului de măsline din Hispania Baetica, către celelalte provincii ale Imperiului Roman.

Putem concluziona că destinația corabiei pe care se afla această amforă era Edificiul Roman cu Mozaic, parte a portului antic Tomis și un loc de desfacere pentru mărfurile sosite pe mare.

Amfora descoperită în largul coastelor Tomis-ului, a reprezentat obiectul expoziției *Obiectul Lunii Aprilie 2015* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța.

was recovered with the help of modern ROV technology. It represents a rarity for the area of the west-Pontic littoral, very few specimens have been discovered so far in their entirety.

From a typological point of view, the amphora belongs to the Dressel 23 and Keay XIIIIC types, being produced in Hispania and used to transport olive oil from Hispania Baetica to the other provinces of the Roman Empire.

We can conclude that the destination of the ship on which this amphora was located was the Roman Mosaic Building, part of the ancient port of Tomis and a centre for goods arriving by sea.

The amphora discovered off the coast of Tomis was the subject of the *April 2015 Object of the Month* exhibition at the Museum of National History and Archaeology in Constanța.

Fig. 1. Amforă romană de tip sac utilizată în transportul uleiului de măsline (MINAC inv. nr. 50031), fotografie Tiberiu Potârniche / Roman sack-type amphora used in the transport of olive oil (MINAC inv. no. 50031), photo Tiberiu Potârniche.

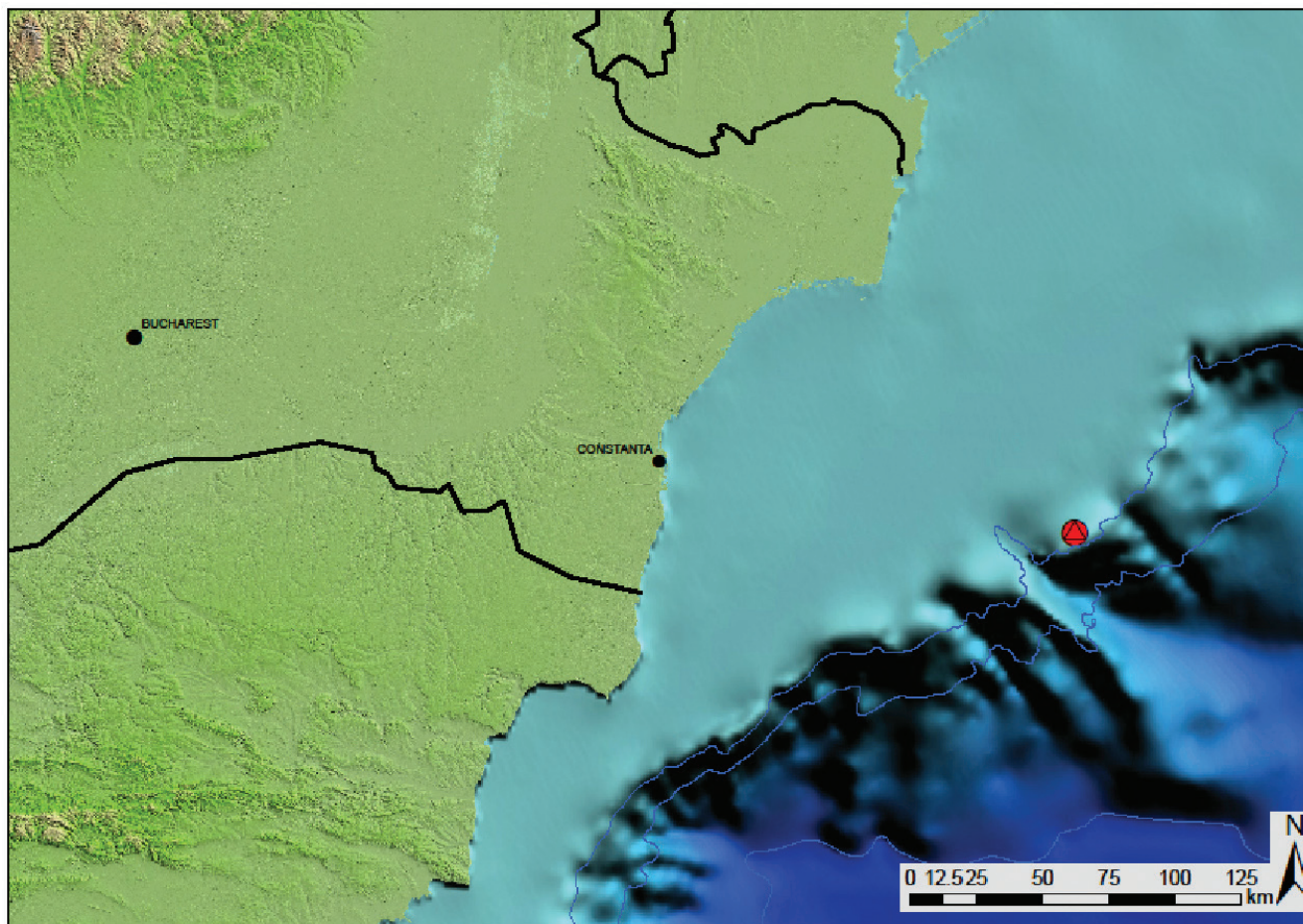

Fig. 2. Locația descoperirii amforei în Marea Neagră / The location of the amphora in the Black Sea.

Fig. 3. Detaliu de la descoperirea amforei în Marea Neagră, imagini ROV /
Detail from the discovery of the amphora in the Black Sea, ROV images.

***Fiat Lux!* Un opaiț ceramic bilychnis descoperit la Tomis (secolele I–II p. Chr.) (MINAC inv. nr. 14815)**

Ștefan Georgescu, Tiberiu Potârniche

Metropolă prin excelență, Tomis împarte alături de Histria și Callatis onoarea de a fi printre primele centre urbane atestate pe teritoriul românesc. Colonie grecească la origine, orașul se remarcă și prin descoperirile de factură romană, multe dintre acestea având statutul de unicat pe teritoriul românesc. Peisajul promontoriului tomitan pare să fi oferit condiții favorabile de debarcare pentru acești navigatori pricepuți, iar mai târziu pentru corăbiile romane, astfel că începând cu epoca greacă și continuând cu stăpânirea romană, rolul Tomisului ca și antrepozit de mărfuri este vizibil și de netăgăduit. Printre aceste mărfuri întâlnim și obiectele de iluminat – opaițele.

Opaițele, categoria cunoscută în izvoarele literare sub numele de $\lambda\upsilon\chi\nu\omicron\beta\varsigma$, *lucerna*, *lychnus*, înglobează toate instrumentele destinate iluminatului care produc lumina prin combustia unui fitil înmuiat în ulei, grăsimi animale, sau ceară.

La început opaițele erau lucrate sub o formă deschisă, adică cu bazinul neacoperit. Din cauza unor cerințe tehnice, dar și pentru a proteja combustibilul de impurități, la care se adaugă o manevrarea mai ușoară, acesta este acoperit. Datorită însă a mai multor factori, printre care amintim doar simplificarea tehnologiei, lămpile cu bazin deschis se folosesc în paralel cu cele clasice.

***Fiat Lux!* A bilychnis ceramic lamp discovered at Tomis (1nd–2nd centuries AD) (MINAC inv. no. 14815)**

Ștefan Georgescu, Tiberiu Potârniche

Metropolis par excellence, Tomis shares with Histria and Callatis the honour of being among the first urban centres certified on Romanian territory. Originally a Greek colony, the city is also notable for its Roman discoveries, many of which have the status of being unique on Romanian territory. The landscape of the Tomitan promontory seems to have provided favourable landing conditions for these skilled navigators, and later for Roman ships, so that starting from the Greek era and continuing with the Roman rule, the role of Tomis as a warehouse of goods is visible and undeniable. Among these goods we also find the lighting objects – the lamps.

Lamps are the category known in literary sources as $\lambda\upsilon\chi\nu\omicron\beta\varsigma$, *lucerna*, *lychnus* and includes all instruments intended for lighting that produce light by the combustion of a wick soaked in oil, animal fat, or wax.

In the beginning, lamps were made in an open form, that is, with the basin uncovered. Due to some technical requirements, but also to protect the fuel from impurities, to which is added an easier handling, they begin to be covered. However, due to several factors, among which we only mention the simplification of technology, lamps with an open basin are used in parallel with the classic ones.

Opaitul este compus din rezervor, disc, cioc și toartă, în funcție de tip, acestea purtând la rândul lor denumiri latine:

– Rezervorul-*infundibulum*, deschis sau închis, este cel care ține combustibilul și o parte a fitilului. În funcție de tip, poate avea pe bază-picior sau inel pentru susținere, iar pe aceasta are imprimată ștampila producătorului;

– Discul-*discus* este partea centrală a lămpii. El acoperă rezervorul, fiind delimitat de bordură, în el fiind practicate orificii pentru umplere. De cele mai multe ori este bogat împodobit cu reprezentări diverse;

– Ciocul – *rostrum*, *nasus*, este atașat de rezervor și este perforat de orificiul de ardere-*ellyphnium*, în care se află fitilul-*myxus-lucrat* din fibre vegetale răsucite sau nu;

– Toarta – *ansa* sau *manubrium* este opțională, fiind aplicată pe rezervor și având scopul de a manevra mai ușor piesa.

Opaitul este de obicei un recipient de dimensiuni mici, însă există și piese de mari dimensiuni. În funcție de numărul de ciocuri, el poate fi numit *monolychnis* sau *monomyxus* (un singur cioc), *bilychnis* (două ciocuri), *trilychnis* (trei ciocuri), *polychnis* sau *polimyxus* (mai multe ciocuri).

Realizarea opaitelor se face prin trei metode: cu mâna, la roată, sau în tipar.

Lămpile erau lucrate dintr-un lut cu calități speciale. Prin urmare, producerea opaitelor de lut presupunea terenuri pentru exploatarea lutului și instalații complexe care intrau în componența atelierelor – numite *officinae*. Lutul era pregătit cu apă și lăsat în bazine de decantare pentru a se separa de impurități, abia apoi fiind prelucrat pentru a se realiza piesa. Un rol important îl avea frământarea pastei pentru a se elimina aerul și adăugarea degresantului pentru sporirea rezistenței produsului finit. Urma uscarea naturală controlată, după care piesele erau arse în cupetoare speciale.

Lămpile sunt în general decorate pe umeri și/sau disc. Sursa inspirației pentru decor o reprezintă în general arta romană a epocii respective. Meșterii promovează subiecte mitologice cum

Their body is composed from a reservoir, a disk, a beak and a ladle, depending on the type, which in turn bear Latin names:

– The *infundibulum*-reservoir, open or closed, is the one that holds the fuel and part of the wick. Depending on the type, it may have a foot or a support ring on the base, and the manufacturer's stamp is printed on it;

– The *discus* is the central part of the lamp. It covers the tank, being delimited by the border, and filling holes are made in it. Most of the time it is richly decorated with various representations;

– The beak – *rostrum*, *nasus*, is attached to the reservoir and is pierced by the burning hole – *ellyphnium*, in which is the wick – *myxus* – made of twisted plant fibers;

– The handle – *ansa* or *manubrium* is optional, being applied to the tank and having the purpose of handling the part more easily.

These objects are usually a small container, but there are also large pieces. Depending on the number of beaks, it can be called *monolychnis* or *monomyxus* (one beak), *bilychnis* (two beaks), *trilychnis* (three beaks), *polychnis* or *polimyxus* (multiple beaks).

They are made by three methods: by hand, on the wheel, or in a pattern.

The lamps were made of clay with special qualities. Therefore, the production of clay lamps required land for the exploitation of clay and complex installations that were part of the workshops – called *officinae*. The clay was prepared with water and left in settling basins to separate from impurities, only then being processed. An important role was played by kneading the paste to remove air and adding degreaser to increase the strength of the finished product. This was followed by controlled natural drying, after which the pieces were fired in special ovens.

Lamps are generally decorated on shoulders and/or the disc. The source of inspiration for the decor is generally the Roman art of the respective era. Craftsmen promote mythological subjects such as deities, heroes, fantastic beings, scenes of worship – altars, scenes of sacrifice or representations of everyday life (army, scenes with gladiators, hunting scenes, domestic scenes with

sunt zeițăți, eroi, ființe fantastice, scene de cult – altare, scene de sacrificiu sau reprezentări din viața cotidiană (armată, scene cu gladiatori, scene de vânătoare, scene casnice cu sclavi care execută diverse munci, scene erotice, obiecte, animale domestice etc.).

Pe baza opaițelor este întâlnită deseori ștampila meșterului sau cea a atelierului unde acestea au fost produse. Ștampila garantează o anumită calitate a piesei și poate fi: epigrafică – scrisă cu litere grecești, latine sau mixtă, sau anepigrafică – sub forma unei reprezentări figurate.

Lămpile erau produse în ateliere locale sau importate din alte ateliere provinciale. Motivația importurilor o reprezintă în primul rând dorința de lux a locuitorilor orașului. Pe lângă aceste importuri, producția tomitană de opaițe s-a adresat în primul rând cererii locale și regionale.

Opaițele se foloseau pentru a ilumina spațiul privat – casa sau spațiul public (temple, băi, biblioteci, amfiteatre, străzi publice), de asemenea ele puteau fi oferite ca ofrande votive sau funerare, fiind obiecte care puteau fi folosite în fiecare zi sau doar la ocazii speciale.

Lămpile erau așezate pe mobilier, pe jos, în suporturi speciale, în nișe în pereți, agățate, suspendate de tavan sau pereți. Pentru a ilumina o încăpere de dimensiuni normale era nevoie de peste 10 lămpi așezate în diferite colțuri ale acesteia. Situația este diferită în casele celor bogați față de cei săraci. Prețul ridicat al lumânărilor, aromelor sau uleiului de calitate nu reprezenta o problemă pentru cei înstăriți, fiind vorba de prestigiul acestora. Importanța economică și socială a stăpânului era vizibilă și prin intermediul pieselor de iluminat.

Piesa descoperită la Tomis este un opaiț *bilychnis* (cu două ciocuri) și a fost descoperită în urma unor săpături de salvare în necropolele orașului, fiind încadrată cronologic în perioada secolului I până la începutul secolului al II-lea p. Chr. Lampa se păstrează foarte bine și a fost modelată din pastă semifină de culoare cărămizie – deschis vopsită pe partea superioară cu angobă roșie – cărămizie.

slaves performing various jobs, erotic scenes, objects, domestic animals, etc.).

The stamp of the craftsman or the workshop where they were produced is often found on the base and it guarantees a certain quality of the piece and can be: epigraphic – written in Greek, Latin or mixed letters, or anepigraphic – in the form of a figurative representation.

Lamps were produced in local workshops or imported from other provincial workshops. The motivation for imports is primarily the city's residents' desire for luxury. In addition to these imports, the Tomitan production of lamps addressed to the local and regional demand.

These kind of objects were used to illuminate the private space – the house or the public space (temples, baths, libraries, amphitheatres, public streets), they could also be offered as votive or funeral offerings, being used every day or only at special occasions.

Inside, they were placed on the furniture, on the floor, in special supports, in niches in the walls, hung, suspended from the ceiling or walls. To illuminate a normal-sized room, more than 10 lamps were needed to be placed in different corners of it. The situation is different in the homes of the rich versus the poor. The high price of quality candles, aromas or oil was not a problem for the wealthy, but they cannot be afforded by the less rich. The economic and social importance of the master of the house was also visible through the lighting pieces.

The artefact discovered in Tomis is a *bilychnis* lamp (with two beaks) and was discovered following rescue excavations in the necropolises of the city, being chronologically placed between the 1st century and the beginning of the 2nd century AD. The lamp is well preserved and was modelled from semi-fine paste of a brick-light colour painted on the upper side with engobe red-brick.

Rather massive, with two triangular beaks bordered by strongly twisted volutes, is very similar to the bronze examples. Two

Opaișul, destul de masiv, cu două ciocuri triunghiulare mărginite de volute puternic răsucite, este foarte asemănătoare pieselor din bronz. Două măști teatrale sunt dispuse între orificiul de ardere și bordură decorată cu ove. Cele două măști înlocuiesc inelele de agățare de la lămpile din bronz. Discul concav este decorat cu o rozetă din centrul căreia pornește vertical ansa, modelată în formă de tijă în vârful căreia se află un inel canelat. Baza circulară, mărginită de o nervură, prezintă mai multe cercuri concentrice. Piesa are urme de ardere secundară.

Analogii pentru această piesă sunt întâlnite în colecțiile muzeului Ermitage (Saint Petersburg) sau la Centuripae (Sicilia).

Acest tip de lampă este destul de rar întâlnit în descoperirile din Imperiu. Datorită mărimii, ele nu s-au putut păstra în întregime decât în puține cazuri, opaișul nostru a fost găsit întreg datorită contextului funerar. De asemenea, pentru că acest tip de opaișe sunt o imitație după piese mai scumpe de bronz, ele se adresează unui segment aparte de piață.

Importanța luminii în evoluția umană este de netăgăduit. Folosirea focului a reprezentat pentru om o adevărată revoluție, acesta își îmbunătățește astfel condițiile de viață, de la mâncare, la securitate, lumină sau o viață spiritual intensă.

Obiectele de iluminat și în special opaișele reprezintă o componentă importantă din cultura materială greco-romană pe teritoriul României de azi. Prin trăsăturile lor, ele pot vorbi despre economie, religie, politică și viața cotidiană.

Artefactul a făcut obiectul expoziției *Obiectul lunii Ianuarie 2021*, fiind publicat în: Ștefan Georgescu, *Opaișe cu cioc triunghiular, flancat de volute, descoperite la Tomis*, George Nuțu, Sorin-Cristian Ailincăi, Cristian Micu (eds.), *Omul, Fluviul, Marea. Studii de Arheologie și Istorie în onoarea lui Florin Topoleanu la a 65-a aniversare*, Cluj-Napoca 2017, 39–50.

theatrical masks are arranged between the burning hole and border decorated with ove. The two masks replace the hanging rings on the bronze lamps. The concave disc is decorated with a rosette from the centre of which the handle starts vertically, shaped like a rod at the top of which is a fluted ring. The circular base, bordered by a rib, shows several concentric circles. The piece has traces of secondary burning.

Analogues for this artefact are found in the collections of the Hermitage museum (Saint Petersburg) or at Centuripae (Sicily).

This type of lamp is quite rare in finds from the Empire. Due to their size, they could not be preserved in their entirety except in a few cases, the lamps from Tomis was entirely preserved due to the funerary context in which it was found. Also, because this type of lamp is an imitation of more expensive bronze pieces, they represent a special segment of the market.

The importance of light in human evolution is undeniable. The use of fire represented a real revolution for man, he thus improves his living conditions, from food, to security, light or an intense spiritual life.

Lighting objects and especially lamp represent an important component of Greco-Roman material culture on the territory of Romania today. Through their features, they can talk about economics, religion, politics and everyday life in ancient times.

The artifact was the object of the exhibition *Object of the Month January 2021*, being published in: Ștefan Georgescu, *Opaișe cu cioc triunghiular, flancat de volute, descoperite la Tomis*, George Nuțu, Sorin-Cristian Ailincăi, Cristian Micu (eds.), *Omul, Fluviul, Marea. Studii de Arheologie și Istorie în onoarea lui Florin Topoleanu la a 65-a aniversare*, Cluj-Napoca 2017, 39–50.

Bibliografie / Bibliography:

- D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum Vol. III Roman Provincial Lamps*. Londra, 1988.
- V. Ș. Georgescu, *Obiecte de iluminat descoperite la Tomis (secolele I–III p.Chr.)*, Teză de doctorat mss, Univeristatea de Vest, Timișoara, 2016.
- Ș. Georgescu, *Opaițe cu cioc triunghiular, flancat de volute, descoperite la Tomis*, George Nuțu, Sorin-Cristian Ailincăi, Cristian Micu (eds.), *Omul, Fluviul, Marea. Studii de Arheologie și Istorie în onoarea lui Florin Topoleanu la a 65-a aniversare*, Cluj-Napoca, 2017, 39–50.
- C. A. Roman, *Piese de iluminat în epoca romană. Dacia Porolissensis*, Teză de doctorat mss, Universitatea Babeș-Bolyai. Cluj-Napoca, Cluj-Napoca, 2005.
- F. Topoleanu, *Lămpile antice din colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova-Ploiești*, Ploiești, 2012.

Fig. 1. Un opaiț ceramic *bilychnis* descoperit la Tomis (MINAC inv. nr. 14815), fotografie Ștefan Georgescu
/ A *bilychnis* ceramic lamp discovered at Tomis (MINAC inv. no. 14815), photo Ștefan Georgescu.

Fig. 2. Un opaiț ceramic *bilychnis* descoperit la Tomis (MINAC inv. nr. 14815), fotografie Ștefan Georgescu
/ A *bilychnis* ceramic lamp discovered at Tomis (MINAC inv. no. 14815), photo Ștefan Georgescu.

Fig. 3. Un opaiț ceramic *bilychnis* descoperit la Tomis (MINAC inv. nr. 14815), fotografie Ștefan Georgescu
/ A *bilychnis* ceramic lamp discovered at Tomis (MINAC inv. no. 14815), photo Ștefan Georgescu.

**Mărturii creștine din Dobrogea antică
– O țiglă cu reprezentarea Profetului
Daniel descoperită la Capidava (secolul
al VI-lea p. Chr.)
(MINAC inv. no. 50.614)**

Radu Petcu, Ingrid Petcu-Levei

Localizată între Cernavodă și comuna Topalu, în județul Constanța (România), Capidava este una dintre cele mai importante fortificații ale Limesului Dunărean Roman. Fondată în timpul împăratului Traian, castrul are o evoluție neîntreruptă până în epocă romană târzie, bucurându-se de o reală înflorire mai ales în epoca bizantină timpurie⁸. Capidava s-a numărat printre punctele cheie de pe *limes*, datorită amplasării ei în dreptul unui vad de trecere al fluviului, cât și a poziției sale strategice la intersecția drumurilor romane care făceau legătura între Dunăre și Pont⁹. De-a lungul secolelor s-a dezvoltat ca centru militar, civil, economic și administrativ. La importanța militară și economică a Capidavei se adaugă, în epoca Dominatului, și cea religioasă, aceasta fiind un nucleu creștin¹⁰.

Cercetările arheologice efectuate în anul 2015 cu ocazia proiectului de restaurare a cetății, au scos la lumină o cantitate diversificată și bogată de material arheologic. Printre aceste descoperiri,

⁸ Achim, Opreș 2010, 523.

⁹ Rațiu, Stoian 2014, 321.

¹⁰ Vulpe, Barnea 1968, 383.

**Christian testimonies from ancient
Dobrudja – A roof tile with the
representation of the Prophet Daniel
discovered at Capidava (6th century AD)
(MINAC inv. no. 50.614)**

Radu Petcu, Ingrid Petcu-Levei

Located between Cernavodă and Topalu commune, in Constanța county (Romania), Capidava is one of the most important fortifications of the Romanian Danube limes. Founded during emperor Trajan's reign, the fort has a continuous evolution until the late Roman era, enjoying a real development, especially in the early Byzantine era⁸. Capidava was among the key points along the *limes*, due to its location near the river crossing, and its strategic position at the junction of the Roman roads connecting the Danube and Pontus Euxinus⁹. Over the centuries it has developed as a military, civilian, economic and administrative centre. To the military and economic importance of Capidava, we can add in the Dominate Period, the religious one, being an important Christian centre at the border of the Empire¹⁰.

Archaeological research carried out in 2015 with the occasion of the restoration project of the fortress, revealed a diverse and rich amount of archaeological material. From among discoveries,

⁸ Achim, Opreș 2010, 523.

⁹ Rațiu, Stoian 2014, 321.

¹⁰ Vulpe, Barnea 1968, 383.

s-a aflat și o țiglă cu reprezentări antropomorfe și zoomorfe, aflată în colecția Muzeului de Istorie și Arheologie din Constanța cu numărul de inventar 50.614 (58 × 38,5 × 2,2 cm) (Fig. 1).

Imaginea înfățișează un personaj masculin, plasat central, încadrat de o reprezentare zoomorfă în stânga, iar în partea dreaptă un alt personaj, din care se păstrează doar mâinile. Deși lucrată naiv, imaginea este realizată corect din punct de vedere anatomic, respectând atât proporțiile, cât și unele detalii ale piesei vestimentare. Personajul central este înfățișat purtând un nimb, care încadrează coafura reprezentată schematic prin unsprezece bucle. Nasul, ochii și gura sunt stilizate de linii și puncte. Brațele sunt orientate spre cer, în poziție de rugăciune (orant). Îmbrăcămintea este sub formă de con, decorul său fiind realizat prin linii intersectate succesiv.

Scena ilustrează, după părerea noastră, povestea biblică a lui Daniel în grota cu lei, profet al Vechiului Testament. Înfățișată ca o scenă simetrică, motivul cuprinde figura Profetului biblic flancat de un leu în dreapta sa și un alt personaj în stânga. Coama leului este schițată printr-o serie de linii paralele de diverse dimensiuni pe capul ușor alungit. Intrarea în grotă este redată în josul țiglei prin trei linii paralele în formă de semicerc și una orizontală. Este una dintre puținele reprezentări din antichitate în care este ilustrată grota.

În iconografia paleocreștină, Daniel este universal reprezentat în postura de orant, fiind de asemenea una dintre cele mai emblematice imagini ale artei creștine timpurii, cu o valoare heraldică deosebită, care v-a rămâne în linii mari aceeași pe tot parcursul istoriei. Se poate afirma că Daniel împreună cu alte câteva imagini, printre care și Bunul Păstor, constituie pivoții iconografiei creștine, numărându-se de asemenea printre simbolurile adoptate de Constantin cel Mare¹¹. O analogie pentru piesa noastră, din punct de vedere stilistic, provine din Ierusalim de pe o matriță din piatră cu două fețe, folosită pentru producția de *ampullae* sau

we want to present a tile with anthropomorphic and zoomorphic representations, currently in the collection of the Museum of History and Archaeology in Constanta with the inventory number 50.614 (58 × 38.5 × 2.2 cm) (Fig. 1).

The scene depicts a male character, placed centrally, framed by a single zoomorphic representation on the left, and on the right side another character, out of which unfortunately only the hands are preserved, judging by how the hands of the main character are drawn. Although worked naively, the image is made correctly from an anatomical point of view, respecting both the proportions and some details of the garment. The central character is depicted wearing a nimbus, which frames the hairstyle represented schematically through eleven loops. The nose, eyes and mouth are stylized by lines and dots. The arms are oriented towards the sky, in a praying position (orant). The garment is in the form of a cone, its decoration being made by successively intersected lines.

The scene illustrates in our opinion the biblical story of Daniel, the prophet of the Old Testament in the lions' den. Depicted as a symmetrical scene, the motif comprises the figure of the biblical Prophet flanked by a lion on his right and another character on his left. Unfortunately, the tegula is fragmentary, with a large piece missing from it where the second character was depicted. The lion's mane is sketched through a series of parallel lines of various sizes on the slightly elongated head. The entrance to the den is rendered down on the tile by three parallel lines in the shape of a semicircle and one horizontal. It is one of the few representations from Antiquity in which the den is depicted.

In Paleo-Christian iconography Daniel is universally represented as orant, it is also one of the most emblematic images of early Christian art, of particular heraldic value, which will remain broadly the same throughout history. It can be stated that Daniel along with several other images, such as The Good Shepherd, constitute the pivots of Christian iconography. They were also

¹¹ Giuliani 2019, 253.

de stampe pentru eulogii. Matrița este decorată cu două scene inspirate din Vechiul Testament: Sacrificiul lui Issac și Daniel în grotă cu lei. Daniel este reprezentat frontal în poziție de orant flancat de doi lei¹². (Fig. 2).

Studiile au arătat că scena lui Daniel în groapa cu lei nu a fost subiectul unei arte bisericești consacrate și exemplele sunt relativ puține. Majoritatea monumentelor pe care se regăsește scena sunt pentru uz privat: fie ca este vorba de arta funerară, obiecte de zi cu zi sau de evlavie privată. Revenind la reprezentarea de la Capidava, nu este exclus ca personajul din stânga lui Daniel să fie chiar profetul Habacuc sau Îngerul din Cartea a 6-a. Din păcate țigla fiind fragmentară, aceasta idee nu poate fi decât o supoziție, sprijinită de analogii. S-a observat că adăugarea lui Habacuc la motivul lui Daniel s-a produs începând cu secolul al IV-lea p. Chr., unde o variată simplificată este întâlnită cel mai adesea pe sarcofage¹³. (Fig. 3).

Motivul lui Daniel a fost unul popular, al maselor, care a culminat într-un final prin venerarea sa ca Sfânt¹⁴. Indiferent de modul și contextul în care era reprezentat, răspândirea generală a motivului Daniel are ca rezultat un singur mesaj comun în lumea profană: *Daniel Eroul în fața pericolului și a morții*¹⁵.

Prezența Profetului Daniel la Capidava nu este una anormală. Deși descoperirea tegulei în contextul secolului al VI-lea p. Chr., poate fi ușor neobișnuită, datorită contextului militar din acea perioadă, aceasta poate avea un rol simbolic. Profetul era cunoscut pentru curajul pe care l-a îmbrățișat în momentul aruncării în groapa cu lei. Întâlnirea scenei în contextul militar reprezentată bravura în fața pericolului și a morții. Transmutarea acestui simbol într-o reprezentare ilustrată, oferă dovada curajului care trebuia purtat de fiecare militar. Reprezentarea demonstrează că

among the symbols adopted by Constantine the Great¹¹. An analogy for our representation, from a stylistic point of view, comes from Jerusalem from a two-sided stone mould, used for the production of *ampullae* or stamps for eulogies. The mould is decorated with two scenes inspired by the Old Testament: the sacrifice of Isaac and Daniel in the lion's den. Daniel is represented as an orant flanked by two lions. (Fig. 2)¹².

Studies have shown that Daniel's scene in the lion's den was not the subject of established church art and examples are relatively few. Most of the monuments on which the scene is found are for private use: funerary art, everyday objects or private piety. Returning to the representation from Capidava, it is not excluded that the character to the left of Daniel, is even the prophet Habakkuk or the Angel. Unfortunately, being fragmentary, this idea can only be a supposition supported by analogies. It has been observed that the addition of Habakkuk to Daniel's motif occurred in the 4th century AD, where a simplified variation is most often found on sarcophagi. (Fig. 3)¹³.

Daniel's motive was a popular one, for the masses, which ultimately culminated in his veneration as a Saint¹⁴. Regardless of the manner and context in which it was represented, the general spread of the Daniel motif results in a single common message in the profane world: *Daniel, the hero in the face of danger and death*¹⁵.

The presence of the Prophet Daniel at Capidava is not an abnormal one. Although the discovery of tegula in the context of the 6th century AD, may be slightly unusual, due to the military context of that period, it may have a symbolic role. The prophet Daniel was known for the courage he embraced when he was thrown into the lion's den. Finding the scene in the military context represents

¹² Piccirillo 1994, 585–590.

¹³ Sörries 2005, 158–159.

¹⁴ Sörries 2005, 211–212.

¹⁵ Sörries 2005, 17.

¹¹ Giuliani 2019, 253.

¹² Piccirillo 1994, 585–590.

¹³ Sörries 2005, 158–159.

¹⁴ Sörries 2005, 211–212.

¹⁵ Sörries 2005, 17.

simbolul acestuia nu se poate transmite altfel decât prin impactul vizual, care este mult mai puternic decât cel verbal¹⁶.

Tegula a făcut obiectul expoziției *Obiectul Lunii Aprilie 2023* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și a fost publicată în: Radu Petcu, Ingrid Petcu-Levei, *A representation of the Prophet Daniel discovered at Capidava – Province of Scythia –*, în *A Danubio ad Gothiam. La christianisation du Nord-Ouest de la mer Noire dans l'Antiquité tardive. Actes du colloque international du projet DANUBIUS (Villeneuve d'Ascq, Lille et Bavay, 24–27 novembre 2021) – The Christianisation of North-Western Black Sea during Late Antiquity*, editori Dominic Moreau, Radu Petcu, Slavtcho Kirov, Tunhout: Brepols, 2023 (under print).

bravery in the face of danger and death. The transmutation of this symbol in an illustrated representation, provides permanent proof of the masculinity and courage that had to be characteristic to every soldier. The representation demonstrates that its symbol cannot be transmitted otherwise: the visual impact is much stronger than the spoken one¹⁶.

This tegula was the object of the exhibition *Object of the Month of April 2023* at the Museum of National History and Archaeology Constanța and was published in: Radu Petcu, Ingrid Petcu-Levei, *A representation of the Prophet Daniel discovered at Capidava – Province of Scythia –*, în *A Danubio ad Gothiam. La christianisation du Nord-Ouest de la mer Noire dans l'Antiquité tardive. Actes du colloque international du projet DANUBIUS (Villeneuve d'Ascq, Lille et Bavay, 24–27 novembre 2021) – The Christianisation of North-Western Black Sea during Late Antiquity*, editori Dominic Moreau, Radu Petcu, Slavtcho Kirov, Tunhout: Brepols, 2023 (under print).

Bibliografie / Bibliography:

- I. Achim, Ioan C. Opriș, *Loca sancta Scythiae: l'église paléochrétienne de Capidava, un monument délaissé*, în Eds. Mircea V. Angelescu, Irina Achim, Adela Băltăc, Viorica Rusu-Bolindeț, Valentin Bottez (eds.), *Antiquitas istro-pontica. Mélanges d'archéologie et d'histoire ancienne offerts à Alexandru Suceveanu*, Cluj-Napoca, 2010, 523–531.
- R. Giuliani, *L'iconografia di Daniele fra i leoni "allargata". Rapporti fra arti minori e maggiori*, în Fabrizio Bosconti, Matteo Braconi, Mariarita Sgarlata (eds.), *Arti Minori e Arti Maggiori. Relazioni e interazioni tra Tarda Antichità e Alto Medioevo*, Todi, 2019, 253–273.
- M Piccirillo, *Uno stampo per eulogia trovato a Gerusalemme*, *Liber Annus*, 44, 1994, 585–590.
- A. Rațiu, Gabriel I. Stoian, *Proiectile pentru balistă și praștie de la Capidava*, *SCIIVA*, tom 65, 3–4, 2014, 319–335.
- R. Sörries, *Daniel in der Löwengrube. Zur Gesetzmäßigkeit frühchristlicher Ikonographie*, Wiesbaden, 2005.
- R. Vulpe, I. Barnea, *Din Istoria Dobrogei. Romanii la Dunărea de Jos*, vol. 2, Bucharest, 1968.

¹⁶ Sörries 2005, 13.

¹⁶ Sörries 2005, 13.

Fig. 1. Țigla cu reprezentarea Profetului Daniel în grota cu lei(MINAC inv. no. 50.614), fotografie Radu Petcu, desen Ingrid Petcu Levei / The tile with the representation of the Prophet Daniel in the lions' den(MINAC inv. no. 50.614), photo Radu Petcu, drawing Ingrid Petcu- Levei.

Fig. 2. Matriță din piatră cu două fețe, descoperită la Ierusalim folosită pentru producția de ampullae sau de stampe pentru eulogii, după Piccirillo 1994 / Stone mold from Jerusalem used for the production of ampullae for eulogy stamps, after Piccirillo 1994.

Fig. 3. Fragment dintr-un sarcofag de marmură din Catacombele San Sebastiano din Roma pe care se găsește reprezentarea profetului Daniel. Personajul din stânga a fost identificat cu regele persan Cyrus, iar cel din dreapta cu Habacuc, fotografie Ingrid Petcu Levei / Fragment of a marble sarcophagus from the Catacombs of San Sebastiano in Rome on which the representation of the Prophet Daniel is found. The figure on the left was identified with King Cyrus and the one on the right with Habakkuk, photo Ingrid Petcu- Levei.

Jucării de epocă romană descoperite la Tomis (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 5334, 13547, 34826, 33926, FN)

Irina Sodoleanu

În antichitate, imaginația copiilor era stimulată prin practica-rea unor jocuri sau prin utilizarea unor jucării similare cu cele mai îndrăgite de copiii zilelor noastre. Precursorii jucăriilor moderne erau confecționate manual din lut, piele, lemn, paie sau diferite alte materii organice. Sursele antice scrise amintesc inclusiv broșcuțe sculptate în coaja tare a rodiilor. Astfel descrie Aristophanes posibilitățile de divertisment ale copiilor, prin vocea unuia dintre personajele sale din piesa *Norii: când era un mic copil, atât de înalt, obișnuia să construiască mici căsuțe, bărcuțe și care de cursă din piele, mici broșcuțe drăgălașe sculptate în rodii, nici nu îți imaginezi cât de drăguțe*¹⁷.

Pentru perioada romană, informațiile lui Martial (Marcus Valerius Martialis) despre jucării sunt cele mai detaliate și se referă în special la tipurile și modul de confecționare a mingilor¹⁸.

Alte surse din care putem afla despre jucăriile antice sunt cele iconografice. Cele mai interesante sunt scenele pictate pe vasele grecești, pe care întâlnim o gamă variată de reprezentări: de la bebeluși care se folosesc de antemergătoare (cadru puțin înalt,

¹⁷ Aristofan, *Norii*, v. 878–884.

¹⁸ Martial, *Epigrame*, IV.19.6.

Toys from the Roman era discovered at Tomis (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 5334, 13547, 34826, 33926, FN)

Irina Sodoleanu

In Antiquity, children's imagination was stimulated by the use of different games and toys, similar to some of those owned and loved by nowadays children. The predecessors of modern toys were made of clay, leather, wood or different other organic materials. Ancient written sources speak about little frogs sculpted in the hard shell of pomegranates. This is how Aristophanes describes the entertainment possibilities of Greek children, through the voice of one of the characters from his play, *Clouds: for when he was a little chap, so high, he used to build small baby-houses, boats, go-carts of leather, darling little frogs carved from pomegranates, you can't think how nicely!*¹⁷

For the Roman period, information provided by Martial (Marcus Valerius Martialis) about toys are the most detailed, and especially refer to the different types of balls and to how they were manufactured¹⁸.

Other sources that inform us about ancient toys are the iconographical ones. Those painted on Greek vessels are the most interesting. They represent various types of scenes: from babies

¹⁷ Aristofan, *Norii*, v. 878–884.

¹⁸ Martial, *Epigrame*, IV.19.6.

prevăzută cu două sau patru roți), zornăitoare sau biberoane, până la adolescenți care joacă diverse tipuri de jocuri la modă.

Descoperirile arheologice rămân însă sursele cele mai importante, în măsura în care obiectele s-au conservat suficient de bine pentru a putea beneficia de o interpretare cât mai veridică. Piese selectate se încadrează în următoarele categorii:

1. Zornăitoare

Prima jucărie avută de un copil era zornăitoarea, pe care o putea manipula singur, de la o anumită vârstă. Dimensiunile mari ale unor astfel de piese sugerează însă că ele erau acționate și de către părinți, pentru a-și distra pruncii. Acestea puteau fi confecționate din diferite materiale, însă numai cele din ceramică sau metal s-au păstrat până astăzi. Ele aveau forme diferite, cele de animale fiind cel mai des întâlnite. Piese din colecția MINAC provin din mediul funerar, fiind găsite în morminte de copii din necropola romană a orașului Tomis.

2. Zornăitoare mobile

Copiii care ajunseseră la vârsta la care se puteau deplasa singuri, se jucau cu un tip de zornăitoare mai avansat: zgomotul era produs de bilele sau boabele din interior prin tractarea jucăriei, prevăzută de obicei cu două sau chiar patru roți. Exemplarul din inventarul MINAC, singurul întreg, reprezintă un căluț, pe două roți ceramice, cu un orificiu în partea anterioară, prin care era introdus șnurul de care era tractat.

3. Păpuși

Păpușile puteau fi confecționate chiar acasă din cărpe, paie, lemn și altele. Cele considerate de lux erau produse de către meșteri specializați, din ceramică, uneori chiar pictate în culori vii. Unele aveau chiar membre mobile, putând fi așezate în poziții ce imitau posturile umane. De obicei acestea erau jucăriile preferate de către fete. Piesa din inventarul MINAC însă se numără printre jucăriile băieților, deoarece reprezintă un soldat. Sunt

that use walking frames (low frames, provided with two or four wheels), rattles or feeding bottles, to teenagers that play different types of games.

Archaeological proofs though remain the most important sources, depending on how well they were preserved, in order to generate a correct and truthful interpretation. The selected artifacts belong to the following categories:

1. Rattles

The first toy a kid could own was the rattle. He could manipulate it himself, upon a certain age. The large size of some of these rattles show that some of them were also operated by adults, in order to entertain their babies. They were made of different materials, but only the clay and metal ones survived until today. They were of different shapes, those of animal shapes being the most frequent ones. The items from MINAC collections were discovered in children's tombs, in the Roman necropolis of Tomis.

2. Mobile rattles

Children that were able to walk by their own were able to play with an "advanced" type of rattle: the one that produced noise by being pulled over, on a set of 2 or 4 ceramic wheels. The displayed item, the only one discovered unbroken so far, is a small horse, on two ceramic wheels, provided with an orifice in his front side, for the string that was used to pull him.

3. Dolls

Dolls were made of rags, straw, leather, wood etc. Those considered being luxury items were manufactured by specialized artisans. They were made of clay, and sometimes even painted in vivid colours. Some of them even had mobile hands and legs, in order to copy human poses as well as they could. These were usually preferred by girls. The displayed item though is a boys' toy, since it represents a soldier. Details of the Roman soldier's uniform and shield are still visible. It was probably a very attractive

încă vizibile detaliile de uniformă și scut ale soldatului roman. Picioarele mobile îl făceau cu siguranță o jucărie atractivă, de care însă beneficiau numai copiii familiilor înstărite. Uneori acest tip de păpușă avea sulita din mâna dreaptă detașabilă. Piesa provine dintr-un mormânt de copil din necropola Tomis-ului roman.

Piesele au constituit *Exponatul Lunii Decembrie 2015* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

toy due to the mobile legs he was provided with, and only affordable for children from rich families. Sometimes this type was also provided with a detachable spear. This item was discovered in a child's tomb in the Roman necropolis of Tomis.

All the displayed items date to the 2nd-3rd centuries AD.

The artefacts were exhibited in the object of the month exhibition from December 2015.

Bibliografie / Bibliography:

Aristofan, *Norii*, Ștefan Bezdechi, Demonstene Botez (trad.), București, 1955.

Martial, *Epigrame*, in Tudor Marinescu, Alexandru Hodoș (trad.), *Persius. Iuvenal. Martial – Satire și Epigrame*, București, 1967.

V. Dasen, *De la Grèce à Rome: Des jouets pour grandir?* in: D. Charles, B. Girveau (eds.), *Des jouets et des hommes*, Paris, 2011, 53–59.

Fig. 1. Jucării de epocă romană descoperite la Tomis (MINAC inv. nr. 5334, 13547, 34826, 33926, FN), fotografie Ștefan Georgescu / Toys from the Roman era discovered at Tomis (MINAC inv. nr. 5334, 13547, 34826, 33926, FN), Ștefan Georgescu.

Mundus muliebris. Instrumente de înfrumusețare utilizate de femei în antichitate
(MINAC inv. nr. 4287, 39737, 40026, 40359, 40360, FN, FN)

Irina Sodoleanu

Indiferent de perioada istorică sau de vicisitudinile vremurilor, femeile au fost întotdeauna preocupate de imaginea lor, de ascunderea și atenuarea unor defecte sau de sublinierea unor calități fizice.

În antichitate exista o întreagă paletă de posibilități pentru obținerea unui aspect plăcut, îngrijit, multe dintre ele similare obiceiurilor de astăzi. Ritualul de înfrumusețare se desfășura prin utilizarea de cosmetice variate, alcătuite din componente naturale și păstrate în recipiente diferite sau prin mânuirea de ustensile pentru aranjarea părului, curățare etc. și se încheia cu o ultimă privire atentă în oglinda de mână.

Obiectele alese din depozitele Muzeului de Istorie Națională și Arheologie provin din contexte istorice diferite și ilustrează continuitatea în obiceiurile de îngrijire ale anticilor.

Cel mai vechi exponat este o cutie din marmură cu capac (*pyxis*), descoperită la Histria în apropierea incintei clasice. Celelalte exponate se încadrează cronologic în perioadele romană și romano-bizantină.

Surse de informare despre modalitățile de înfrumusețare în

Mundus muliebris. Beauty tools used by women in ancient times
(MINAC inv. no. 4287, 39737, 40026, 40359, 40360, FN, FN)

Irina Sodoleanu

Regardless of the historical period or the vicissitudes of times, women have always been concerned with their image, hiding and mitigating some flaws or emphasizing some physical qualities.

In Antiquity there was a whole palette of possibilities for achieving a pleasant, well-groomed appearance, many of them similar to today's customs. The beautification ritual was carried out by using various cosmetics, made of natural components and kept in different containers or by handling utensils for arranging the hair, cleaning, etc. and ended with a last careful look in the hand mirror.

The objects chosen from the National History and Archaeology Museum's from Constanta repositories come from different historical contexts and illustrate the continuity in the care habits of the ancients.

The oldest exhibit is a marble box with a lid (*pyxis*), discovered in Histria near the classical enclosure. The other exhibits fall chronologically into the Roman and Roman-Byzantine periods.

Sources of information about the methods of beautification in antiquity are generally the images painted on vessels, those

antichitate sunt în general imaginile pictate pe vase, cele din fresce, reprezentările de pe basoreliefuri, dar și informațiile scrise. Printre sfătuitoarii femeilor îndomeniul înfrumusețării s-a numărat și poetul latin Ovidius, care, în operele sale *Ars Amandi* și *Ars Amatoria*, descrie procedee de păstrare a aspectului fizic plăcut sau de îmbunătățire a acestuia prin prepararea și utilizarea unor produse de îngrijire naturale:

*Am să vă-nvăț cum să dați feții voastre o vie albeață,
Când risipit vă e-n zori somnul din fragedul trup.
Orzul adus de corăbii de la libzenele țarmuri
Să-l curățați bob cu bob de orișice pleavă și hluji.
Luați două litre din el, mazărice în aceeași câtime;
Boabele le umeziți, ouă deasupra spărgând.
Zece-s de-ajuns; când lăsate la vânt vor fi bine uscate,
Pe o asină-l înhămați să vi le macine-ncet.
Radeți din cornul ce-întâi a căzut de pe-a cerbului frunte:
Luați două uncii din el și-amestecați la un loc.
Când le veți fi prefăcut într-o foarte mărunță făină,
Dați printr-un ciur mai adânc, repede, ce-ați măcinat.
Douăsprezece cepșoare, cojite, de flori de narcisă
Bine-ntr-o piuă zdrobiți și-amestecați-le apoi
Clei de copac și alacul etrusc, două uncii mai puneți
Și-ncă de nouă ori atât miere curată de stup.
Care femeie-și va da pe obraz cu această-alifie
Îl va vedea mult mai alb și ca oglinda de întins.*

Ovidius, *Ars amandi*.

1. **Pyxis** este, după cum arată și numele, un recipient de tradiție grecească. Inițial sub acest nume erau desemnate cutiuțele din lemn în care își țineau medicii greci unguentele terapeutice. În timp, *pyxis* a ajuns să denumească o cutiuță cu capac și să fie cel mai des întâlnită între lucrurile personale ale femeii antice. Era utilizată pentru păstrarea cosmeticelor și a podoabelor. Alcătuită din materiale diferite, cu forme și decoruri variate, acest tip de recipient nu lipsea din gineceul niciunei femei înstărite. Cele mai

in frescoes, representations on bas-reliefs, but also written information. Among women's beauty advisors was the Latin poet Ovidius, who, in his works *Ars Amandi* and *Ars Amatoria*, describes procedures for maintaining a pleasant physical appearance or improving it by preparing and using natural care products:

*Now on, my muse, and tell 'em, when they rise,
When downy sleep forsakes their tender eyes,
How they may look as fair as morning skies.
Vetches, and beaten barley, let 'em take,
And with the whites of eggs a mixture make;
Then dry the precious paste with sun and wind
And into powder very gently grind.
Get hart's-horn next (but let it be the first
That creature sheds), and beat it well to dust.
Six pound in all; then mix and sift 'em well,
And think the while how fond Narcissus fell;
Six roots to you that pensive flower must yield
To mingle with the rest, well bruis'd and cleanly pill'd.
Two ounces next of gum, and thural seed,
That for the gracious gods does incense breed,
And let a double share of honey last succeed.
With this whatever damsel paints her face,
Will need no flattering glass to show a grace.*

Ovid, *Ars amandi*.

1. **Pyxis** is, as the name suggests, a container of Greek tradition. Initially, the wooden boxes in which the Greek doctors kept their therapeutic ointments were designated under this name. In time, the *pyxis* came to mean a box with a lid and to be most often found among the personal belongings of the ancient woman. It was used to store cosmetics and ornaments. Made up of different materials, with various shapes and decorations, this type of container was not missing from the *gynaeceum* of any wealthy

frecvente erau cele din ceramică, dar existau și exemplare deosebite lucrate din marmură, sticlă, fildeș sau os. *Pyxis* din marmură este des întâlnită în perioada clasică, fie sub formă simplă, joasă, cu decor minimal, uneori pictat chiar, fie sub formă mai elaborată, înălțată pe un picior elegant lucrat (denumită *kylichnis*). Exemplarul expus a fost descoperit la Histria, în anul 1950, în apropierea zidului de incintă care proteja acropola orașului clasic, situată pe platorul histrian, la aproximativ 230 m vest de alea de intrare în complexul arheologic Histria.

2. Pieptănul era nu numai un instrument de înfrumusețare, ci și unul de igienă, asociat curățării scalpului. Era utilizat atât de către femei, cât și de către bărbați. Pieptenii erau lucrați din materiale diferite, cele mai întâlnite fiind lemnul și osul. Forma preferată era cea a literei H, cu marginile scurte rotunjite, dublu – cu dinți subțiri și deși pe o latură și cu dinți mai lași și rari pe partea opusă. Pieptenii din lemn, des întâlniți în perioada romană timpurie erau de obicei lucrați prin tăierea de fragmente lemnoase în lungul trunchiului de copac, astfel încât inelele de creștere să poată fi urmărite la tăierea dinților cu fierăstrăul. Decorul acestora era destul de sărac și consta fie din linii transversale săpate pe centrul acestuia, fie în rotunjirea sau arcuirea marginilor mici. Pe unele exemplare descoperite în imperiul timpuriu s-a păstrat în partea centrală și numele meșterului producător. Artefactul expus a fost descoperit într-un mormânt din necropola romană a Tomisului. Fiind confecționat din material lemnos s-a conservat numai parțial. Partea lipsă a fost reconstituită din rășină, astfel încât să le poată fi oferită vizitatorilor o imagine cât mai completă asupra acestui tip de descoperiri.

3. Pieptănul din os a fost utilizat pe o perioadă lungă de timp, atât de femei cât și de bărbați. Exemplarul expus aparține tot categoriei pieptenilor bilaterali, însă datează dintr-o perioadă mai târzie decât anteriorul. În perioada romană târzie confecționarea pieptenilor din os a devenit o adevărată artă, iar piesele produse

woman. The most common were those made of ceramics, but there were also special examples made of marble, glass, ivory or bone. The marble *pyxis* is common in the classical period, either in a simple, low form with minimal decoration, sometimes even painted, or in a more elaborate form, raised on an elegantly crafted foot (called a *kylichnis*). The exhibited specimen was discovered in Histria, in 1950, near the enclosure wall that protected the acropolis of the classical city, located on the Histrian plateau, approximately 230 m west of the entrance alley to the Histria archaeological complex.

2. The comb was not only a beauty tool, but also a hygiene tool, associated with cleaning the scalp. It was used by both women and men. Combs were made of different materials, the most common being wood and bone. The preferred shape was that of the letter H, with short rounded edges, double – with thin and coarse teeth on one side and wider and sparser teeth on the opposite side. Wooden combs, common in the early Roman period, were usually made by cutting woody fragments along the trunk of the tree so that the growth rings could be followed when cutting the teeth with the saw. Their decoration was quite poor and consisted either of transverse lines carved on its center, or in the rounding or arching of the small edges. On some specimens discovered in the early empire, the name of the craftsman was also preserved in the central part. The exhibited artifact was discovered in a tomb in the Roman necropolis of Tomis. Being made of wooden material, it was only partially preserved. The missing part has been reconstructed from resin, so that visitors can be given a more complete picture of this type of discovery.

3. The bone comb has been used for a long time by both women and men. The specimen on display also belongs to the category of bilateral combs, but dates from a later period than the previous one. In the late Roman period, the making of bone combs became a true art, and the pieces produced were widely distributed in

au avut o difuzare largă în provinciile romane și chiar în teritoriile barbare de la granițele imperiului. Răspândirea lor a atins apogeul în secolele V–VI p.Chr. Procedeele de confecționare erau unul complex și delicat. După pregătirea plăcii din os (tăiere, tratare, netezire prin frecare cu nisip ud sau piatră, lustruire) erau prinse, pe ambele fețe, cele mediane, decorate de obicei cu motive geometrice. Fixarea lor se făcea cu ajutorul niturilor din bronz. Fierăstruirea dinților se făcea după montarea plăcilor mediane, după cum arată urmele lăsate pe marginile acestora.

4. *Unguentarium* este numele unui vas de mici dimensiuni cu corpul mult alungit și gâtul îngust utilizat pentru păstrarea esențelor uleioase parfumate. Materialul din care era confecționat putea varia (ceramică, sticlă). Forma era astfel gândită încât să aibă o utilitate practică: păstrarea substanțelor ușor volatile în bune condiții. Gura îngustă era de obicei astupată cu un dop din material degradabil în timp (lemn, plută, ceară), de aceea unguentariile sunt descoperite de obicei fără dop. Forma și dimensiunile unguentariilor din sticlă au variat în perioada romană – de la unguentarii cu gât înalt și partea inferioară bombată sau evazată, cu fund plat, ce puteau fi așezate vertical, până la unguentarii tubulare, cu mijlocul bombat, precum cele trei exemplare expuse.

5. *Oglinda* era un instrument nelipsit în încheierea oricărui ritual de înfrumusețare. Exemplarul expus este din bronz, decorat cu cercuri concentrice pe spate și cu orificii circulare pe margine, care îi conferă eleganță și rafinament. Este prevăzut cu mâner simplu.

Obiectele au făcut parte din expoziția *Obiectul Lunii Martie 2016* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

the Roman provinces and even in the barbarian territories on the empire's borders. Their spread reached its peak in the 5th–6th centuries BC. The manufacturing process was complex and delicate. After the preparation of the bone plate (cutting, treatment, smoothing by rubbing with wet sand or stone, polishing) the middle ones, usually decorated with geometric motifs, were attached on both sides. Their fixing was done with the help of bronze rivets. The sawing of the teeth was done after the mounting of the median plates, as shown by the marks left on their edges.

4. *Unguentarium* is the name of a small vessel with a very elongated body and narrow neck used to store fragrant oily essences. The material from which it was made could vary (ceramic, glass). The shape was designed to have a practical utility: keeping slightly volatile substances in good conditions. The narrow mouth was usually plugged with a plug made of material that degrades over time (wood, cork, wax), therefore unguents are usually discovered without a plug. The shape and dimensions of the glass anointing jars varied in the Roman period – from anointing jars with a high neck and a convex or flared lower part, with a flat bottom, which could be placed vertically, to tubular anointing jars, with a convex middle, like the three examples on display.

5. *The mirror* was an essential tool at the end of any beautification ritual. The specimen on display is made of bronze, decorated with concentric circles on the back and circular holes on the edge, which give it elegance and refinement. It is equipped with a simple handle.

The artefacts were part of the exhibition *Object of the Month from March 2016* at the Constanța Museum of History and Archaeology Constanța.

Bibliografie / Bibliography:

- Hélène Cassimatis, *Cosmétique et funéraire sur les vases apuliens*, in: *Nécropoles et Pouvoir. Idéologies, pratiques et interprétations. Actes du colloque Théories de la nécropole antique, Lyon 21–25 janvier 1995*, Lyon, 1998. 155–166.
- Ton Derks, Wouter Vos, *Wooden Combs from the Roman Fort at Vechten: the Bodily Appearance of Soldiers*, *Journal of Archaeology in the Low Countries*, 2, 2010, 53–77.
- Ovidiu, *Ars Amandi*, in Maria-Valeria Petrescu, *Publius Ovidius Naso-Heroide, Amoruri, Arta Iubirii, Remediile Iubirii, Cosmetice*, București, 1977.

Fig. 1. Instrumente de înfrumusețare utilizate de femei în antichitate (MINAC inv. nr. 4287, 39737, 40026, 40359, 40360, FN), fotografie Ștefan Georgescu / Beauty tools used by women in ancient times (MINAC inv. no. 4287, 39737, 40026, 40359, 40360, FN), photo Ștefan Georgescu.

**Paharul cu reprezentări mitologice
(secolul I p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 35842)**

Irina Sodoleanu

Informațiile despre originea legendară a sticlei ne sunt transmise de către Plinius cel Bătrân, care o pune pe seama întâmplării. În timpul unui popas, un grup de negustori de silitră și-au sprijinit vasele în care făceau mâncare pe bulgări de silitră, din încărcătura vasului, care, aprinzându-se în contact cu focul, s-au amestecat cu nisipul de pe țarm și au dat astfel naștere suvoiiului lichid din care se pregătește sticla¹⁹.

Informația, dovedită a fi neconformă cu realitatea, este corectată de cercetători, care conchid că apariția prelucrării materialului vitric își are începuturile în ultima etapă a epocii Bronzului târziu, în Mesopotamia, cele mai vechi descoperiri datând din secolul al XV-lea a. Chr. Cum era firesc, din același areal provine și cel mai vechi text referitor la procesul tehnologic aplicat pentru prelucrarea specializată a sticlei, a celei de culoare roșie mai exact. Un alt spațiu important pentru istoria prelucrării sticlei a fost Egiptul, unde meșteșugul pare să fi pătruns ca urmare a campaniilor faraonului Tutmosis al III-lea în Siria și Mesopotamia. În centrele europene meșteșugul a ajuns prin intermediul rutelor comerciale din Mediterana, insula Rhodos având un rol deosebit de important în dezvoltarea producției locale și difuzarea

¹⁹ Boțan 2015, 38.

**Glass cup decorated with mythological
representations (1st cent. AD)
(MINAC inv. nr. 35842)**

Irina Sodoleanu

The legendary origins of glass have their roots in Pliny the Elder's writings, who assigned it to a group of saltpetre merchants. In one of their on shore breaks they decided to use saltpetre lumps from their cargo, in order to support the cooking vessel in which they prepared food. Once the saltpetre lit up, mixing with the sand underneath, the liquid mixture of which glass is made was born¹⁹.

As legends prove to be far away from reality, the much credible version presents the genealogy of glass manufacturing in the last part of Late Bronze Age, in Mesopotamia. The oldest discoveries date to the 15th century BC. Naturally, from the same area comes the oldest written source regarding glass crafting, especially red coloured glass. Egypt is another important area for the history of glass processing, where the craft seems to have reached following the military campaigns of pharaoh Thutmose's the III in Syria and Mesopotamia. This craft reached the European centres through the commercial routes from the Mediterranean, with a special role played, in the development of local production, by the island Rhodes, starting with the 6th century BC. During the Hellenistic period, the most sought products were those crafted in Sidon (the

¹⁹ Boțan 2015, p. 38.

meșteșugului, începând cu sec. VI. a. Chr. În perioada elenistică, produsele cele mai căutate erau cele realizate de meșteri din Sidon (în zona siro-feniciană) sau Alexandria (Egipt). Perioada romană a însemnat, pentru prelucrarea sticlei, apariția și perfecționarea unui nou procedeu, suflarea, care a coexistat inițial cu tehnica mai veche a turnării în tipar. În perioada romană și în cea bizantină, sticla devine unul dintre principalele materiale utilizate în domenii variate – păstrarea și servirea alimentelor și a băuturilor, păstrarea și comercializarea cosmeticelor, construcții, decorațiuni interioare etc.

În spațiul tomitan, descoperirile de obiecte din sticlă sunt numeroase. În timp ce acelea complexe, de bună calitate, care pot fi cu ușurință considerate artefacte de lux, provin din import, altele lucrate mai neîngrijit, cu defecte de prelucrare, sugerează și posibilitatea producției locale. Totuși, în cadrul descoperirilor arheologice nu au fost documentate cuptoare sau instalații de acest gen. Cel mult, putem interpreta o descoperire mai veche, din zona actualului Muzeul de Artă Populară, drept cuptor pentru reducerea minereului, adică pentru îndeplinirea primului pas în producția sticlei: obținerea baghetelor de materie primă, care la următoarea topire căpătau forma finală a recipientului pentru care erau destinate. Ceea ce ne poate îndemna să credem că și următorul pas al procesului tehnologic putea fi îndeplinit undeva în apropiere, fără însă a putea preciza exact locul.

Paharul cu reprezentări figurate datează din al doilea sfert al secolului I p. Chr. și a fost descoperit în mediul funerar, la Tomis²⁰. Este o piesă rară, cu siguranță provenită din import. El face parte dintr-un grup puțin numeros de astfel de piese, descoperite în mai multe părți ale Imperiului Roman și a fost lucrat prin tehnica suflării în tipar în unul dintre centrele specializate de pe coasta Asiei Mici.

Paharul aparține categoriei produselor de lux, din cauza costului ridicat de producție și a manoperei laborioase. Un astfel de

Syro-Phoenician area) or Alexandria (Egypt). The Roman period meant the appearance and perfecting of a new procedure in glass manufacturing – glass blowing, which coexisted, in the beginning, with the old technique of mould casting. During the roman and byzantine periods, glass becomes one of the most used materials in many domains – the keeping and serving of food and drinks, keeping and trading of cosmetics, constructions, interior decorations etc.

Many glass objects have been discovered in Tomis. While the more complex ones, of high quality, considered as luxury items, were imported, other objects which were not so carefully crafted and showing manufacturing defects, suggest the possibility of local production. However no kiln or such equipment were discovered by archeologists. At most, we could consider an old discovery, from the vicinity of the current Folk Art Museum to be a kiln for ore reduction, i.e. the first step in glass production – the manufacturing of the raw material rods which, when melted, would receive their final shape. This would make us suppose that also the next step of the technological process could be carried out somewhere close, but the exact location cannot be determined.

The glass with figurative representations dates from the second quarter of the 1st century AD and is a funerary discovery from the city of Tomis²⁰. It is a rare piece and it most certainly comes from import. It is part of a group less numerous of such pieces, discovered in various parts of the Roman Empire. It was made in the technique of mould-blowing glass in one of the specialized centres on the coast of Asia Minor. It belongs to the category of luxury goods, due to the elevated cost of production and laborious manual labour. Such vessel could have been successfully processed by using a metal pattern (usually bronze) composed of several valves (at least four). The pattern itself was difficult to make, hence the hypothesis that it was made by a different craftsman than the one specialized in glass processing.

vas putea fi prelucrat cu succes prin folosirea unui tipar din metal (bronz de obicei), format din mai multe valve (cel puțin patru). Alcătuirea tiparului în sine era o operațiune complicată, existând ipoteza că acesta era confecționat de un meșter diferit decât cel specializat în prelucrarea sticlei.

Decorul constă din patru reprezentări figurate în relief, care au fost asimilate de-a lungul timpului mai multor personaje mitologice. Consensusul la care au ajuns cercetătorii este acela că grupul de personaje îi reprezintă pe: Mercur, Iarna, Hercules și Hymen, fiecare registru fiind încadrat de câte o aediculară sprijinită pe două coloane, cu stil schematizat, deci neidentificabil.

1. Mercurius (Hermes), zeul comerțului, este înfățișat în profil, seminud, acoperit parțial de o manta drapată (*chlamys*), trecută peste umărul stâng. Ține în mâna stângă un animal greu de identificat din cauza schematismului pronunțat, probabil o broască țestoasă sau poate unul dintre atributele uzuale – punga pentru bani, iar în dreapta caduceul, ușor coborât.

2. Iarna, este reprezentată în aceeași poziție, întoarsă spre stânga sa, cu un *chiton* lung și *himation* (pelerină), capul său fiind de asemenea acoperit. Toiagul pe care îl ține pe umeri, cu cele două animale moarte în capete, un iepure și o pasăre, este atributul cel mai relevant pentru identificarea personajului. Personificarea unor concepte abstracte este des întâlnită în arta decorativă romană. Printre motivele utilizate în pictarea pereților, în mozaicuri, pe vase, etc., întâlnim personificări ale vânturilor, ale zilelor săptămânii, ale lunilor anului sau ale anotimpurilor, precum în cazul de față.

3. Hercules (Herakles) este înfățișat nud, în mers, ducând cu greu pe umeri un vițel. Lipsa pieii leului din Nemea pe umerii eroului i-a făcut pe unii cercetători să numească reprezentarea, întâlnită și pe alte pahare de acest gen, „purtătorul de vițel”. Părerii recente pledează însă tot pentru identificarea sa cu Hercules.

The ornamentation of the glass consists of four figurative representations in relief, which have been associated over time with several mythological characters. Consensus reached by the researchers is that the group represents: Mercury, Winter, Hercules and Hymen and each register is framed by an aedicule supported by two columns, in a schematized style and, therefore, cannot be identified.

1. Mercury (Hermes), trade god, is depicted in profile, semi-nude and he is partially covered by a draped mantle (*chlamys*) which goes over the left shoulder. He is holding in his left hand a turtle, an animal hard to identify due to the pronounced schematism, or maybe one of his usual attributes – money bag; in his right hand he is holding the caduceus, slightly lowered.

2. Winter is depicted in the same position, turned to the right. Winter is wearing a long *chiton* and *himation* (mantle), her head being also covered. The staff held on her shoulders, with the two dead animals to the ends, a rabbit and a bird, represents the most relevant attribute to identify this character. The personification of abstract concepts is frequently used in Roman decorative art. Among the motifs used in wall painting, in mosaics, on vessels and others, we may find personifications of the wind, days of the week, months or seasons, as in this case.

3. Hercules (Herakles) is depicted nude, also walking, hardly carrying a calf on his shoulders. The fact that the Nemea lion skin is missing from the hero's shoulders made some researchers to name this representation – which can also be found on other similar glasses – “the calf carrier”. Some recent opinions also support its identification with Hercules.

4. Hymen (or Hymeneus), god of marriage, frequently mentioned in bridal songs, is depicted in profile towards his left side, the same as the other characters. He wears a short knee-length

4. *Hymen* (sau *Hymeneus*), zeul căsătoriei, des invocat în cântecele nupțiale, este redat în profil, întors spre stânga sa, la fel ca toate celelalte personaje. El poartă o tunică până la genunchi (*chiton*) și mantaua drapată (*chlamys*). Părul lung este împletit într-o coadă. Unul dintre atributele sale, torța nupțială, figurează în mâna dreaptă, alături de amforetă.

Toate cele patru personaje sunt reprezentate în mers, în aceeași direcție, ceea ce sugerează integrarea lor într-un alai omogen, integrat probabil cortegiului nupțial al invitaților la nunta dintre zeița *Thetis* și muritorul *Peleu*.

Paharul a făcut obiectul expoziției *Obiectul Lunii Ianuarie 2016* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și a fost publicat în: Irina Nastasi, *Patru figuri mitologice într-un pahar*, *Historia*, Anul XVI, nr. 169, 2016, 10–11.

Bibliografie / Bibliography:

Sever-Petru Boțan, *Vase de sticlă în spațiul dintre Carpați și Prut (secolele II a. Chr – II p. Chr.)*, Cluj-Napoca, 2015.

Constantin Chera, *Reprezentări mitologice în inventarele funerare din Tomis (sec. I–IV d. Chr.)*, *Pontica*, 30, 1997, 217–236.

Irina Nastasi, *Patru figuri mitologice într-un pahar*, *Historia*, Anul XVI, 169, 2016, 10–11.

tunic (*chiton*) and a draped cloak (*chlamys*). He wears his long hair in a bun or braided. In his right hand he holds one of his attributes, the bridal torch, as well as a small *amphora*.

All these four characters are pictured while walking, in the same direction, which suggests their attendance to a homogenous gathering, probably the nuptial cortege celebrating the wedding of goddess *Thetis* and mortal *Peleus*.

The glass was the object of the exhibition *Object of the month January 2016* and was published in: Irina Nastasi, *Four mythological figures in a glass*, *Historia*, Year XVI, no. 169, 2016, 10–11.

Fig. 1. Paharul cu reprezentări mitologice (MINAC inv. nr. 35842),
fotografie MINAC / Glass cup decorated with mythological
representations (MINAC inv. nr. 35842), photo MINAC.

Fig. 2. Paharul cu reprezentări mitologice (MINAC inv. nr. 35842), detalii cu cele patru personaje, fotografie MINAC /
Glass cup decorated with mythological representations (MINAC inv. nr. 35842), detail with the four characters, photo MINAC.

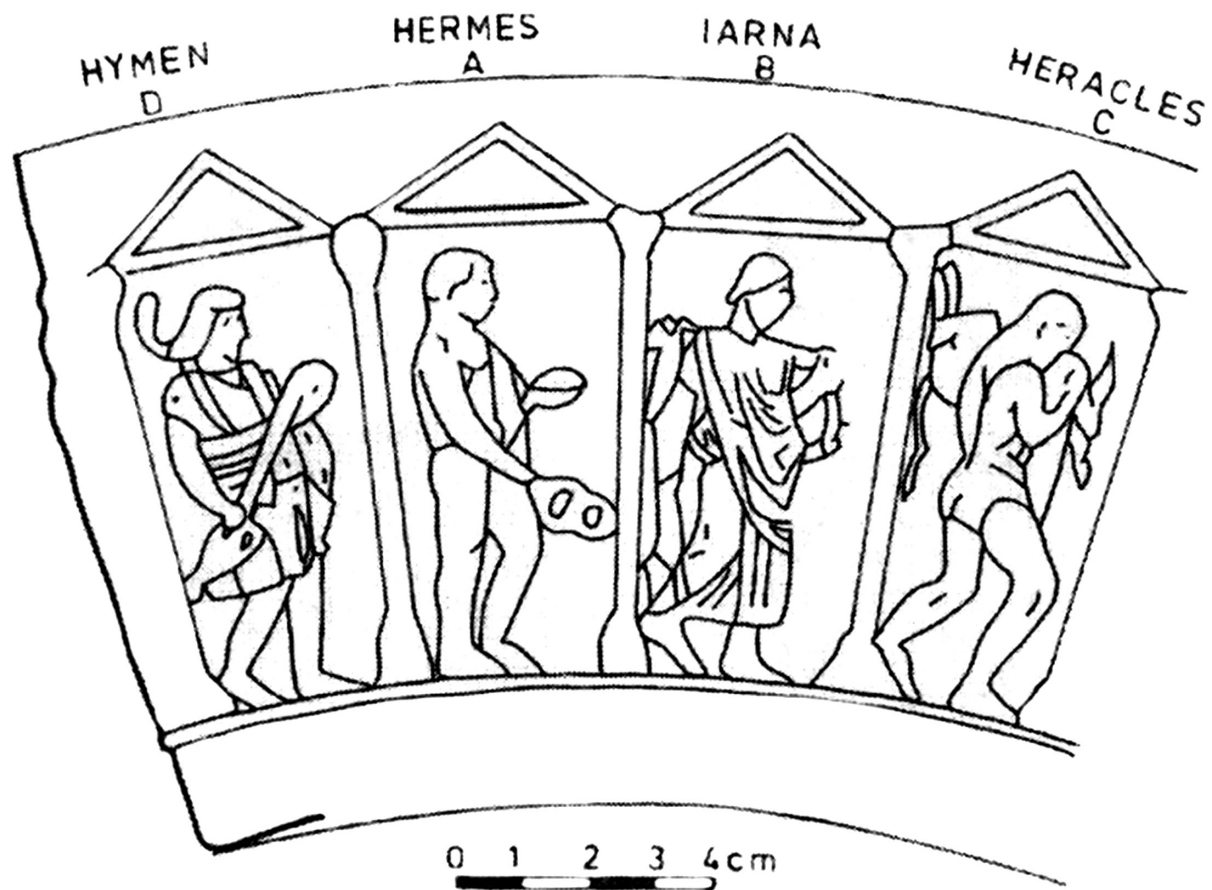

Fig. 3. Paharul cu reprezentări mitologice (MINAC inv. nr. 35842), detalii cu cele patru personaje / Glass cup decorated with mythological representations (MINAC inv. nr. 35842), detail with the four characters.

O furcă de tors din sticlă cu reprezentarea unui porumbel descoperită la Tomis (secolul al II-lea p. Chr.)

Ingrid Petcu-Levei, Radu Petcu

Furcile de tors din sticlă reflectă spiritualitatea, armonia și simbolistica pe care o purtau în contextul familiei romane. Prezența furcilor de tors indică păstrarea tradițiilor și sunt asociate cu latura feminină a casei. Apariția lor într-un număr destul de ridicat în spațiul tomitan se datorează dezvoltării și importanței culturale și spirituale, pe care urbea o avea în primele două secole ale erei noastre. Intrat în sfera de influență romană încă din secolul I a. Chr., Tomisul a devenit unul dintre cele mai importante centre de pe coasta de vest a Pontului Euxin²¹.

Piesa pe care o prezentăm provine din Tomis și a fost descoperită în anul 2019 într-un mormânt de inhumație, situat în zona de nord a necropolei tomitane (mormânt de inhumație M1, Tomis, Constanța 2019, Strada Pescarilor nr. 69B), probabil o necropolă tumulară care se afla de-a lungul drumului antic dintre Tomis și Histria. În urma studiului întregului inventar, mormântul a fost datat în secolul al II-lea p. Chr.

Furca este fabricată din sticlă topită de bună calitate, de culoare alb opacă și are suprafața dreaptă (L = 22 cm; d = 0,7 cm). Inelul de prindere se află în prelungirea tijei și are diametru de 3,4 cm. La capătul opus este redat foarte schematic un porumbel²².

²¹ Petcu, Petcu-Levei 2022, 174–175.

²² Petcu, Petcu-Levei 2022, nr. cat. 5.

Glass distaff with a dove representation discovered at Tomis (2nd century AD)

Ingrid Petcu-Levei, Radu Petcu

The glass distaffs reflect the spirituality, harmony and symbolism they had in the context of the Roman family. The presence of distaffs indicates the preservation of traditions and are associated with the feminine side of the house.

Their appearance in a fairly large number at Tomis is due to the development of cultural and spiritual life in the metropolis in the first two centuries of our era. Having entered the sphere of Roman influence since the first century BC, Tomis became one of the most important centres on the west coast of Pontus Euxinus²¹.

The glass distaff that we present, was discovered at Tomis in 2019 in a burial tomb, located in the Northern necropolis of the city (burial tomb M1, Tomis, Constanța 2019, Pescarilor Street no. 69B). Probably in a tumulus that was along the ancient road between Tomis and Histria. From the entire inventory, the tomb was dated to the 2nd century AD.

The distaff is opaque white and is made from good quality glass, with a straight surface (L = 22 cm; d = 0,7 cm). The clamping ring is in the extension of the rod and has a diameter of 3.4 cm. At the opposite end there is a dove, rendered very schematically²².

The glass distaffs with bird-shaped zoomorphic representations,

²¹ Petcu, Petcu-Levei 2022, 174–175.

²² Petcu, Petcu-Levei 2022, nr. cat. 5.

Furcile de tors din sticlă cu reprezentări zoomorfe în formă de pasăre (porumbel?) sunt atribuite provinciilor est mediteraneene ale Imperiului, lucru care determină plasarea lor în sfera de influență orientală, astfel de furci au fost descoperite în Siria și în provinciile din Orientul Apropiat. Acest fapt poate indica și arealul de răspândire a modelului, respectiv de la est la vest. Descoperirea la Aquincum, în Pannonia, a unui număr ridicat de piese, atestă prezența unui atelier zonal care, preluând moda orientală, satisfăcea cerințele locale²³.

Instrumentele de tors romane găsite în morminte sau reprezentate pe stelele, pot oferi și un indiciu al producției provinciale de textile. În Peninsula Italică, încă din perioada Hallstatt, furcile de tors și fusaiiolele din materiale prețioase erau depuse în morminte, pentru a reprezenta statutul social și economic pe care anumite femei l-au avut în comunitate. Acestea simbolizau standardele morale ridicate, pe care acestea le-au avut în timpul vieții și care au jucat un rol central în casă, familie și societate²⁴. În lumea romană, ele au devenit un model al tradiției culturale în literatură și artă, fiind obiecte de uz casnic, bogate în funcții etnologice și artistice.

Artefactul a fost inclus în expoziția *Obiectul Lunii Noiembrie 2023* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și a fost publicat în: R. Petcu, I. Petcu-Levei, Glass Distaffs Discovered in Roman Tombs from Dobrudja (Romania) – Moesia Inferior. Symbolism and Use, în Sever-Petru Boțan, Ștefan Honcu (eds.), *In medias res antiquorum. Miscellanea in honorem annos LXV peragetis professoris Costel Chiriac oblat*, Cluj-Napoca, 2022, 167–184.

more or less stylised (dove?), are attributed to the Eastern Mediterranean provinces of the Empire, which determines their placement in the sphere of Eastern influence. There are a great number of discoveries from Syria and the roman provinces from Middle East. This can also indicate the area from where the model was spread, respectively from East to West. The discovery at Aquincum in Pannonia, of a large number of objects, attests the presence of a workshop which, taking over the oriental fashion, satisfied the local requirements²³.

Tools for making Roman textiles from funerary contexts, either found in graves or represented on funerary stele, can also provide an indication of provincial textile production. In the Italian Peninsula, since Hallstatt, distaffs and spindle whorls made of precious materials were deposited in women's graves as a social and economic symbol, that represented the status of the woman in the community. In the Roman world it became a model of the cultural tradition in literature and art, a household object, rich in ethnological and artistic functions. In funerary contexts they were used to describe moral standards, which certain women had during their lifetime and which played a central role in the home, family, and society²⁴.

The artifact was included in the *Object of the Month November 2023* exhibition at the Constanța Museum of National History and Archaeology and was published in: R. Petcu, I. Petcu-Levei, Glass Distaffs Discovered in Roman Tombs from Dobrudja (Romania) – Moesia Inferior. Symbolism and Use, în Eds. Sever-Petru Boțan, Ștefan Honcu, *In medias res antiquorum. Miscellanea in honorem annos LXV peragetis professoris Costel Chiriac oblat*, Cluj-Napoca, 2022, 167–184.

²³ Facsády 2008, 165–173.

²⁴ Pasztókai-Szeőke 2011, 127–128.

²³ Facsády 2008, 165–173.

²⁴ Pasztókai-Szeőke 2011, 127–128.

Bibliografie / Bibliography:

A. R. Facsády, *Glass Distaff From Aquincum: Symbol or Tool*, ANODOS, 8, 2008, 165–173.

J. Pasztókai-Szeöke, “*The mother shrinks, the child grows. What is it?*” *The evidence of spinning implements in funerary context from the roman province of Pannonia*, in *Mujer Y Vestimenta. Aspectos de la Identidad Femenina en la Antigüedad*, Valencia, 2011, 125–140.

R. Petcu, I. Petcu-Levei, *Glass Distaffs Discovered in Roman Tombs from Dobrudja (Romania) – Moesia Inferior. Symbolism and Use*, in Sever-Petru Boțan, Ștefan Honcu (eds.), *In medias res antiquorum. Miscellanea in honorem annos LXV peragetis professoris Costel Chiriac oblata*, Cluj-Napoca, 2022, 167–184.

Fig. 1. Contextul descoperirii obiectului, M1, Strada Pescarilor, nr. 69B, furcă de tors descoperită la picioarele defunctului, fotografie Cătălin Nopcea / The context of object discoveries, M1, Pescarilor street, no. 69B, Glass distaff discovered at the feet of the deceased, photo Cătălin Nopcea.

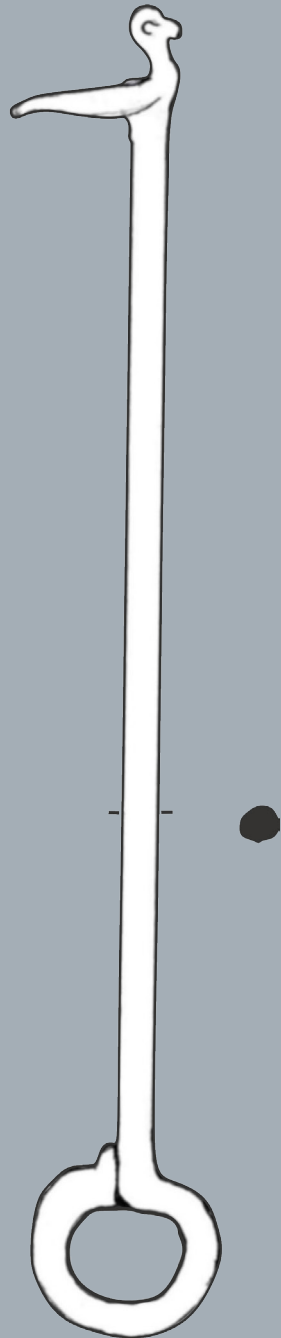
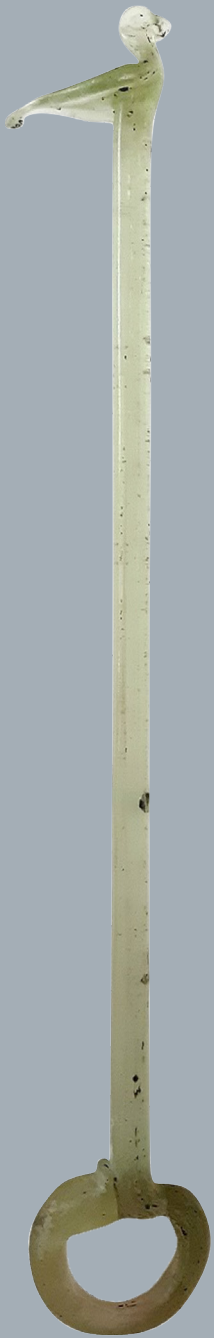
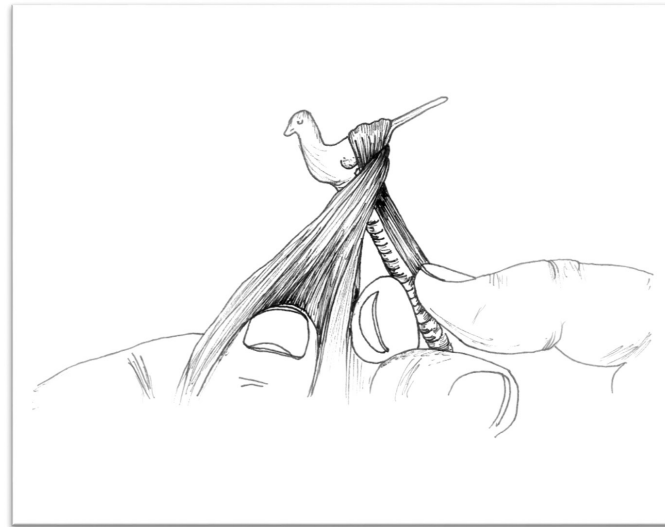

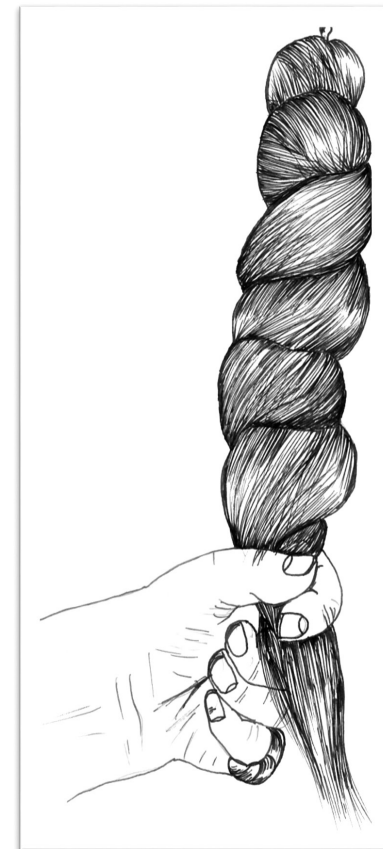
Fig. 2. Furcă de tors din sticlă cu reprezentarea unui porumbel (MINAC, FN), fotografie R. Petcu, desen Ingrid Petcu- Levei / Glass distaff with a dove representation(MINAC, FN), photo Radu Petcu, drawing Ingrid Petcu- Levei.

1.

2.

3.

Fig. 3. Reconstituire grafică a folosirii unei furci în timpul torsului desen Ingrid Petcu- Levei / Graphical reconstruction of the use of a distaff during the spinning of wool, drawing Ingrid Petcu- Levei.

Instrumente medicale romane descoperite la Tomis (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 1064, 4554, FN, FN)

Irina Sodoleanu

Practica medicală este atestată în antichitatea dobrogeană direct, printr-o serie de descoperiri arheologice, dar și indirect, prin informații epigrafice sau iconografice.

Atestarea epigrafică a practicilor medicale în cetățile de pe litoralul dobrogean datează din perioada elenistică. Astfel, de la Histria provine un monument dedicat zeului medicinei, Asklepios²⁵. O altă inscripție elenistică (sec. II a. Chr.), tot de la Histria, conține mulțumirile publice ale Sfatului și Adunării poporului, pentru Diokles, fiul lui Artemidoros, medic din Cyzic, care prin conferințele și demonstrațiile sale publice a contribuit la dezvoltarea medicinei locale²⁶. Centrul din Cyzic, alături de cel din Kos unde școala lui Hippocrates formase generații de medici desăvârșiți, era renumit pentru calitatea actului medical. De aceea, cetățenii greci din coloniile vest-pontice apelau, în cazuri dificile, la medicii renumiți din aceste centre.

Romanii au preluat rezultatele practice ale medicinei din perioadă elenistică, sintetizându-le în lucrări de referință cum a fost tratatul lui Celsus sau informațiile oferite de către Paulus din Aegina. Alături de aceste lucrări circulau rețete uzuale, ca acel

²⁵ ISM I, 124.

²⁶ ISM I, 26.

Roman medical instruments discovered at Tomis (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 1064, 4554, FN, FN)

Irina Sodoleanu

The medical practice is attested in Dobrudja's Antiquity directly, through a series of archaeological discoveries, but also indirectly, through epigraphic or iconographic information.

The Dobrudjan coastal cities medical practices' epigraphic attestation dates from the Hellenistic period. Thus, from Histria comes a monument dedicated to the god of medicine, Asclepius²⁵. Another Hellenistic inscription (2nd century BC), still from Histria, contains the People Assembly and Counsel's public thanks to Diokles, son of Artemidoros, doctor of Cyzicus (greek *Kýzikos*), who helped developing the local medicine²⁶ through his conferences and public demonstrations. The Center from Cyzicus, along with the one from Kos (greek *Kòs*), where Hippocrates' school formed generations of perfect physicians, was famous for its healthcare quality. Therefore, the Greek citizens from the West-Pontic colonies resorted, in difficult cases, to the renowned physicians from these centers.

The Romans took the Hellenistic medicine period's practical results, synthesizing them in reference works such as Celsus' Treaty or the information provided by Paulus of Aegina. Alongside

²⁵ ISM I, 124.

²⁶ ISM I, 26.

inventar al lecurilor scris de către Plinius cel Bătrân. De obicei, *medicus* – sclav, libert grec sau de origine elenă – era atașat unei familii nobile, sub controlul unui *superpraepositus*.

Romanii au inventat numeroase instrumente chirurgicale cum ar fi: forcepsul, bisturiul, speculum, acul chirurgical și alte ustensile medicale utilizate în medicina generală sau specializată (oftalmologie, ginecologie etc.). Ei au fost pionierii chirurgiei cataractei. Cel mai de seamă reprezentant a fost Galen din Pergam. Acesta a executat multe operații îndrăznețe pentru acea epocă, în domeniul chirurgiei cerebrale și celei oculare.

Practicarea medicinei se făcea sub protecția zeului *Esculap* și al zeiței *Hygea* – protectoarea activităților farmaceutice, cultul lor fiind foarte popular. Amintim, în acest sens, inscripțiile votive și reliefurile în care sunt amintite sau reprezentate cele două divinități, dintre care:

- o statueta de marmură a zeului Esculap din sec. II–III p. Chr, descoperită în anul 1962 alături de celelalte 23 de piese din celebrul tezaur de sculpturi de la Tomis²⁷;

- o importantă inscripție, datată în sec. II p.Chr., prin care este atestată funcționarea unui colegiu al medicilor în cetatea Histriei²⁸.

În zona vest-pontică, majoritatea instrumentelor chirurgicale care atestă direct practici medicale provin din morminte, fiind date în general între secolele II–III p. Chr. Cea mai însemnată descoperire, făcută în anii '70 în anticul Tomis, este reprezentată de un set de patru instrumente lucrate din metal, date în a doua jumătate a secolului al II-lea – prima jumătate a secolului al III-lea p. Chr. Piesele au fost descoperite într-un mormânt ce aparține probabil unui medic; toate au fost lucrate îngrijit, ornamentate simplu sau incrustate cu argint, realizate cu măiestrie, ceea ce dovedește deopotrivă simțul artistic al celui care le-a lucrat, cât și gustul deosebit al posesorului lor. Piesa definitivă

these works, the usual recipes circulated, such as the remedies inventory written by Pliny the Elder. Usually, the *medicus* – slave, Greek or Greek origin freedman (*libertus*) – was attached to a noble family, under the control of a *superpraepositus*.

The Romans invented numerous surgical instruments such as the forceps, scalpel, speculum, surgical needle and other medical tools used in general or specialized medicine (ophthalmology, gynecology, etc.). They were the cataract surgery pioneers. The most important representative was Galen of Pergamum. He carried out many bold operations for that era, belonging to the eye and brain surgery.

Practicing medicine was done under the protection of the god *Asclepius* and goddess *Hygea* – the pharmaceutical activities' protector, their worship being highly popular. In this regard, we mention votive inscriptions and reliefs mentioning or representing the two deities:

- a marble statuette of the god Asclepius from the 2nd–3rd centuries AD, discovered in 1962 along with 23 other pieces from the famous sculpture thesaurus of Tomis²⁷;

- an important inscription dated to the 2nd century AD, attesting the function of a medical college in the city of Histria²⁸.

In the western Black Sea, most surgical instruments directly evidencing the medical practices come from tombs generally dated to the centuries 2nd–3rd centuries AD. The most significant discovery, made in the 70s in the ancient Tomis, is represented by a set of four tools worked from metal. The pieces were found in a tomb that probably belonged to a physician; all of them were neatly made, with simple ornaments or encrusted with silver, finely designed, proving both the artistic sense of the person who made them and great taste of their owner. The defining piece for the entire set is a scalpel with a double edged blade and slightly square handle, 12 cm long, in a good preservation state. Both the

²⁷ Canarache *et alii* 1963, 42–45.

²⁸ ISM I, 57.

²⁷ Canarache *et alii* 1963, 42–45.

²⁸ ISM I, 57.

pentru întregul set este un bisturiu cu lama cu tăiş dublu și mânerul ușor pătrat în secțiune, lung de 12 cm, aflat într-o bună stare de conservare. Atât fețele lungi ale mânerului, cât și ambele fețe ale lamei, sunt decorate cu motive geometrice minuscule, din argint și aur. Capătul mânerului are aspect de capitel corintic, decorat fiind cu două volute în extremități.

Dintre celelalte trei obiecte, oarecum asemănătoare între ele, numai la prima se conservă și vârful ascuțit, ajungând la o lungime totală de 15 cm, următoarele două au, din păcate, unul sau ambele capete rupte – lungimea păstrată ajungând la 9,5 cm, respectiv 12,5 cm. Starea lor de conservare nu împiedică însă identificarea celor două ustensile cu două mânere pentru fixarea acelor chirurgicale. În general acele chirurgicale cu mâner erau utilizate în intervențiile oftalmologice, fiind foarte eficiente în operațiile pentru tratarea cataractei. Cel de-al patrulea, la fel de frumos lucrat și decorat, pare să fi fost fie un ac specific unui alt tip de operație, fie un instrument de cauterizare. Starea sa fragmentară împiedică o identificare certă.

Amintim și alte descoperiri individuale – un fragment de mâner pentru fixarea acului, o spatulă și un cârlig cu un singur capăt ascuțit – pentru a ilustra varietatea pieselor din categoria amintită în spațiul tomitan. Un instrument alungit cu un capăt concav, rotunjit, poate fi asimilat practicilor ORL, reprezentând, de fapt, o sondă pentru urechi.

Diferite truse și piese chirurgicale sau de uz medical romane și romano-bizantine au fost descoperite și în alte centre de pe litoralul vest-pontic sau de la Dunărea de Jos, cu exemple la Odessos, Dionysopolis, Marcianopolis, Nicopolis ad Istrum, Novae²⁹ etc.

Artefactele au reprezentat subiectul expoziției *Obiectul Lunii Iunie 2016* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

handle's long sides and both blade sides are decorated with tiny silver and gold geometric motifs. The handle end has the appearance of a Corinthian capital, decorated with two spirals in the extremities.

Of the other three utensils, somewhat similar to each other, only the first has the tip preserved, reaching a total length of 15 cm, the following two, unfortunately having one or both ends broken – the length preserved reaching 9.5 cm and 12.5 cm respectively. Their preservation state does not prevent the identification of the two tools with two handles for the surgical needles fastening. Generally, the surgical needles with handle were used in ophthalmic interventions, being very effective in cataract treating operations. The fourth, as finely made and decorated, seems to have been either a needle specific to a different kind of operation or a cautery tool. Its fragmented condition prevents a definite identification.

Other individual discoveries should be mentioned – a needle handle, a spatula and a blunt hook to illustrate the pieces' variety from the said category in the Tomis area. An elongated tool with a rounded concave end can be assimilated to the Otolaryngology practices, representing, in fact, an ear probe.

A piece that seems to have the same functionality was accidentally discovered in the ancient Tomis: worked from metal, the handle is twisted to facilitate grasping and largely bent at one end, similar the pieces known as “*cyathiscomelae*”.

Different Roman and Roman-Byzantine kits and surgical or medical pieces were discovered in other centers from the west Pontic coast or from the Lower Danube, for example at Odessos, Dionysopolis, Marcianopolis, Nicopolis ad Istrum, Novae etc.

These artifacts were the subject of the *June 2016 Object of the Month* exhibition at the Constanța National History and Archaeology Museum.

Bibliografie / Bibliography:

M. Bucovală, *Atestari arheologice ale practicilor medico-farmaceutice în Dobrogea*, Pontica 10, 1977, 91–96.

V. Canarache, A. Rădulescu, V. Barbu, A. Aricescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, București, 1963.

***Chnoubis* și magia medicală. Inelul de argint cu piatră gravată, descoperit la Tomis în 1961 (secolele II–III p. Chr.) (MINAC inv. nr. 993)**

Ana Hamat, Ștefan Georgescu

Unul dintre artefactele mai puțin cunoscute din colecția Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța este un inel de argint, având o piatră gravată cu reprezentarea unui alt șarpe celebru, egipteanul *Chnoubis*.

Inelul face parte din inventarul mormântului de inhumație cu numărul 194, cercetat în anul 1961, cu ocazia săpăturilor făcute pentru fundația blocului B2, aflat pe suprafața gării vechi din orașul Constanța.

Alături de această piesă, din inventarul mormântului mai fac parte un vas fragmentar modelat cu mâna de tradiție *La Tène* și un cuțit curb din fier. Obiectele datează acest mormânt între secolele II– III p. Chr.

Inelul de argint are o verigă simplă, cu umeri unghiulari, decorați cu baluștri perpendiculari care susțin șatonul în care este încă încastrată o piatră din calcedonie verde, bizotată și cu forma octogonală în plan. Gema are gravată imaginea lui *Chnoubis*, un bine cunoscut simbol gnostic de tradiție egipteană. Acesta este reprezentat sub forma unui șarpe cu cap de leu, pe cap cu o coroană de raze și având corpul încolăcit sub forma a două inele.

Astfel de gеме făceau parte dintr-o serie de talismane cu rol magic, acordând protecție în diverse boli, așa cum sunt bolile de

***Chnoubis* and medical magic. The silver ring with an engraved stone, discovered in Tomis in 1961 (2nd–3rd centuries AD) (MINAC inv. no. 993)**

Ana Hamat, Ștefan Georgescu

One of the lesser-known artifacts in the Constanța Museum of National History and Archaeology collection is a silver ring with a stone engraved with the representation of another famous snake, the Egyptian *Chnoubis*.

His image was engraved on the ring stone discovered in the necropolis of ancient Tomis. It is part of the inventory of the inhumation grave with number 194, researched in 1961, on the occasion of the excavations made for the foundation of compound building B2, located on the surface of the old railway station in the city of Constanța.

Along with this artefact, the tomb inventory also includes a fragmentary vessel shaped with the traditional *La Tène* period, made by hand and a curved iron knife. The discovered objects date this tomb between the 2nd and 3rd centuries AD.

The silver ring has a plain link with angular shoulders, decorated with perpendicular balusters supporting the chaton in which a green chalcedony stone, beveled and octagonal in plan, is still set. The gem is engraved with the image of *Chnoubis*, a well-known Gnostic symbol of Egyptian tradition. It is represented as a snake with the head of a lion, on the head with a crown of rays and having the body coiled in the form of two rings.

stomac, ale abdomenului inferior și bilei, precum și ale aparatului reproducător, fiind în același timp și o protecție împotriva gutei. Așadar, ele erau considerate necesare pentru un proces digestiv corect și erau nelipsite în cazul tinerelor mame, ca ajutor pentru a avea un lapte de bună calitate, sau chiar al sugarilor, pentru a ajuta la o hrănire sănătoasă. Având în vedere descoperirile de astfel de gеме, cât și prezența acestor explicații în papirusurile antice care vorbesc despre magie, precum și literatura latină, se poate concluziona că gемеle de acest fel fac parte din așa numita magie medicală.

Din păcate, nu știm multe despre identitatea celui decedat la Tomis și îngropat împreună cu acest inel. Având însă în vedere sfera largă de protecție a lui *Chnoubis*, poate fi vorba atât despre un bărbat cât și despre o femeie.

Putem fi însă siguri că *Chnoubis* la protejat pe cel îngropat la gara veche, timp de 1800 de ani și cu siguranță îl va proteja și în continuare.

Artefactul a reprezentat obiectul expoziției *Obiectul Lunii Octombrie 2023* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și a fost publicat în: R. Ocheșeanu, *O gemă gnostică descoperită la Constanța*, *Pontica*, 4, 1971, 303–309; D. Deac, *Cease, you womb! A uterine magic amulet from Durostorum*, *Archaeologia Bulgarica*, XXV, 2, 2021, 35–43.

Such gems were part of a series of talismans with a magical role, granting protection in various diseases, such as diseases of the stomach, lower abdomen and bile, as well as the reproductive system, while also being a protection against gout. Therefore, they were considered necessary for a correct digestive process and were indispensable in the case of young mothers, as an aid to having good quality milk, or even for infants, to help with a healthy feeding. Considering the discoveries of such gems, as well as the presence of these explanations in ancient papyri that talk about magic, as well as Latin literature, it can be concluded that gems of this kind are part of the so-called medical magic.

Unfortunately, we don't know much about the identity of the one who died at Tomis and was buried with this ring. But given the broad scope of protection of *Chnoubis*, it can be considered that it could be a man or a woman and we can be sure that *Chnoubis* protected him or her for 1800 years and will surely protect him in the future.

The artefact was the object of the exhibition *Object of the Month October 2023* at the Museum of National History and Archaeology Constanța and was published in: R. Ocheșeanu, *O gemă gnostică scovită la Constanța*, *Pontica* 4, 1971, 303–309; D. Deac, *Cease, you womb! A uterine magic amulet from Durostorum*, *Archaeologia Bulgarica*, XXV, 2, 2021, 35–43.

Bibliografie / Bibliography:

R. Ocheșeanu, *A gnostic gem discovered in Constanța*, *Pontica*, 4, 1971, 303–309.

D. Deac, *Cease, you womb! A uterine magic amulet from Durostorum*, *Archaeologia Bulgarica*, XXV, 2, 2021, 35–43.

Fig. 1. Inelul de argint cu piatră gravată, descoperit la Tomis în 1961 (MINAC inv. nr. 993), fotografie Ștefan Georgescu /
The silver ring with an engraved stone, discovered in Tomis in 1961 (MINAC inv. no. 993), photo Ștefan Georgescu.

**Depozitul de bronzuri de la Cernavodă
(secolele XIV–XIII a. Chr.)
(MINAC inv. nr. 49119–49122)**

Cătălin Dobrinescu

Săpăturile de salvare efectuate în perioada decembrie 2011 – mai 2012, pe tronsonul autostrăzii A2 Cernavodă – Medgidia, km 152+000 / 152+200, în dreptul oraşului Cernavodă, au permis identificarea unui sit deosebit din punct de vedere tipologic, cronologic şi cultural istoric. Investiţia urma să traverseze întreaga zonă cercetată.

Cercetările au evidenţiat următoarele categorii de complexe: o locuinţă de epocă romano- bizantină, datată pe baza materialului ceramic, la sfârşitul secolului al IV-lea – începutul secolului al V-lea p. Chr.; un mormânt de înhumaţie atribuit comunităţilor culturii Coslogeni; 120 de gropi cu depuneri rituale, de diferite forme, ce aparţin epocii bronzului târziu, respectiv culturii Coslogeni.

Gropile cu depuneri rituale au fost identificate sub nivelul vegetalului antic. Cele mai multe au avut ca inventar oase de animale, fragmente ceramice de la diferite tipuri de vase (ceşti, vase sac cu brâu simplu sau alveolat, vas cu corpul bombat şi buză evazată din categoria ceramică fină de culoare neagră castron, vas bitronconic, oală), unelte de piatră şi os (seceră, frecătoare şi fragmente de râşniţă, omoplaţi de bovidee prelucraţi).

Între acestea se evidenţiază complexul C121 cu un inventar format din trei vase depuse pe fundul gropii (vas bitronconic cu

**The bronze deposit from Cernavodă
(14th–13th centuries BC)
(MINAC. inv. no. 49119–49122)**

Catalin Dobrinescu

The rescue excavations carried out between December 2011 and May 2012, on the section of the A2 Cernavodă - Medgidia highway, km 152+000 / 152+200, near the city of Cernavodă, allowed the identification of a special site from a typological, chronological and cultural point of view historic. The investment was to cross the entire researched area.

The research highlighted the following categories of the complexes: a Roman-Byzantine dwelling, dated on the basis of the ceramic material to the end of the 4th century - the beginning of the 5th century AD; an inhumation grave attributed to the Coslogeni culture communities; 120 pits with ritual depositions of various forms, belonging to the Late Bronze Age, corresponding to the Coslogeni culture.

The pits with ritual depositions were identified into the ancient vegetation. Most of them had as inventory animal bones, ceramic fragments from different types of vessels (cups, bag vessels with a simple or hollow belt, a vessel with a convex body and a flared lip from the fine black ceramic category bowl, bitronconic vessel, pot), stone and bone tools (sickles, scrapers and grinder fragments, bovid shoulder blades).

Among them, complex C121 stands out with an inventory consisting of three vessels deposited on the bottom of the pit

două toarte în zona bombată, un castron și o oală cu toarte în zona mediană) și un depozit de bronzuri format din patru piese: sabie, topor cu terminație sferică, castron și cazan.

Acesta este un depozit de bronzuri ce aparține culturii Coslogeni. Obiectele arheologice au fost descoperite în timpul săpăturilor de salvare efectuate în perioada decembrie 2011 - mai 2012.

Tezaurul a făcut obiectul expoziției *Exponatul Lunii Mai 2015*, la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

(bitronconical vessel with two ladles in the domed area, a bowl and a pot with ladles in the middle area). To the same pit we also attribute a deposit of bronzes consisting of four pieces: a sword, an axe with a spherical end, a bowl and a cauldron.

The artefacts belong to the Coslogeni culture. The archaeological objects were discovered during rescue excavations carried out between December 2011 and May 2012.

The treasure was the subject of the *May 2015 Exhibit of the Month* at the Constanța National History and Archaeology Museum.

Fig. 1. a. Depozitul de bronzuri de la Cernavodă (MINAC inv. nr. 49119-49122), fotografie, Tiberiu Potârniche / The bronze deposit from Cernavodă (MINAC. inv. no. 49119-49122), photo Tiberiu Potârniche.

Fig. 1. b. Depozitul de bronzuri de la Cernavodă (MINAC inv. nr. 49119-49122), fotografie, Tiberiu Potârniche
/ The bronze deposit from Cernavodă (MINAC. inv. no. 49119-49122), photo Tiberiu Potârniche.

Fig. 1. c. Depozitul de bronzuri de la Cernavodă (MINAC inv. nr. 49119-49122), fotografie, Tiberiu Potârniche
/ The bronze deposit from Cernavodă (MINAC. inv. no. 49119-49122), photo Tiberiu Potârniche.

Fig. 1. d. Depozitul de bronzuri de la Cernavodă (MINAC inv. nr. 49119-49122), fotografie, Tiberiu Potârniche /
The bronze deposit from Cernavodă (MINAC. inv. no. 49119-49122), photo Tiberiu Potârniche.

Fig. 2. Imagine aeriană a sitului pe care a fost făcută descoperirea / Aerial view of the site where the discovery was made.

Fig. 3. Depozitul de bronzuri de la Cernavodă în momentul descoperiri, imagine de pe șantier /
The bronze deposit from Cernavodă at the time of discovery, image from the excavation site.

Tezaurul monetar roman republican și imperial de la Casicea (secolele III a.Chr. – I p. Chr.)

Gabriel Mircea Talmațchi

În cursul primăverii anului 2014, a fost descoperit de către domnul Guzu Călin, în localitatea Casicea (comuna Amzacea, județul Constanța), un tezaur monetar compus din denari romani republicani și imperiali. Descoperirea a fost prilejuită de mutarea unui gard de proprietate.

Tezaurul era păstrat inițial într-un vas (cană), datând din epoca romană timpurie (cu mâner rupt în antichitate), fiind reperat în apropierea unor pietre de dimensiuni medii, care înconjurau și protejau vasul (la o adâncime variabilă cuprinsă între 0,40–0,48 m).

Vasul, de factură romană, corespunde unui tip ceramic care este produs începând cu secolul I p. Chr. și până la începutul secolului al III-lea p. Chr., fiind foarte posibil (după pasta sa) să fie produs în atelierele ceramice de la Durostorum.

Tezaurul este format din 149 de denari din care 135 republicani (90,60% din total) și 14 imperiali (9,40% din total). Repartiția monedelor pe secole este următoarea: un denar din secolul al III-lea a. Chr., 25 de denari din secolul al II-lea a. Chr., 114 denari din secolul I a. Chr. și 9 denari din secolul I p. Chr. Prezența denarilor romani republicani alături de exemplare imperial într-o acumulare în secolul I p. Chr. este o situație normală, fapt atestat

The Roman republican and imperial monetary hoard from Casicea (3rd century BC. – 1st century AD)

Gabriel Mircea Talmațchi

During the spring of 2014, Mr. Guzu Călin, in the locality of Casicea (Amzacea commune, Constanța county), discovered a monetary hoard composed of republican and imperial Roman denarii. The discovery was occasioned by the removal of a property fence.

The hoard was originally kept in a vessel (mug), dating from the early Roman era (with a broken handle in antiquity), being spotted near some medium-sized stones, which surrounded and protected the vessel (at a variable depth between 0.40 – 0.48 m).

The vessel, of Roman origin, corresponds to a ceramic type that was produced starting from the 1st century AD. and until the beginning of the 3rd century BC., being very possible (according to its paste) to have been produced in the ceramic workshops of Durostorum.

The hoard consists of 149 denarii of which 135 republican (90.60% of the total) and 14 imperial (9.40% of the total). The breakdown of coins by century is as follows: a denarius from the 3rd century BC., 25 denarii from the 2nd century BC., 114 denarii from the 1st century BC. and 9 denarii from the 1st century AD. The presence of republican Roman denarii alongside imperial specimens in an accumulation in the 1st century AD is a

și pentru numeroase astfel de descoperiri din Dobrogea. Prima emisiune este un denar din 208 a. Chr. cu reprezentarea capului Romei cu coif pe revers și a Dioscurilor călări, însoțiți probabil de o măciucă pe revers (piesă destul de prost conservată), bătută undeva în sud-estul Italiei.

Ca ateliere sunt de amintit următoarele: Roma cu 117 exemplare, Spania cu 1 exemplar, monetărie din sud-estul Italiei cu 1 exemplar, monetărie în mișcare cu Caesar cu 1 exemplar, monetărie în mișcare cu Brutus și Cassius cu 1 exemplar, monetărie în mișcare cu Octavianus cu 1 exemplar și monetărie în mișcare cu Marcus Antonius cu 27 de exemplare.

Îngroparea acestui tezaur, ca și a altor asemenea descoperiri din Dobrogea (care formează un grup de tezaure distincte), pare a putea fi pusă pe seama raidurilor populațiilor nord-dunărene (ulterior expediției lui Tiberius M. F. Plautius Silvanus Aelianus din vara anului 62 p. Chr. sau nu mult după aceea), evenimente petrecute în a doua jumătate a secolului I p. Chr., cu precădere în anii dinastiei Flaviilor. Respectivul raiduri par a fi străbătut spațiul dobrogean de la nord la sud, mai ales prin partea sa centrală. Din păcate aceste evenimente nu sunt foarte clare din punct de vedere istoric, izvoarele nu ajută în acest sens, ci ne sunt sugerate de descoperirea numismatică.

Tezaurul de la Casicea a făcut obiectul expoziției *Obiectul Lunii Iunie 2015* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

Bibliografie / Bibliography:

G. M. Talmațchi, *Greci, romani și autohtoni în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră (secolele II a.Chr.-I p.Chr.). O perspectivă monetară*, Teză de abilitare, Iași, 2023.

normal situation, a fact also attested for numerous such discoveries in Dobrudja. The first issue is a denarius from 208 BC with the representation of the helmeted head of Rome on the reverse and the Dioscuri on horseback, probably accompanied by a club on the reverse (rather poorly preserved piece), minted somewhere in the south-east of Italy.

The following are worth mentioning as workshops: Rome with 117 copies, Spain with 1 copy, south-east Italian mint with 1 copy, Caesar in motion mint with 1 copy, Brutus and Cassius in motion mint with 1 copy, mint in motion with Octavianus with 1 copy and moving mint with Marcus Antonius with 27 copies.

The burial of this hoard, like other such discoveries from Dobrudja (which form a group of distinct hoards), seems to be attributable to the raids of the north-Danube populations (following the expedition of Tiberius M.F. Plautius Silvanus Aelianus in the summer of 62 AD. or not long after that), events that took place in the second half of the 1st century BC., especially during the years of the Flavian dynasty. The respective raids seem to have traversed the Dobrudja space from north to south, especially through its central part. Unfortunately these events are not very clear from a historical point of view, the sources do not help in this sense, but they are suggested to us by the numismatic discovery.

The hoard from Casicea was the subject of the *June 2015 Object of the Month* exhibition at the Constanța National History and Archaeology Museum.

Fig. 2. Denari romani republicani din tezaurul de la Casicea, fotografie Gabriel Mircea Talmațchi / Republican Roman denarii from the Casicea hoard, photo Gabriel Mircea Talmațchi.

Fig. 3. Denari romani republicani din tezaurul de la Casicea, fotografie Gabriel Mircea Talmațchi / Republican Roman denarii from the Casicea hoard, photo Gabriel Mircea Talmațchi.

Fig. 4. Denari romani imperiali din tezaurul de la Casicea, fotografie Gabriel Mircea Talmațchi / Imperial Roman denarii from the Casicea hoard, photo Gabriel Mircea Talmațchi.

**Mormânt de incinerare de epocă
romană timpurie descoperit la Tomis
(secolul I p. Chr.)
(MINAC inv. nr. 50745, 50761–50764)**

Tiberiu Potârniche, Aurel Mototolea

Exponatul lunii septembrie este reprezentat de inventarul unui mormânt de incinerare de epocă romană timpurie, descoperit în luna iunie 2016, în timpul cercetărilor arheologice efectuate în zona veche a orașului Constanța (între Lupa Capitolina și fostul Palat Regal, actualmente Tribunalul Constanța), cercetări ce au dus la descoperirea a numeroase vestigii de epocă romană și romano-bizantină, databile între secolele I–VI p. Chr.).

Mormintele de incinerare aparținând epocii romane descoperite la Tomis sunt databile în primele două secole ale erei creștine și reprezintă o moștenire a perioadei elenistice, când incinerarea a reprezentat ritul preferat al tomitanilor. Conform tipologiei funerare acceptate pentru spațiul tomitan, acest mormânt s-ar înscrie în categoria I.2, având groapa ovală și ușor albiată, ofrandele fiind depuse în șanțul de tiraj, fără protecție de țigle. În această situație, oasele calcinate, cărbunii și cenușa nu sunt stânse cu prea multă grijă în șanțul de tiraj, rămânând pe restul vetrei oase calcinate și uneori chiar obiecte din ofranda incinerării. Această variantă se întâlnește încă din perioada elenistică și continuă în epoca romană mai mult în secolul I și mai rar în secolul al II-lea p. Chr.

Mormântul cu inventar pe care îl prezentăm cu acest prilej, a fost identificat la adâncimea de cca. 3,20 m față de actualul nivel

**Early Roman cremation grave
discovered at Tomis (1st century AD)
(MINAC inv. no. 50745, 50761–50764)**

Tiberiu Potârniche, Aurel Mototolea

Exhibit of month from September 2016 is represented by the inventory of an early Roman cremation grave, discovered in June 2016 during the archaeological research conducted in the ancient area of Constanța (between Lupa Capitolina and the former Royal Palace, today Constanța Tribunal), that led to the discovery of many Roman and Roman-Byzantine vestiges, dated between the 1st – 6th centuries AD).

Cremation graves from Roman time discovered at Tomis and date from the first two centuries of the Christian Era, represent a legacy of the Hellenistic period, when cremation was the preferred funerary rite of the inhabitants of Tomis. According to the funerary typology accepted for the Tomitan area, this grave would belong to category I.2, with an oval pit, slightly deepened, the offerings being deposited in the ditch used for burning, without protection made of tiles. In this situation, the calcinated bones, charcoals and ashes are not very carefully collected in the ditch used for burning; calcinated bones were left on the rest of the fireplace and, sometimes, even objects from the offerings. This type of ritual can be seen since Hellenistic time and continues in Roman epoch, mostly in the 1st century and less often in the 2nd century AD.

de călcare și a fost amenajat într-o gropă de formă ovală, puțin adâncă, șanțul de tiraj fiind amplasat pe axul median. Mormântul este orientat pe direcția est-vest și reprezintă până în acest moment cea mai veche intervenție antropică din perimetrul cercetat. După formă, dimensiuni, inventar și manieră constructivă se încadrează cronologic în primul secol al erei noastre (secolul I p. Chr.), în perioada romană timpurie.

Din cenușa rugului au fost recuperate, pe lângă oasele calcinate ale defunctului, un număr de patru vase ceramice, fragmentele unui opaiț ceramic și un unguentarium mic de sticlă, spart parțial. Inventarul recuperat constă din următoarele tipuri de vase, comune în epocă și frecvent utilizate în ritul funerar:

Ulcior ceramic: realizat din pastă de bună calitate, de culoare cărămizie. Acest tip de vas reprezintă o parte integrantă a veselei de bucătărie din lumea romană, fiind extrem de prezent și în mediul funerar. Utilizat cu precădere pentru servirea apei sau a vinului în timpul banchetelor sau a meselor curente, ulciorul este însoțit de cele mai multe ori de către o cană sau cupă ceramică (*kantharos*). Cronologic, piesa se încadrează în a doua jumătate a secolului I și începutul secolului al II-lea p. Chr.

Kantharos: cupă ceramică prevăzută cu două brațe, decorată în tehnica barbotinei; se cunosc urmele frunzelor stilizate lipite pe corpul vasului, acum căzute. La exterior se poate observa un firnis grafitat și o angobă de culoare cenușie.

Bol ceramic: de formă globulară, realizat din pastă de culoare cărămizie, de bună calitate, având decorul realizat prin impregnarea firelor de nisip în angoba proaspăt aplicată. Reprezintă o raritate, a fost produs în atelierile din zona pontică și se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr.

Castron ceramic: vas de mici dimensiuni, realizat din aceeași pastă de culoare cărămizie, parțial angobat. Castronul reprezintă,

This grave was identified at a depth of approximately 3,20 m from the current treading level and was arranged in an oval pit, slightly deepened, the ditch used for burning being located on the median axis. The tomb is oriented east-west and represents, until now, the oldest anthropic intervention in the researched perimeter. Given the shape, size, inventory and the way it was built, from the chronological point of view, it belongs to the 1st century AD, early Roman period.

Besides the calcinated bones of the deceased, four ceramic vessels, fragments of a ceramic oil lamp and a small glass unguentarium, partially broken, were recovered from the ashes of the pile. The inventory consists of the following types of vessels, common and frequently used in the funerary rite:

Ceramic jug: made of a good quality paste, brick-red coloured. This type of vessel is part of the Roman kitchenware, being extremely present also in the funerary environment. Mainly used for serving water or wine during banquets or everyday meals, the jug is accompanied most of the times by a mug or a ceramic cup (*kantharos*). Chronologically, the item dates from the second half of the 1st century and early 2nd century AD.

Kantharos: ceramic cup, with two handles, decorated used the barbotine technique; we notice the traces of stylized leaves that used to be glued on the vessel. On the outside, one can notice graphite varnish and a grey angobe.

Ceramic bowl: of a globular shape, made of good quality, brick-red coloured paste, with a decor made by impregnating grains of sand in the freshly applied angobe. It is a rare find, produced in the workshops of the Pontic area and it dates in the first half of the 1st century AD.

Ceramic plate: small vessel, made of the same brick-red coloured paste, partially with angobe. The tureen represents,

alături de opaiț, o piesă comună frecvent întâlnită în mediul funerar. Ambele piese sunt încărcate de un puternic simbolism, asigurând defunctului hrană și lumină pentru eternitate.

Unguentarium: vas de dimensiuni reduse, utilizat în epocă pentru păstrarea unguentelor, balsamurilor sau uleiurilor parfumate. Fiind extrem de fragile, vasele de sticlă întregi sunt descoperiri rare în siturile arheologice de epocă romană, vasul prezentat având și el o mică spărtură. Pentru acest tip de unguentarium „bulb” există o amplă documentare în aproape întreg spațiul imperiului. Este datat la sfârșitul sec. I a. Chr. și începutul sec. I p. Chr., cu marcată predilecție pentru epoca lui Augustus. Fără îndoială că și acesta se încadrează în aceleași limite cronologice, tipul începând să apară ca ofrandă din perioada augustee și este comun pentru primele trei sferturi ale secolului I p. Chr.

În urma analizei inventarului funerar, dar și ca urmare a poziționării mormântului în raport cu traseul cunoscut al cetății Tomis din perioada romană timpurie, acesta se poate data în primele decenii ale secolului I p. Chr. fără a depăși cu mult jumătatea acestuia. Din acest motiv putem face supoziția că personajul incinerat a fost contemporan al marelui poet Publius Ovidius Naso, exilat la Tomis din ordinul împăratului Augustus. Ovidius se stinge în anul 17 p. Chr. pe litoralul tomitan, prestigiul și valoarea sa poetică rămânând neștirbite după aproape două milenii de la dispariție.

Inventarul mormântului a reprezentat obiectul expoziției *Obiectul Lunii Septembrie 2016* la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

together with the oil lamp, a common item discovered in the funerary environment. Both pieces have a powerful symbolism, providing for the deceased food and light for eternity.

Unguentarium: small vessel, used at the time for preserving ointments, balms or scented oils. Being extremely fragile, intact glass vessels are rare findings in Roman age archaeological sites, the mentioned glass vessel having also a small leak. For this type of “bulb” unguentarium there is a large documentation almost throughout the Empire. It dates from the late 1st century BC. and early 1st century AD, especially during the time of Augustus. This vessel belongs without a doubt to the same chronological frame because this type begins to appear as an offering since the time of Augustus and it is common for most of the 1st century AD.

Following the analysis of the funerary inventory, but also given the position of the grave in relation to the known route of the city of Tomis in early Roman period, it can be dated to the first decades of the 1st century AD, without exceeding its half by far. For this reason, we can make the assumption that the person cremated was contemporary to the great poet Publius Ovidius Naso, exiled at Tomis by the order of emperor Augustus. Ovidius dies in 17 AD. on the Tomitan shore, his prestige and poetic value remaining untouched after nearly two millennia from his disappearance.

The tomb inventory was the subject of the *September 2016 Object of the Month* exhibition at the Constanța National History and Archaeology Museum.

Fig. 1. Inventarul mormântului de incinerare de epocă romană timpurie descoperit la Tomis (MINAC inv. nr. 50745, 50761- 50764), fotografie Tiberiu Potârniche / Inventory of the Early Roman Cremation Grave discovered at Tomis (MINAC inv. no. 50745, 50761- 50764), photo Tiberiu Potârniche.

Fig. 3. M1 cu inventarul *in situ*, fotografie Tiberiu Potârniche / M1 with the inventory *in situ*, photo Tiberiu Potârniche.

Abrevieri / Abbreviations

ANODOS – Studies of the Ancient World, Trnava.

Dacia N.S. – Dacia, Serie Nouă, București.

ISM – ISM: I D. M. Pippidi, *Inscripțiile din Scythia Minor, grecești și latine. Histria și împrejurimile*, București, 1983; ISM II: I. Stoian, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine. 2 (Tomis)*, București, 1987; ISM VI: A. Avram, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Inscriptiones Scythiae Minoris. Graecae et Latinae. Tomis et Territorium VI/2*, București-Paris, 2018.

PONTICA – Pontica, Muzeul Național de Istorie și Arheologie, Constanța.

SCIVA – Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București.

StCL – Studii Clasice, București.

ZPE – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn.

